

Василь Терещенко

Події і люди

Бахмутчини

Донецьк

"Східний видавничий дім"

2006

ББК 63.3 (4Укр-4Дон)
Т35

Терещенко В.

Події і люди Бахмутчини – Донецьк: Східний видавничий дім, 2006. - 159 с.

ISBN 966-7804-98-4

Т35 У новій книзі відомого донецького краєзнавця, Заслуженого учителя України В.Т.Терещенка відтворено історію Бахмутського краю від початку його заселення і до наших днів. Яскраві події і непересічні особистості, багатий фактичний матеріал, думки, сподівання та висловлювання самих бахмутчан про свій край – все це захоплює читача і дає привід замислитися про власну малу батьківщину.

ББК 63.3 (4Укр-4Дон)

Книга видана за фінансової підтримки корпорації "ТЕС", генеральний директор Баєв Сергій Анатолійович та Бахурця Івана Петровича (Артемівський район)

ISBN 966-7804-98-4

© Терещенко В.Т., 2006
© Макет, Донецьке
відділення НТШ,
«Східний видавничий
дім», 2006

*Присвячується світлій
пам'яті тих, хто своєю
працею примножував
славу історичної землі
Східної України -
Бахмутського району
Донеччини*

*Мій рідний край – пахуче поле,
Мій рідний край – квітучий май...*

Микита Шаповал

ВСТУП

Бахмутський край... У цих словах широчінь степу і спокійна течія сивого Бахмуту, пам'ять про наших далеких предків, тих, хто відкрив поклади вугілля і солі, хто боронив свободу і незалежність. З Бахмутського краю починався розвиватися Донбас, поклади стратегічної сировини сприяли бурхливому розвитку промисловості і транспорту, небаченому в історії переселенню робочого люду.

Пропонована читачам книга розповідає про природу і історію краю від його заселення та освоєння і до сьогодні. Читач зустрине картини з життя видатних людей Бахмутчини, розповідь про становлення і розвиток сільського господарства та промисловості краю, дізнається про освіту і соціальну сферу, духовний світ його мешканців.

Ця книга, напевно, викличе роздуми і спогади про рідних і близьких, гордістю і патріотизмом наповнить життя наших земляків. Автор віддає шану працьовитим і талановитим людям району. Адже в історії Бахмутчини залишилась і частка його життя, його праці.

ВІЗИТНА КАРТКА РАЙОНУ ВІЗИТНА КАРТКА РАЙОНУ

Район розташований на північному
сході Донецької області в межах:

Північна широта   Східна довгота

48°19' - 48°56'

37°50' - 38°26' Район розташований на північному

сході Донецької області в межах:

Північна широта   Східна довгота

48°19' - 48°56'

37°50' - 38°26'

**Бахмутський район у складі
Бахмутської губернії утворено
Постановою ВУЦВК**

7 березня 1923 року

Артемівський (до 1924 р. Бахмутський) район займає площу 1772 км² – 6,8% площі області.

В районі проживає 53,9 тис. осіб, що складає 15% населення області.

Із загальної кількості жителів –

українців 75,3 %;

росіян 22,9 %;

працездатних 25,4 тис. ос.;

пенсіонерів 17000 тис. ос.;

молоді 11,5 тис. ос.

На півночі район межує з Кременьським (Луганська область) та Краснолиманським (Донецька область) районами.

На північному заході - зі Слов'янським районом (Донецька область).

На заході та південному заході - з Костянтинівським (Донецька область) районом.

На півдні - з територією м. Горлівки.

На південному сході - з м. Дебальцеве.

На сході та північному сході - з Попаснянським районом (Луганська область).

На території району розташовані населені пункти, підпорядковані м. Артемівську - м. Часів-Яр, м. Соледар, смт. Червона Гора; м. Дебальцеве - смт. Миронівське, смт. Світлодарське та промислова зона Вуглегірської ТЕС.

АДМІНІСТРАТИВНИЙ ПОДІЛ

Адміністративно район поділяється на 26 територіальних громад:

Сіверська міська рада	м. Сіверськ
Луганська селищна рада	с. Луганське
	с. Роти
	с. Криничне
	с. Розсадки
	с. Красний Пахар
Дронівська сільська рада	с. Миронівка
	с. Дронівка
Сріблянська сільська рада	с. Платонівка
	с. Сріблянка
Верхньокам'янська сільська рада	с. Григорівка
	с. Верхньокам'янське
	с. Івано-Дар'івка
	с. Новоселівка
Різниківська сільська рада	с. Різниківка
	с. Кірове
Званівська сільська рада	с. Званівка
	с. Переїзне
Васюківська сільська рада	с. Кузьминівка
	с. Васюківка
	с. Федорівка
	с. Бондарне
	с. Хромівка
	с. Петрівське
	с. Сакко і Ванцетті
Никифорівська сільська рада	с. Никифорівка
	с. Федорівка II
	с. Діброва
Миньківська сільська рада	с. Липівка
	с. Миньківка
	с. Привілля
	с. Оріхово-Василівка
	с. Дубово-Василівка
Роздолівська сільська рада	с. Голубівка
	с. Роздолівка
	с. Миколаївка
Парасковіївська сільська рада	с. Краснопілля
	с. Парасковіївка
	с. Благодатне
Яковлівська сільська рада	с. Залізнянське
	с. Яковлівка
	с. Білогорівка
	с. Липове
	с. Василівка
Берестівська сільська рада	с. Веселе
	с. Берестове
	с. Спільне
	с. Нагірне
	с. Виймка
Володимирівська сільська рада	с. Володимирівка
	с. Трипілля

Покровська сільська рада	с. Стряпівка с. Пилипчатине с. Покровське с. Новокам'янка
Красненська сільська рада	с. Красне с. Кліщіївка с. Берхівка с. Артемівське I с. Артемівське II с. Артемівське III с. Андріївка
Бахмутська сільська рада	с. Бахмутське с. Підгородне
Калінінська сільська рада	с. Калініна с. Богданівка с. Григорівка
Клинівська сільська рада	с. Клинове с. Відродження с. Мідна Руда
Опитненська сільська рада	с. Опитне с. Ягідне с. Зеленопілля с. Іванград
Зайцівська сільська рада	с. Зайцеве с. Весела Долина с. Вершина
Кодемська сільська рада	с. Кодема с. Дача с. Миколаївка Друга
Новолуганська сільська рада	с. Отрадівка с. Новолуганське с. Доломітне с. Травневе с. Семигір'я
Комунівська сільська рада	с. Кошуна с. Логвинове с. Калинівка
Новогригорівська сільська рада	с. Новогригорівка с. Санжарівка с. Нижнє Лозове

У 20-і роки ХХ-го ст. наш район вважався найбільш заселеним в Україні – понад 130 поселень. Індустріалізація, голодомори, війна, репресії «відкорегували» кількість населених пунктів: деякі з них зникли, деякі об'єдналися. У 1930-і роки на території району були такі села:

хут.Рябих с. Гладосове хут. Закутний сел. Запоріжжя сел. Новомиронівка сел. Ганнівка сел. Приємна Долина сел. Розівка сел. Варварівка сел. Приютіне сел. Кудліне с. Підгорівка сел. Доломітний селище радгоспу	Новолуганська сільрада Зайцівська сільрада Луганська селищна рада Роздолівська сільрада Званівська сільрада Миньківська сільрада Калінінська сільрада м.Сіверськ
---	---

ім. Куйбишева (колишня Кам'янка), с. Радивонівка,	
с. Черногорівка	м. Сіверськ
сел. Новоободар'ївка	с. Трипілля
сел. Плотва	с. Урицького
с. Карфаген	с. Володимирівка
сел. Металіст	с. Травневе
сел. Воскресенське	
с. Золотоярівка	Парасковіївська
	сільрада
с. Михайлівське	Бахмутська сільрада

Земельний фонд району складає	168680 га
Землі сільгосппризначення	137579 га
Земля населених пунктів	14206 га
Землі водного фонду	907 га
Землі-заказники, культурні пам'ятки тощо	36 га
Землі промислових підприємств	7932 га
Землі запасу	40027 га
Землі лісового фонду	3555 га

У користуванні громадян (будівлі, городи) 43113 га.
Всього власників земельних паїв 15391 осіб.
На момент створення в районі було 20000 землевласників.

ЗАСЕЛЕННЯ

Хто тільки не мандрував нашими землями і не населяв територію нинішнього Артемівського району! Сармати, скіфи, хозари, алани, татаро-монголи. Кожний народ своєю мовою давав назви навколишнім речам (предметам), втілюючи в них новий зміст та визначення, підкреслюючи характер, особливості та значення природних об'єктів.

Пам'ятками найдавніших народів, що населяли нашу територію, є географічні назви ландшафтів, рік, населених пунктів.

Назву головної річки району - Сіверський Дінець - учені пов'язують з аланами, які воду називали «Дон», та слов'янським племенем сіверян (севрюків), що жили вздовж річки. З хозарами пов'язана назва річки Бахмут - «солоня вода».

Чимось особливим приваблював наш Бахмутський край* вождів давніх народів. Між річками Сіверський Дінець, Бахмут і Лугань знаходилися відомі з досліджень археологів великі древні поселення кочівників Шарукань, Балін і Сугров. Нині - це землі східної і південно-східної частини району. Ця територія якоюсь мірою історично не менш знаменита від Єгипту - там піраміди, у нас - величні кургани з кам'яними бабами.

Кам'яні баби, або, як їх звать у літературі, Бал-Бали, з нашого району зберігаються в краєзнавчих музеях Києва, Москви, Донецька.

Щедро обдарований природою наш край ніколи не був безлюдним. З давніх-давен це були землі Київської Русі-України. Згодом кордонна смуга міжХто тільки не мандрував нашими землями і не населяв територію нинішнього Артемівського району! Сармати, скіфи, хозари, алани, татаро-монголи. Кожний народ своєю мовою давав назви навколишнім речам (предметам), втілюючи в них новий зміст та визначення, підкреслюючи характер, особливості та значення природних об'єктів.

Пам'ятками найдавніших народів, що населяли нашу територію, є географічні назви ландшафтів, рік, населених пунктів.

Назву головної річки району - Сіверський Дінець - учені пов'язують з аланами, які воду називали «Дон», та слов'янським племенем сіверян (севрюків), що жили вздовж річки. З хозарами пов'язана назва річки Бахмут - «солоня вода».

Чимось особливим приваблював наш Бахмутський край* вождів давніх народів. Між річками Сіверський Дінець, Бахмут і Лугань знаходилися відомі з досліджень археологів великі древні поселення кочівників Шарукань, Балін і Сугров. Нині - це землі східної і південно-східної частини району. Ця територія якоюсь мірою історично не менш знаменита від Єгипту - там піраміди, у нас - величні кургани з кам'яними бабами.

Кам'яні баби, або, як їх звать у літературі, Бал-Бали, з нашого району зберігаються в краєзнавчих музеях Києва, Москви, Донецька.

Щедро обдарований природою наш край ніколи не був безлюдним. З давніх-давен це були землі Київської Русі-України. Згодом кордонна смуга між* Бахмутчина: частина території Донецької області, розташована в долинах річок Бахмута і Лугань.

ники "лбы и груди подставляют под пули". И он добровольцем в 1877 г. уходит на войну с Турцией за освобождение балканских славян.

С одной стороны, В. Гаршина привлекал освободительный характер войны, с другой, его мучили тяжкие сомнения: война противоестественна и враждебна человеку. Эти мысли заложены писателем в запрещенные цензурой рассказы "Четыре дня" и "Трус". Герои рассказов В. Гаршина в поиске ответа на вопрос о справедливости кровопролития заставляют думать читателя: кто виновен в войне? Что она несет простому крестьянину, "работнику и кормильцу"?

В рассказе "Из воспоминаний рядового Иванова" В. Гаршин поднимает вопросы взаимоотношений интеллигенции и народа непосредственно в военной обстановке. Простые солдаты показаны верными воинскому долгу, настоящими патриотами. Эти качества - большая нравственная сила, притягивающая передовую интеллигенцию к народу.

Рассказ "Трус" и в первоначальном виде не соответствовал цензурным требованиям. По совету редактора журнала "Отечественные записки" М.Е. Салтыкова-Щедрина В. Гаршин переработал рассказ, и он был опубликован в третьем номере журнала за 1879 г. А позже, как говорят документы, вообще запрещен к изданию.

Л.Н. Толстой в 1883 г. обратился с призывом к литераторам и художникам принять участие в доступных для народа изданиях. В.М. Гаршин одним из первых отозвался на призыв великого писателя. Это объясняется тем, что точка зрения Л. Толстого на искусство соответствовала взглядам и убеждениям В. Гаршина.

Цензоры, не ведая того, циркуляром от 31.07.1885 г. объединили "единовредные" для чтения произведения Л.Н. Толстого и В. Гаршина.

Как известно, еще при жизни писателя цензура Карапулька і Лозова та вздовж торгового шляху з Туреччини в Московію (сучасна автотраса Харків-Ростов).

Досить багатим було також село Трипілля (сучасний схід району). Через нього проходив древній Бахмутський шлях на Кавказ і далі в Середню Азію.

На півночі району головним був Сріблянський зимівник разом з лівобережним поселенням російських біглих людей, що називалося Сплави.

Приєднання українських земель до Росії в другій половині XVIII століття спричинило більш інтенсивне заселення території. Тодішні правителі для якнайшвидшого заселення новоприєднаних земель запрошують іноземних підприємців (німці - с.Соколівка, с.Феттерівка (с.Калініно), с.Карлівка (с.Кліщіївка), поляки - с.Званівка). Щедро роздають земельні ділянки (дачі) військовим офіцерам, молодим дворянам - с.Шахівка (с.Кірове), с.Варварівка (с.Переїзне). З метою підтримання належного порядку до військових поселень запрошуються сербські війська - два полки на чолі з генералами І.Шевечем та Р.Депрерадовичем (весна 1753 року). Ними створені роти від 1-ї (с.Сріблянка) до 16-ї (с.Луганське) вздовж рік Сіверський Дінець і Лугань, які також сприяли всебічному розвитку економіки та культури нашого краю. Сербам виділялися окремо від тодішніх поселень непридатні землі, хоча офіцери отримували досить великі ділянки придатної землі. Наприклад, Райко

---

* Бахмутчина: частина території Донецької області, розташована в долинах річок Бахмута і Лугань.

Депрерадович з трьома синами став володарем 10.000 десятин орної землі - від колишньої Радивонівки до Комишувахи.

Спочатку серби сприймалися як колоністи, але з часом стерлися будь-які культурні розбіжності. Лише на кладовищах с.Сріблянки та с.Луганського можна відрізнити могили сербських чиновників за особливо оздобленими надмогильними хрестами. У нашому районі серби залишили по собі пам'ять у назвах невеличкого села і станції Роти (колишня 14 Рота) Луганської селищної ради, с. Михайлівське - Бахмутської сільради. Назви колишніх сіл, що утворили місто Сіверськ, - Радивонівка та Черногорівка.

У розвитку культури та освіти сербські роти відіграли неабияку позитивну роль: при кожній роті були відкриті церкви (спочатку в наметах, потім - дерев'яні), а при них - початкові школи для хлопчиків (церковноприходські).

Спочатку в цих школах навчалися діти сербів (військових), а пізніше - діти місцевих жителів. Навіть якщо брати до уваги, що у 1764 році сербські військові поселення були ліквідовані, все одно цей рік можна вважати роком заснування початкових шкіл сіл Сріблянка та Луганське.

У період інтенсивного заселення Донбасу в 60-і роки XIX століття нова хвиля переселенців з Європи та Росії заселила і наш район - угорці, поляки, німці, прибалтійці, румуни, молдавани.

У XX столітті значних переселень у районі було п'ять. Дата першого - 1907 рік, коли заможні жителі села Миньківка Харківської губернії купили на свої кошти землю в с.Привілля (нинішнє село Миньківка). Це було єдине добровільне переселення, інші переселення були примусовими. У 1935-36 роках після голоду відбулося друге переселення селян з центральних областей Росії. У 1944-46 роках - третє, спричинене спустошливою війною. У 1951 році із Польщі (с.Лісковата) були примусово вивезені українці до сіл Званівка, Роздолівка і Верхньокам'янка.

Останнє п'яте переселення було стихійним, воно сталося в результаті національних зіткнень у СРСР наприкінці 80-х рр. XX ст. У 1989 році після кривавих подій у Середній Азії до сел Васюківка, Лозова і Комуна Артемівського району переїхало майже 300 турків. Чуйне і доброзичливе ставлення до переселенців, їх працевлаштування дало можливість уникнути національних та серйозних побутових конфліктів.

Останні роки, що характеризувалися економічною нестабільністю, відсутністю достатньої кількості робочих місць, також спричинили міграційні процеси.

На постійне місце проживання за межі району виїхало небагато людей, але майже 1000 осіб виїхали на заробітки за кордон (Польща, Росія, Греція).

Особливості рослинного і тваринного світу люди відобразили в назві населених пунктів: Зеленопілля, Ягідне, Діброва, Оріхово-Василівка, Дубово-Василівка, Клинове, Липове, Берестове, Калинівка, Розсадки, Кліщіївка, Зайцеве, Соколівка.

Річки дали назви селам Луганське, Новолуганське, Скелеве, Лозова, Санжарівка, Яма, Васюківка, Верхньокам'янка, Плотва, Бахмутське.

Села Білогорівка, Сіль, Мідна Руда, Залізнянське, Доломітне, Алебастрове, Черногорівка, Кам'янка, Підгороднє, Вершина своїми назвами завдячують рельєфам і корисним копалинам.

Різноманітна і багата природа Бахмутчини сприяла появі барвистих назв - Роздолівка, Отрадівка, Весела Долина, Привілля, Трипілля, Благодатнє, Приємна Долина, Веселе.

Від запорожців залишилися назви Сріблянка, Кодема.

Назви сіл Дача, Званівка, Розсадки нагадують нам про історичний період дарування земель офіцерському люду в XVIII-XIX століттях.

Пам'ять про військових колоністів (сербів) закарбована в назвах Михайлівка, Роти, Депрерадівка (поблизу м. Дебальцевого).

Види ремесел і заняття вплинули на назви населених пунктів Пахар (пізніше додалося Красний), Бондарнє, Переїзне, Хромівка, Виїмка, Опитнє.

Історичні події відобразилися у назвах сіл Сакко і Ванцетті, Артемівське I, II, III, Карфаген, Краснє, Кіровє, Калінінє, Відродженнє, Комуна.

На згадку про рідну землю переселенці називали створювані ними села Новогригорівка, Новолуганське, Миньківка, Зайцеве, Новоселівка.

Прізвища та імена колишніх власників сіл живуть донині: Пилицатине, Федорівка, Григорівка, Никифорівка, Платонівка, Богданівка, Дронівка, Стряпівка, Яковлівка, Кузьминівка, Парасковіївка.

Модна течія перейменування населених пунктів у середині 30-х років ХХ століття зачепила і деякі села Бахмутчини: майже німецьке село Карлівка згодом стало Кліщівкою, Карпівка в 70-і роки була перейменована у Бахмутське, історична Чубарівка змінилася на Ворошилівку, а згодом - на Верхньокам'янку. Село Плотва спочатку назвали Червоним, пізніше - ім. Урицького і останнім часом - Володимирівкою. Шахівка стала селом Кірове, а напівнімецьке Фаттерівка сучасним Калініне. Віддаючи шану релігії, наші предки давали селам такі назви як: Покровське, Боголюбівка, Івано-Хрещенське, Миколаївка. До сьогодні збереглися назви Покровське і Миколаївка.

Природні умови

Майже вся територія району розташована на Донецькому кряжі, який є складовою частиною Українського кристалічного щита. Тут переважають кристалічні та осадові гірські породи докембрійського, девонського, пермського, тріасового, юрського, крейдового, третичного та четвертичного періодів. Плато розчленоване багатьма балками, ярами, долинами, котловиною.

Загальний ландшафт степовий, маловодний. Схили ярів та балок покриті невеличкими лісами байрачного типу.

Всього на території району природних і рукотворних лісів 3555 гектарів.

Найвища точка району - 330 м над рівнем моря - розташована на території Новогригорівської сільської ради.

Скельні виходи зустрічаються поблизу сіл Скелеве, Лозова, Комуна, Санжарівка, Білогорівка, Верхньокам'янка, Бахмутське, м. Сіверськ. З південного сходу на північний захід і північ рельєф знижується в центральній частині до 140 м і далі до 60 м над рівнем моря. За світовими стандартами, найсприятливіші умови для проживання людини - від 50 до 150 м. Отже, природа створила для більшості мешканців району найліпші умови.

Переважну частину ґрунтів складають чорноземи (78%), зустрічаються супіщані, суглинні та солончакові ґрунти.

Земельні ресурси дозволяють результативно займатись рільництвом.

Висотна частина кряжу малоефективна в землеробстві, але придатна для розвитку вівчарства.

Водні ресурси району складаються з річок, штучних водоймищ (озера, ставки) і підземних вод. Кліматта геологічні умови зумовлюють водний дефіцит.

Землями району протікає 18 річок. Найбільша з них - Сіверський Дінець. Решта річок є його притоками: Лугань, Бахмут, Горілий Пень, Мокра Плотва, Суха Плотва, Плотва, Васючка, Кам'янка, Кодемка, Курдюмка, Скелева, Лозова, Санжарівка, Ступки, Карапулька, Яма, Кудрявка.

Найбільші рукотворні озера (водосховища) збудовані на річці Лугань - Вуглегірське та Миронівське - для обслуговування теплових електростанцій.

Через район протікає рукотворна ріка, збудована в середині 50-х років ХХ століття, - канал Сіверський Дінець - Донбас. Головне його призначення - дати питну воду містам та селам Донбасу.

Підземні води в районі скупчені нерівномірно і на різних глибинах. Найпотужніші підземні озера розташовані поблизу сіл Григорівка, Красне, Кірове і Сріблянка. Перші три використовуються для забезпечення питною водою міст Часів-Яру, Артемівська і Сіверська. Останнє, Сріблянське, нещодавно почало експлуатуватися.

Джерела мінеральних підземних вод розташовані поблизу сіл Миньківка та Покровське. Перше джерело використовується для широкого вжитку як лікувально-столова вода. Вода з нього отримала назву "Кудлинська" за географічним розташуванням свердловини - Кудлинська балка поблизу с. Миньківка.

В місцях залягання солі, гіпсу, вапняків утворюються провалля, тріщини в земній корі, печери. Через це підземні води знаходяться на значній глибині, а ті, що протікають біля поверхні, дуже мінералізовані і непридатні для вживання.

Населення більшості сіл постійно відчуває нестачу якісної питної води. Забезпечення жителів району водою - одна з головних проблем господарювання.

За геологічною побудовою на території району виділяють чотири підземних водних горизонти: суглинковий, надглиняний, підглиняний і крейдовий. Вода крейдового водного горизонту широко використовується в господарстві. Якість води суглинкового і надглиняного горизонтів не відповідає стандартам, вода ж підглиняного горизонту - відмінної якості. Разом з тим, наявність 8 міст на території району призводить до забруднення водоймищ господарськими відходами і неочищеними водами каналізацій.

Клімат

Клімат району континентальний. Під впливом дії Атлантичного океану тут часті відлиги взимку і холодні дощі ранньої весни та пізньої осені. Нерідко гостями бувають вітри з півночі, що приносять морози, а найстрашніше - заморозки наприкінці травня. Пронизливі вітри з Прикаспійської низини влітку приносять суховії, а взимку - пилові бурі. Найбільша температура влітку +41° С зафіксована в 2001 році, а найжорстокіша пилова буря, що продовжувалася майже два місяця, - на початку 1969 року (з 6 січня по 2 березня).

Середньорічна температура повітря в районі +7,3°С. Найнижчою вона була у 1958 році -42° С.

Наявність гарних ґрунтів і примхливої погоди закріпила за районом назву району ризикованого землеробства. Лісові насадження (посадки), особливості рельєфу та штучні водоймища знижують згубний вплив спек та зимових буревіїв.

Середньорічна кількість опадів складає 501 мм, висота снігового покриву 43 см, перші заморозки зафіксовані в серпні 1774 р., а останні - в середині червня 1982 р.

Рослинний і тваринний світ

Рослинний і тваринний світ району досить різноманітний. Рукотворні, природні і байрачні лісові масиви зустрічаються майже повсюдно. На півночі Сіверський Дінець поділяє значне за площею Срібляське лісництво, більша частина якого знаходиться на території Кременського району Луганської області. На північному заході це лісництво переходить в Ямпільське (Красноліманський район). Там само, поблизу сіл Никифорівка і Миньківка великими зеленими острівцями розкинулися лісові масиви. Від Григорівки до Кліщіївки вздовж каналу Сіверський Дінець-Донбас простягнувся Часов-Ярський ліс, а на захід від села Калініне до нього притулився невеличкий реліктовий ліс - рідкодуб. Тут багато могутніх дубів, вік яких за 300 років. У південно-східній частині - ліси байрачного типу (с. Новолуганське, Новогригорівка, Луганське, Берестове, Трипілля).

З 1950-х років проводилися значні роботи по лісонасадженню. Працівники Часів-Ярського лісгоспу, лісничі Є.Д. Лях, В.Д. Гусак, М.І. Калугін, М.Є. Баклан, разом з районною владою та керівниками місцевих господарств за фінансової підтримки держави збільшили лісові масиви району майже на 2 тисячі гектарів.

Рукотворні ліси не лише прикрашають села, а й слугують оздоровчими зонами сіл Підгірне, Кодема, Новогригорівка, Володимирівка, Званівка, Васюківка та міста Сіверськ. У лісах та лісопосадках поширені дуб, канадський і татарський клен, в'яз, ясен, липа, черемха, біла акація, верби, осоки, тополя, горобина, дика груша, абрикоса, берест, береза, кислиця, сосна, ялина, дика яблуня.

З кущів найчастіше зустрічаються терен, шипшина, глід, жовта акація, бузок, бирючина, яловець, бузина, калина, крушина, лох, бересклет, ліщина.

З культурних рослин тут вирощують горіх, яблуню, черешню, вишню, сливу, персик, айву японську і звичайну, агрус, кизил, малину, смородину, порічки, барбарис.

У степу та лісі ростуть понад 600 видів рослинного світу, деякі з них занесені в Червону книгу України та Європи. Повсюди можна зустріти подорожник, лободу, щерицю, осот, кульбабу, полин, молочай, пирій, чабрець, ковила, польову ромашку, деревій, пижмо, дубосил, петрів батіг, миколайчики, лопух, в'юнок, звіробій, кропиву, гриби, повижицю, реп'ях, блекоту, проліски, конвалії, тюльпани, лісову фіалку та інші.

В останні 20 років повновладним господарем полів району стала амброзія. Внаслідок інтенсивного землеробства і наступу амброзії майже зникли з полів району воронці (півонія вузьколиста). З лісів на дачі та присадибні ділянки масово переселилася конвалія.

Ліс і степ неможливо уявити без тварин, що їх заселяють. У лісі водяться кабани, дикі кози, косуля, лосі, олені, лисиці, зайці, снот, борсук, дикі коти, а останнім часом з'явилися й вовки. З дрібних тварин водяться куниці, їжаки, тхір, кріт, ховрахи.

З плазунів - степова гадюка, черепахи, ящірки, вуж. З хижих птахів можна зустріти кобчика, сову, сича, яструба, пустельну сарич і коршуна. У річках та водоймищах, окрім різних видів риби - карасів, лящів, щуки, товстолоба, коропа, линя, білого амура, мешкають водяні тварини: нутрія, ондатра, бобр, качка, чапля, лебедь.

Серед перелітних і зимуючих птахів на частіше зустрічається перепілка, сіра куропатка, фазан, зозуля, ворона, сорока, дятел, шпак, синиця, жайворонок. Декілька зим жителі сіл Кірове і Федорівка мали можливість бачити чудового птаха - полярну сову. Мисливців приваблюють лісові масиви поблизу Никифорівки, Миньківки і Григорівки, де можна полювати на кабана.

У лісах біля Підгірного, Богданівки і Новолуганського водяться косулі, дикі кози, олені. Лось зі своїм сімейством, окрім лісу, мандрує лісопосадками і масивами соняшника.

Сподіватися вполювати на бобра, ондатру або нутрію майже неможливо, бо їх кількість невелика. Зате місцевих рибалок приваблюють водоймища та річки. Майже неконтрольована рибальська армія, значна частина якої - браконьєри, майже спустошила рибні запаси річок Сіверського Дінця, Лугані, Бахмуту і навіть великих водосховищ - Вуглегірського та Миронівського.

Корисні копалини

Корисні копалини різноманітні й значні за своїми запасами. Періоди їх утворення різні, умови залягання - своєрідні.

Складні процеси проходили десятки і сотні мільйонів років тому на території Донбасу і нашого району. Завершення їх зумовили багаті поклади мінеральних ресурсів на відносно невеликій за площею території.

Переважає більшість корисних копалин видобувається і широко використовується в господарській діяльності людей.

За даними археологів, у кам'яну добу на території нашого району люди використовували глину, пісок, з каменю точили побутове знаряддя і зброю. Ці вироби були товаром для обміну з сусідніми племенами. Про це, наприклад, свідчить єдина на Україні спецмайстерня, відкрита археологами Донецького державного університету в 60-і роки ХХ століття (С. Цвейбель) поблизу села Красне. Пізніше наші предки навчилися використовувати рудні запаси (залізну та мідну руду) для виплавки металів: заліза і бронзи. Від сивої давнини збереглися назви поселень Мідна Руда та Залізнянське. Горючий камінь (вугілля) первісна людина віднайшла на гірських виступах поблизу річки Скелева. Стежками людських відкриттів помандрували правителі Бахмута Вепрейський та Чирков далекого 1721 року до Скелеватського кам'яновугільного пласту.

Вугілля на території району залягає малопотужними пластами в граничних зонах з Луганською областю, містами Горлівка, Дзержинськ і Єнакієве.

На лінії Клинове-Володимирівка-Ниркове відомі поклади мідної руди. На півдні району (села Травневе-Гольма-Майорськ) - поклади кіноварі, з якої видобувають рідкий метал - ртуть. Поклади вапняків, доломітів зосереджені на лінії Доломіт-Скелеве-Білогорівка-Сіверськ-Рудник.

Вапняки у східній і північно-східній частині (села Білогорівка-Берестове) випалювали ще німці-колоністи. У південній частині Артемівського району для Гольмівського комбінату видобувають відкритим способом доломіти.

З будівництвом Ямського (Сіверського) доломітного комбінату на початку ХХ століття було споруджено 6 шахт для видобутку доломіту. Це були єдині кам'яні шахти в Україні, остання з яких припинила своє існування наприкінці 80-х років ХХ століття. Шахти були похилого типу глибиною біля 150 м.

Найзнаменитіший мінерал нашого району - кам'яна сіль. Надзвичайно потужні поклади кам'яної солі простяглися на 80 км зі сходу (Трипілля) до північного заходу (Слов'янськ) декількома пластами. Багатощарове залягання солі дозволило розпочати її видобуток досить простим (випарювання), але малопродуктивним способом. Перше документальне підтвердження солеваріння належить до початку ХVІІ століття.

Одним з перших детально описав процес солеваріння російський академік Гюльденштедт, перебуваючи у нашому краї з науковою експедицією у 1774 році. Аналізуючи статистику бахмутського солеваріння, висловився про його безперспективність і низьку економічну ефективність цього процесу інший знаменитий академік М. Ломоносов. Висновки відомого ученого негативно вплинули на подальший розвиток солеваріння. Можливо, саме це спонукало до наполегливих пошуків геолога Бірюкова та інженера Іванова. Пошуки призвели в середині 70-х років XIX століття до сенсаційного відкриття найбагатшого в світі родовища кам'яної солі в Бахмутській котловині. Потужні три пласти (шари) отримали назви Надбрянцівський (до 90 м), Брянцівський (210 м - 270 м) і Підбрянцівський. На початку 80-х років XIX ст. перша збудована шахта отримала назву "Брянцевская копь". Розробляла вона Надбрянцівський пласт з 1879 року.

Із п'яти нині діючих шахт три збудовані до 1917 року, одна в 30-і, а ще одна - наприкінці 70-х років XX століття. Дореволюційні шахти були реконструйовані в середині 60-х років, і почали розробляти більш потужний (до 40 м) Брянцівський пласт. Окрім шахт, у районі діє солепромисел Карфаген (поблизу с. Володимирівка), на якому солевидобуток ведеться водорозчинним способом. Солепромисел збудовано на початку XX століття. Насичений розсіл (ропу) за допомогою трубопроводу перекачують на Лисичанський содовий завод (35 км).

Цей спосіб найпродуктивніший, економічно вигідний, але екологічно небезпечний.

В районі відкрито значні поклади крейди поблизу сіл Сріблянка, Федорівка, Красне, Кірове. Розробку останнього веде АТ "Сіверський комбінат".

Необмежені запаси глин: вогнетривкі - поблизу сіл Бахмутське, Калініне; керамічні - Весела Долина, Никифорівка; цегляні - Сріблянка, Іваноград, Кузьминівка, Підгороднє; кольорові - Бондарне і Красна Гора; біла глина (каолін) - Богданівка і Кліщіївка.

Всесвітньо відомими є Часів'ярська глина (с. Калініне) і Никифорівська. Поклади піску, що застосовується в будівництві, теж великі - Чорна гора поблизу Черногорівки (м. Сіверськ) і с. Кірове.

Мають світову славу і поклади гіпсу.

Людина добувала і застосовувала гіпс із сивої давнини як необхідний будівельний матеріал. Ця дешева сировина різнобічно використовується в хімічній, скляній промисловості, для виготовлення фарфору та мінеральних добрив, скульптур, архітектурних прикрас і ювелірних виробів.

Отримали назви Надбрянцівський (до 90 м), Брянцівський (210 м - 270 м) і Підбрянцівський. На початку 80-х років XIX ст. перша збудована шахта отримала назву "Брянцевская копь". Розробляла вона Надбрянцівський пласт з 1879 року.

Із п'яти нині діючих шахт три збудовані до 1917 року, одна в 30-і, а ще одна - наприкінці 70-х років XX століття. Дореволюційні шахти були реконструйовані в середині 60-х років, і почали розробляти більш потужний (до 40 м) Брянцівський пласт. Окрім шахт, у районі діє солепромисел Карфаген (поблизу с. Володимирівка), на якому солевидобуток ведеться водорозчинним способом. Солепромисел збудовано на початку XX століття. Насичений розсіл (ропу) за допомогою трубопроводу перекачують на Лисичанський содовий завод (35 км).

Цей спосіб найпродуктивніший, економічно вигідний, але екологічно небезпечний.

В районі відкрито значні поклади крейди поблизу сіл Сріблянка, Федорівка, Красне, Кірове. Розробку останнього веде АТ "Сіверський комбінат".

Необмежені запаси глин: вогнетривкі - поблизу сіл Бахмутське, Калініне; керамічні - Весела Долина, Никифорівка; цегляні - Сріблянка, Іваноград, Кузьминівка, Підгороднє; кольорові - Бондарне і Красна Гора; біла глина (каолін) - Богданівка і Кліщіївка.

Всесвітньо відомими є Часів'ярська глина (с. Калініне) і Никифорівська. Поклади піску, що застосовується в будівництві, теж великі - Чорна гора поблизу Черногорівки (м. Сіверськ) і с. Кірове.

Мають світову славу і поклади гіпсу.

Людина добувала і застосовувала гіпс із сивої давнини як необхідний будівельний матеріал. Ця дешева сировина різнобічно використовується в хімічній, скляній промисловості, для виготовлення фарфору та мінеральних добрив, скульптур, архітектурних прикрас і ювелірних виробів.

Потужність гіпсових покладів різноманітна - від 50 см до 170 м (9 пластів - територія Кодемської сільської ради). Гіпс залягає поблизу сіл Андріївка, Бахмутське, Іваноград, Кодема, Покровське, Артемівське III, Миколаївка.

Гіпс добувають двома способами - кар'єрним і шахтним.

На початку 50-х років XX століття, коли розглядалися варіанти розташування заводу шампанських вин у виробках гіпсових шахт, було запропоновано використовувати штольні колишньої шахти поблизу Іванограда. Але через транспортні проблеми перевагу надали діючій шахті в місті Артемівську.

У 1862-63 роках вчені-геологи Харківського університету І.Ф. Леваковський і М.О. Борисяк дослідили значну територію на захід від м. Бахмута і виявили величезні поклади вогнетривкої глини та формувального піску. Геологи О.В. Гуров (1878 р.) і М. Яковлев (1896 р.) детально описали родовище і провели розрахунки покладів. Площа родовища глини займає 27 км², потужність пластів від 0,7 м до 7 м загальним обсягом до 300 мільйонів тонн.

У 1864-65 роках гірничим інженером О.О. Носовим проведено на території району пошук покладів вугілля, мідних та залізних руд. У південно-східній частині району (Гладосовська ділянка) знайдені поклади мідних руд, за оцінкою О.О. Носова, з ресурсом близько 850 тисяч тонн.

У 1876 році під керівництвом професора Єрофеева і академіка О. Карпинського буровим методом отримано перші тони з великих запасів кам'яної солі поблизу слободи Покровська. Обсяг запасів становить понад 18 млрд тонн.

За підрахунками спеціалістів Артемівського підприємства "Донбасгеологія" у 1980 р. поклади запасів газу на території району в центральній та північній частинах при спільному використанні на потреби району та міста вистачить не менше, ніж на 25 років.

Природно-заповідний фонд району налічує 12 об'єктів загальною площею 2708,4 га. Згідно з рішеннями обласної ради це:

- * Артемівські садово-дендрологічні насадження 2400 га.
- * с. Опитне - лісопарк, дендропарк.
- * Ковила Григорівська, 100 га, с. Григорівка. 400 видів рослин, 15 занесено до Червоної книги України
- * Палімбія, 50 га, с. Васюківка, 200 видів рослин, 3 - занесено до Червоної книги України.
- * Крейдова рослинність, 150 га, с. Кірове. 50 видів рослин, 15 занесено до Червоної книги.
- * Конвалієва Діброва, 5 га, с. Дронівка. 130 видів рослин, 12 цінні лікарські рослини.
- * Платонівський степ, 5 га, с. Платонівка. Ряд видів рослин занесено до Червоної книги України.
- * Риф, оголення вапняків, 0,2 га с.Покровське. Вихід вапняків на поверхню у вигляді рифу.
- * Рідкодуб'я, 4,3 га с.Калініне. Дуби природного походження старші 300 років.
- * Оголення авіловської світи, 5 га, с. Скелеве. Оголення вапняків авіловської світи в кар'єрі.
- * Мар'їна гора, 30 га, с. Сріблянка. 230 видів, 13 видів занесено до Червоної книги. Єдине в області місце, де росте шиверенія мінлива.
- * Степ отрадівський, 3,9 га, с. Отрадівка. 7 видів рослин занесено до Червоної книги України.
- Печера Трипільська, 5 га, с. Трипілля. Печера природна карстова, утворена в гіпсах від атмосферних опадів і підземних вод.

Головне багатство

Уявлення про заняття людей, що населяли територію нашого краю в давні часи, дають археологічні розкопки. Вперше тут їх провів у 30-і роки XIX століття губернський діяч А.Терещенко. Про його цікаві знахідки і ґрунтовні звіти писали катеринославські газети. Продовжувачем пошукової справи Терещенка у 1865 році став гірничий інженер О.Носов. Його дослідження про стародавні металургійні печі поблизу сіл Пилипчатине, Мідна Руда, Клинове, Калинівка стали хрестоматійними у історичній науці. Дорогоцінні наукові знахідки пізніше приваблюють нових дослідників. Так, у 1896 році науковець М. Бранденбург знаходить 4 половецькі статуї воїна і жінок у межах сіл Ступки та Підгородне. Сьогодні ці унікальні давні скульптури зберігаються в Московському історичному музеї.

У 1903 році археолог В. Городовцев дослідив 80 курганів, з них 7 - на території Приємної Долини, поблизу с. Переїзне. В одному із поховань знайшов жіночу золоту підвіску, ідентичну підвіскам, знайденим раніше на кам'яних скульптурах. Це була найпродуктивніша експедиція - вивчено 212 поховань скіфів, сарматів, печенігів, половців. Після цієї експедиції В.Городовцев писав, що Бахмутський край "є центром області поширення кам'яних баб на півдні Росії і найбагатшим на ці пам'ятки".

У ХХ столітті археологічні розкопки велись безсистемно. Планомірно за державний кошт проведені три дослідження курганів у зоні будівництва каналу Сіверський Дінець-Донбас та Вуглегірського водосховища. Найціннішими виявилися знахідки з с. Новолуганського (хутір Рябих, затоплений водосховищем). До сьогодні вони зберігаються в Київському, Донецькому та Артемівському музеях, в археологічному музеї Донецького національного університету. Значний внесок у вивчення археологічної спадщини району внесли професор Донецького державного університету Д.Цвейбель, завідувач Артемівського районного відділу народної освіти В. Пеленов, директор Артемівського районного будинку піонерів С. Татаринів, керівники гуртків О.Копил і Д.Кравець.

За ініціативою районного відділу освіти в 70-80-і роки ХХ ст. для старшокласників працював літній оздоровчо-пошуковий табір "Археос". Протягом декількох років учні та керівники гуртків дослідили кургани поблизу Дронівки, Володимирівки, Покровського, Платонівки, Васюківки. Матеріали досліджень публікували в періодичній пресі та наукових журналах. Багато з тих юних дослідників пізніше стали вчителями історії, науковцями.

В історії Бахмутчини є знакові події і знакові особистості. Якщо брати ХVIII ст., то в першу чергу слід згадати з'юмського полковника Ф.Шидловського, козаки якого і заснували, очевидно, 1700-1703 рр. містечко Бахмут як центр солеваріння.

З нашим краєм тісно пов'язане і офіційне «відкриття» донецького вугілля, яке місцеві жителі з давніх часів використовували у побуті. У 1721 р. радником Київської губернії з використання природних ресурсів Микитою Вепрейським і керуючим Бахмутськими соляними промислами, комендантом Бахмутської фортеці Семеном Чирковим за допомогою місцевих козаків вперше узято проби вугілля в районі його виходу на поверхню, зокрема, біля річечки Скелева. Зразки кам'яного вугілля вперше були доставлені для аналізів і досліджень у Берг-колегію в Санкт-Петербурзі. Пізніше для уточнення відомостей щодо віднайденого вугілля з Санкт-Петербурга були відряджені О.Ніксон та Г.Капустін.

Таким чином, Бахмутчина і її тодішні керівники стояли біля витоків вуглевидобутку. Перша спроба промислового використання вугілля в краї відбулася саме з метою заміни деревини як палива при солеварінні.

Помітне місце у галереї відомих особистостей Артемівського району займає ім'я Кіндрата Булавіна. У 1707-1709 рр. бахмутські села давали притулок повстанським загонам бідноти. Тоді не одна сотня повстанців залишилася навіки в братських могилах між селами Різниківка та Крива Лука, на двох берегах Бахмутки, що протікає через сучасне село Званівка.

Березень-квітень 1753 року в історію нашого району вносить імена Радивона Депрародовича та Івана Шевича - командирів військових поселень сербів вздовж рік Сіверський Дінець і Лангань (Лугань). Р.Депрародович збудував укріплення - 1-у Роту (с.Сріблянка), його маєтність Родивонівка дала життя селу (нині м.Сіверськ).

Маєтність його сина Михайла дала назву селу Михайлівка (Бахмутська сільська рада).

І. Шевич збудував укріплення (14 рота), нині с. Роти (Луганська селищна рада) та укріплення - 15 рота (с. Луганське).

Сім'я Депрародовичів дала героя Вітчизняної війни 1812 року, земельні володіння якого були на території нинішніх сільських рад Званівської та Роздолівської. Щедре роздавання (дача) земель офіцерському люду наприкінці ХVIII та початку ХІХ століть спричинило появу маєтку Приємна Долина Званівської волості, який належав сім'ї морських офіцерів Акимових. Саме тут, в маєтку Приємна Долина, 14 лютого 1855 року народився класик російської літератури Всеволод Гаршин.

Про письменника-земляка згадує Л. Пантелеев, книговидавець, сучасник В. Гаршина: "Гаршин был прежде всего поразительно изящная личность с головы до ног. При красивом и выразительном лице, он был пропорционально сложен, а его легкая поступь, естественная грация всех движений придавала ему какой-то аристократический отпечаток человека, скорее родившегося под классическим небом Италии, чем в Бахмутском уезде".

Одним з відомих дослідників, який вивчав корисні копалини Бахмутчини, був шотландський інженер Карл Гаскойн (1737-1806 рр.). Ось рядки з його листа міністру фінансів графу Васильєву: «Донецький і Бахмутський повіти так рясніють ознаками руд, особливо кам'яного вугілля, що їх існування повинно бути відомим навіть давнім мешканцям того краю...»

Проста сім'я з с. Сріблянка Наталі та Юхима Шаповалів подарувала Україні трьох славних синів.

Микита Шаповал (1882-1932 рр.) - видатний державний і політичний діяч, учений, поет, публіцист, просвітител з світовим ім'ям, непохитний борець за незалежну Україну.

Микола Шаповал (1886-1948 рр.) - двічі Георгіївський Кавалер (1916 р.), організатор українського просвітительського руху, генерал-хорунжий війська Української Народної Республіки, лідер української громади на еміграції в Чехії і Франції.

Олександр Шаповал (1888-1972 рр.) - полковник, військовий міністр України часів Директорії, журналіст-організатор української громади в Чикаго (США).

Із родини Сосюр (с. Химівка, Званівської волості) вилетів у світовий поетичний вирій Володимир Сосюра. Званівка, Черногорівка, Кам'янка - це села його дитинства, навчання, місце формування світогляду.

Сьогодні в Артемівському районі достойно вшановується пам'ять великих земляків. 6 червня 1993 року Микиті Шаповалу в с.Сріблянка відкрито пам'ятник і пізніше - музей (2001 р.). На садибі сім'ї Шаповалів встановлено пам'ятний знак і гранітну брилу, виготовлено значок (2002 р.). Тоді ж видано дві книги: "Микита Шаповал - велетень із Донбасу" і "Донецькі світанки Микити Шаповала" за авторством В.Терещенка. Центральна вулиця села носить ім'я Микити Шаповала. У 2002 році 7 червня проведено Першу Всеукраїнську наукову конференцію "Микита Шаповал - вірний син України" (19-20 вересня м.Дінецьк - с.Сріблянка). Щорічно проводяться Шаповалівські літературно-історичні читання. Місцевій школі присвоєно ім'я великого земляка.

На вшанування пам'яті В.Гаршина відкрито меморіальний музей у школі с.Переїзне (1985 р.), в селі встановлено бронзовий бюст письменника, на місці маєтку «Присмна Долина» споруджено гранітну брилу і відкрито пам'ятний знак. Щороку у день народження В.Гаршина проводяться літературно-педагогічні читання, учасниками яких є науковці і письменники різних країн. Перебування оксфордського професора з Великобританії П.Генрі (лютий та грудень 1992 року) в музеї В.Гаршина стало поштовхом для фундаментального наукового видання "В.М.Гаршин на рубеже веков" (міжнародний збірник у трьох томах, 2000 р.). За видання цього збірника у березні 2002 року вчена рада Донецького національного університету присвоїла П.Генрі звання "Почесний доктор філології".

Володимир Сосюра, уже будучи відомим поетом, приїздив у місце дитинства, виступав перед учнями Сіверської школи № 1, листувався з ними. На вшанування пам'яті славного земляка, в школі відкрито музей В.Сосюри. З нагоди 100-літнього ювілею поета виготовлено значок, біля садиби у с.Черногорівка, де квартирувала сім'я Сосюр, відкрито пам'ятний знак, споруджено гранітну брилу, видано збірку «Ямські зорі В.Сосюри» за редакцією В.Терещенка. Щороку 6 січня проходить районний сосюринський конкурс юних поетів.

встановлено пам'ятний знак і гранітну брилу, виготовлено значок (2002 р.). Тоді ж видано дві книги: "Микита Шаповал - велетень із Донбасу" і "Донецькі світанки Микити Шаповала" за авторством В.Терещенка. Центральна вулиця села носить ім'я Микити Шаповала. У 2002 році 7 червня проведено Першу Всеукраїнську наукову конференцію "Микита Шаповал - вірний син України" (19-20 вересня м.Дінецьк - с.Сріблянка). Щорічно проводяться Шаповалівські літературно-історичні читання. Місцевій школі присвоєно ім'я великого земляка.

На вшанування пам'яті В.Гаршина відкрито меморіальний музей у школі с.Переїзне (1985 р.), в селі встановлено бронзовий бюст письменника, на місці маєтку «Присмна Долина» споруджено

гранітну брилу і відкрито пам'ятний знак. Щороку у день народження В.Гаршина проводяться літературно-педагогічні читання, учасниками яких є науковці і письменники різних країн. Перебування оксфордського професора з Великобританії П.Генрі (лютий та грудень 1992 року) в музеї В.Гаршина стало поштовхом для фундаментального наукового видання "В.М.Гаршин на рубежі веков" (міжнародний збірник у трьох томах, 2000 р.). За видання цього збірника у березні 2002 року вчена рада Донецького національного університету присвоїла П.Генрі звання "Почесний доктор філології".

Володимир Сосюра, уже будучи відомим поетом, приїздив у місяць дитинства, виступав перед учнями Сіверської школи № 1, листувався з ними. На вшанування пам'яті славного земляка, в школі відкрито музей В.Сосюри. З нагоди 100-літнього ювілею поета виготовлено значок, біля садиби у с.Чорногорівка, де квартирувала сім'я Сосюр, відкрито пам'ятний знак, споруджено гранітну брилу, видано збірку «Ямські зорі В.Сосюри» за редакцією В.Терещенка. Щороку 6 січня проходить районний сосюринський конкурс юних поетів.

Невеличке село Оріхово-Василівка (Миньківська сільська рада) дало життя легендарному і мужньому поету-фронтовику - Миколі Рибалку (1922-1994). Війна дала йому офіцерські погони, в нагороду за героїзм - декілька орденів, але забрала зір. Талант поборов каліцтво - Микола Рибалко став автором багатьох поетичних збірок, лауреатом Державної премії. В день народження поета, 14 лютого, в Миньківці проводиться районне свято фронтової лірики "Пам'ять". 7 травня 2003 року на території школи урочисто відкрито пам'ятник славетному земляку.

Село Званівка взагалі можна назвати колискою знаменитостей. У 1908 р. в сім'ї волосного лікаря народився майбутній академік медицини Віктор Михайлович Жданов, тут хрестили Всеволода Гаршина, тут деякий час жили Володимир Сосюра і Микита Шаповал.

Сіверську школу № 1 ім. В.Сосюри у районі не без підстав називають героїчною, адже її вчителі разом з батьками виховали п'ять Героїв Радянського Союзу та Героя Соціалістичної Праці Миколу Ворону, юного героя-розвідника Колю Білостоцького. Подібної школи в Україні немає.

А у скромній Сріблянці досить високий рейтинг вченості. Окрім братів Шаповалів тут пишуться двома братами Олександром і Володимиром Галичами. Олександр (1948 р. н.) - академік, професор, доктор філології Луганського університету, співредактор журналу "Бахмутський шлях", поет, автор підручників і монографій. Володимир (1955 р. н.) - професор, доктор математичних наук, завідувач кафедри.

Говорячи про Сріблянку та її людей, не можна не згадати Івана Степановського, який пройшов всю Велику Вітчизняну війну машиністом паровоза, був одним із перших нагороджений у 1941 році орденом Леніна.

Багато років віддав освітянській роботі колишній директор Сріблянської школи В.Каракута. У 60-і роки минулого століття його першим із сільських директорів України було нагороджено орденом Леніна.

Славу району наші земляки здобули і на фронтах Другої світової війни. За подвиги 12 з них удостоєні звання Героя Радянського Союзу. Повним кавалером орденів Слави повернувся з війни Іван Рубіжний із села Володимирівка. Незламним і непереможеним у районі називають танкіста Василя Давиденка, нагородженого чотирма орденами Бойового Червоного Прапора. Директора Зайцівської школи Олександра Лескова освітяни району шанобливо величали "Богом війни", бо був артилеристом. За бойові подвиги його нагороджено п'ятьма орденами Червоної Зірки.

У селі Покровське під час війни (1942- 43 рр.) діяла дитяча підпільна організація "Карівська спілка піонерів" на чолі з Васею Носаковим. Юні підпільники збирали зброю. В яру на околиці села вони викопали печеру, в якій збиралися, і там же переховували дівчат села від вивезення в Німеччину, писали листівки. Декілька разів пошкодили телефонний зв'язок окупантів, однієї ночі напали на місцеву дільницю поліції. Підтримували зв'язок з патріотичною групою І.І. Великанди зі ст. Сіль. У вересні 1943 року старші за віком пішли на фронт. Обком КПУ в січні 1944 року затвердив звіт підпільної організації, всі підпільники в березні 1944 року були викликані в м. Київ, де їм вручили нагороди «Партизан Великої Вітчизняної війни» 1-го ступеня. В жовтні 1944 року за путівками Сталінського обкому ЛКСМУ члени організації В. Носаков, В. Лагер, В. Моруженко, А. Прокопенко і

А. Циганенко призвані в діючу армію. 20 січня 1945 року всі вони загинули під час виконання спецзавдання поблизу с. Кюльше Пишнек (Угорщина). Із підпільників з фронту повернувся лише Анатолій Прокопенко, який всі роки після війни служив офіцером ДАІ в м. Артемівську. У 50-ті роки ХХ століття вийшла друком книжка «12 відважних» (автори Т. Вигдорова та І. Печерникова). Раніше воєнний кореспондент Л. Вишеславський написав про юних підпільників поему «КСП». У 60-і роки Л. Гранберг написав повість «Это было в с. Покровское», а студія «Укркінохроніка» створила фільм «КСП» (1972 р.). Інформація про юних підпільників із с. Покровське була включена до проспекту «Пам'ятники піонерської слави», який вийшов друком 1974 року в Донецьку.

Нариси про підпільну групу піонерів також включені до книг «Костер непокоренных» (видавництво «Донбас», 1976 р.), «Діти-герої» (м. Київ) та інші.

За підтримки першого секретаря Донецького обкому КПУ Володимира Дегтярьова, дід якого теж народився і жив у с. Покровське, збудовано нову школу. На її території встановлено пам'ятник відважним піонерам.

Унікальним за своєю трудовою славою є невеличке село Калініне: тут працювали 13 Героїв Соціалістичної Праці.

Жителі с.Новолуганське прославилися своїм умінням вирощувати свиней. У 50-і роки ХХ ст. п'ятьох кращих працівників держава нагородила званням Героя Соціалістичної Праці.

Земля любить надійних, працьовитих, цілеспрямованих, таких вона щедро нагороджує багатими врожайми, а держава - високими нагородами.

Наша земля дала путівку в життя багатьом талантам. Свого часу учнями Сіверської школи № 1 були:

Хорхордін Владислав - професор Московського державного університету, журналіст, м. Москва

Коба Віктор - професор, фахівець з електроніки, м. Київ

Швайко Валерій - професор математики, м. Київ

Камельнов Юрій - професор медицини, м. Київ

Северин Анатолій - науковець, м. Київ

Ботвін Олександр - державний діяч України, м. Київ

Нещотний Геннадій - народний артист України, м. Київ

Кіосев Олег - диригент симфонічного оркестру капели "Думка", м.Київ

Янушевський Анатолій - полковник, вчений-хімік, лауреат Державної премії СРСР, м. Москва

Кравченко Анатолій - письменник, м. Донецьк

Ісіков Сергій - професор, двічі Лауреат Державної премії СРСР, м. Москва

Ісіков Леонід - директор військового заводу, м. Тула

Дерев'янка Зінаїда - науковець, конструктор машин для сільського господарства, м. Київ

Михайлов Сергій - професор біології, м. Київ

Орденем Леніна нагороджені жителі району:

Ганна Скорик, с.Новолуганка

Іван Скляр, с. Клинове

Віра Бугера, с. Луганське

Раїса Сердюк, м.Сіверськ

Василь Рассоха, м. Сіверськ

Іван Колесніков, с. Берестове

Микола Чумаченко, с. Бахмутське

Микола Гурін, м. Сіверськ

Олександр Черноіван, с. Сріблянка

Раїса Бокова, с. Новолуганське

Ніна Ободовська, с. Новолуганське

Нагороджені орденами:
Жовтневої революції та Трудового Червоного Прапора:
Олексій Алефіров, с. Сріблянка
Трудового Червоного Прапора:
Олександра Сущенко, с.Луганське
Микола Верцанов, с.Луганське
Пелагея Рагуз, с. Никифорівка
Юрій Бабіч, с. Клинове
Іван Микитенко, с. Никифорівка
Костянтин Васильєв, с. Комуна
Червоної Зірки та Трудового Червоного Прапора:
Василь Ситник, с. Луганське
Дружби народів:
Микола Соколов, с. Красне
Трудової Слави:
Ірина Шарипіна, с. Новолуганське
орденом "Знак Пошани":
Марія Лопановська, с. Луганське
Микола Беліченко, с. Никифорівка
Вітчизняної війни, орденем "Знак Пошани":
Ганна Тимчак, с. Роздолівка
Трудового Червоного Прапора:
Іван Скоробагатий, с.Комуна

Герої Радянського Союзу, що народилися на Бахмутчині:

Журба Іван	м.Сіверськ
Жученко Григорій	м.Сіверськ
Завгородній Василь	с.Переїзне
Мусієнко Сергій	с.Андріївка
Новодран Павло	с.Верхньокам'янка
Паньков Іван	с.Карпівка (с. Бахмутське)
Риндін Павло	с.Пилипчатине
Ситник Володимир	с.Луганське
Яковенко Леонтій	с.Дронівка
Губар Олександр	м.Сіверськ
Кондратьєв Леонтій	м.Сіверськ
Полковников Павло	с.Благодатне

Герої Радянського Союзу, що працювали в районі:

Андріанов Олександр	Сіверський доломітний завод
Івкін Іван	воєнкерівник Зайцівської школи
Бездворний Анатолій	Сіверський доломітний завод

Герої Радянського Союзу, поховані в братських могилах на території Артемівського району:

Вітін Володимир	братська могила с. Васюківка
Землянов Олександр	братська могила с. Верхньокам'янка

Герої Соціалістичної Праці:

с. Калініне

Макогон А.К.
Ліпатова П.П.
Триножкіна А.С.
Юхно Ф.Л.
Боков Д.Я.
Зінченко Ф.С.
Решетняк З.С.
Братчикова П.Ф.
Задорожний І.Ф.
Фомін П.І.
Сергієнко М.Н.
Рудий І.Є.

с. Новолуганське

Мечетна М.М.

Косенко М.Л.

Харченко А.С.

Северин Л.С.

Пурисман Й.С.

с. Миньківка

Зіньковська Є.

Стецюра М.М.

Кобзаренко М.В.

м. Сіверськ

Ворона М.М.

Почесні громадяни

На Четвертій сесії районної ради в листопаді 2002 року прийнято Положення про звання «Почесний громадянин Артемівського району».

Це зроблено вперше в історії району з метою відзначення кращих працівників трудових колективів, організацій, закладів, установ за значні заслуги і вагомий внесок у соціально-економічний розвиток району, за високий професіоналізм. Положенням визначено порядок присвоєння цього почесного звання.

Депутати розглянули подання Артемівської райдержадміністрації й одногосно прийняли рішення: звання "Почесний громадянин Артемівського району" присвоїти Є.Зіньковській, П.Ліпатовій, В. Чупруну, О.Коваленку, Г.Омельяненку.

Євгенія Зіньковська понад 30 років очолювала агрономічну службу колгоспу ім. Леніна (с.Миньківка), заслужений агроном України, Герой Соціалістичної Праці.

Поліна Ліпатова майже 40 років пропрацювала свинаркою племрадгоспу ім. Калініна (с. Калініне), має урядові нагороди, Герой Соціалістичної Праці.

Вадим Чупрун десять років очолював райком партії, ініціатор регіональної програми соціально-економічної перебудови села, працював головою обласної ради народних депутатів, має урядові нагороди, заслужений дипломат України, академік. Голова Донецької обласної держадміністрації з 4 лютого 2005 р.

Олександр Коваленко понад 15 років обирався головою районної виконавчої влади. Доклав багато зусиль для стабільної роботи місцевих господарств. Нагороджений Срібною медаллю ВДНГ за будівництво с.Бахмутське. За отримання високих врожаїв зернових він удостоєний державних нагород. Заслужений працівник податкової служби України.

Григорій Омельяненко понад 10 років очолював управління сільського господарства та районну виконавчу владу, був заступником голови обласної держадміністрації, працював начальником департаменту та заступником міністра агропромислової політики. Має високі організаційні здібності, науковий підхід до вирішення проблем села, кандидат економічних наук, професор.

ПОЕЗІЯ ЗЕМЛІ

Місцеві поети

Світлана Решетова народилася і виросла в учительській сім'ї в селі Никифорівка. Після закінчення Донецького педагогічного інституту викладала українську мову та літературу в школі. Божий дар до віршування проявився у неї ще в дитинстві. Вірші С. Решетової друкувалися в періодичних виданнях, а також виходили в світ окремими поетичними збірками: «Не хлібом єдиним», «Бахмутские соловьи», «Рифмы», «З роси і води», «Перенесу війну у вірші». Дві останні збірки видані Артемівською районною друкарнею у 2002 та 2003 роках. Лауреат обласної премії імені В. Сосюри (2002 р.).

***

*Я - степовичка - в мені сонця цвіт
Та ще душа, живуча і нетлінна,
Тримається з якогось-то коліна,
Що вже згубився і перелік літ.
Не хлібом єдиним*

*Як хліб на столі, не болить голова.
Народне прислів'я*

*«Не хлібом єдиним» - хороші слова,
а тільки б недоля цих слів не спіткала.
«Є хліб на столі - не болить голова», -
Казала матуся, як хліб випікала.*

*І клала хлібину на білий рушник,
Йї слова промовляла святі і пречисті,
Аби він ніколи із хати не зник
Цей спечений хліб в капустиному листі.*

*Який був смачний той глевкий житній хліб,
Коли рятував від голодної смерті.
Йї коли нас давили на плечі сім бід -
За кожен зернину боролися вперто.*

*На скошенім полі в палючі жнива
Слабкі колоски у торбину збирали.
"Не хлібом єдиним" - високі слова,
Та значення їх ми тоді ще не знали.*

*Бо й досі ходжу я у снах по стерні,
Йї печуть аж до крові подряпані ноги.
Ще й досі кладе у торбину мені
Матуся крайчик в далеку дорогу.*

*Як хліб на столі - не болить голова,
Бо як же нам жити без хліба святого?
«Не хлібом єдиним» - резонні слова,
Та молимося хлібу, неначебто Богу.*

Я знову тут

*Я знову тут, де мальви як жарини
Палахкотять у небі на виду,
Де ранній іній пада на жоржини...*

*Ой, дайте хвильку - дух переведу.
Тут дід колись косив на луках сіно,
Крутив вінок бабусі водограй.
Тут люди моїй мамі на весілля
Пекли на м'яті житній коровай.
Мене стрічає літо барвінкове,
Що визріва вершечком на меду.
Стою і обіцяю, що ніколи
Нікуди більше звідси не піду.*

Дід

*Дід Степан не вклонявся богам,
Не хрестився, хоч в хаті - ікони.
Але знав, що схід сонця прогав,
То не матимеш щастя ніколи.
Бо воно - у клепанні коси,
У суцвіттях вогню конюшини,
У живім діаманті роси,
Що у дзьобі тримає пташина.
Дід із півнем зв'язок якийсь мав:
Йшов у поле, зачувши той голос.
Капелюха статечно знімав
І вклонявсь хлібній ниві у пояс,
І цимбали виймав з-під-поли,
Ловив пісню, що в полі ткав жайвір,
Або слухав, про що ж так шумить
На подвір'ї з коліскою явір.*

Володимир Головка (1930-1994) народився, виріс і працював в с. Миньківка. Батька вбили бандити ще до його народження, ще в дитинстві Володимир зазнав злиднів і каліцтва. Попри все йому вдалося стати «літописцем» села - писав дописи в районну газету про доярок, механізаторів, ветеранів війни, юннатів, охорону природи. Після закінчення історичного факультету Харківського університету проявився його талант як історика-дослідника, історика-краєзнавця. До пенсії працював у рідній школі вчителем та директором. Захоплення історією не заважало Володимировичу у вільну хвилину писати вірші. На вшанування пам'яті сільського поета його друзі зібрали все ним надруковане в газетах і видали поетичну збірку «Миньківські сонети» (1995р., м. Артемівськ).

Дідова школа

*Давно колись землі ділянку
Мій дід в поміщиці купив.
Своїх дітей усіх ще змалку
Любити працю там учив.*

*Він хлопців вчив жита косити,
Дівчат серпом пшеницю жать,
Снопи до кіп учив носити,
Учив, як хліборобом стать.
Учив їх ціпом молотити
І до зернинки хліб збирать,
Учив волів в ярмі водити,
Учив ріллю боронувать.
Дітей дванадцять у родині,
Їх годувала всіх земля,
Є нивка та в колгоспі й нині,*

Вклонитись їй приходжу я.

Мисливець

*Петляє гадюкою в лісі стежина,
То лізе угору, то падає в яр,
А поряд то ясен, то дуб, то шипшина,
Що так і палає плодами, як жар.
Ішов там мисливець. У правій – рушниця,
А милиця – в лівій: дарунок війни.
Та раптом, як в казці, виходить лисиця
Із яру, де гніздяться морок та сни.
Вмить взята на мушку хитруня хвостата,
А серце забилося нерівно: «Тьох, тьох!»
І постріл не гримнув. Є жалість в солдата –
Лисиця, побачив, стрибала... на трьох.*

Знахідка в окопі

*Є в лісі окоп. Слідопити червоні
Його розкопали улітку до дна...
Три гільзи і зірка лежать на долоні –
То їх загубила колись там війна.
Пілотка зітліла, а зірка, на диво,
Під сонцем горить, не згорає в руці.
І рішення хлопців єдино правдиве:
Тут на смерть стояли радянські бійці.*

Моя Миньківка

*Ось Миньківка, гляньте! Село моє любе,
Тебе оточили поля та садки.
І ліс невеликий із клена та дуба
Щоденно вітає гіллям залюбки.
Ти знало і горе, і сльози, і муки,
Як війни вривались до кожної з хат,
Як брали гвинтівки сини твої в руки,
Спішили Вітчизну свою захищати.
Врожайі високі щороку збираєш,
В колгоспі великім, багатім, міцнім...
Твоїм ветеранам, стареньким вже, сивим,
На зміну приходять їх дочки й сини.
І миньківців рідних, у праці щасливих,
До себе гукають їх ферми й лани.*

Три пісні хліборобам

*У березні пісня над полем лунає
І летить на землю дзвінком золотим,
То вас, хлібороби, до себе гукає
Малесенький жайвір - весни побратим.
У травні в зеленім безмежжі пшениці
Співа про щось перепел вніч і удень,
То вам, хлібороби, радіють ці птиці...
О, скільки почули ви в полі пісень!
Та пісню найкращу, я вірю, я знаю,
Ви чуєте в червні і липні, в жнива.*

*Співа вам колосся, колосся врожаю -
Пісень тих вам, люди, вдячні слова!*

Моя Миньківка

*Ось Миньківка, гляньте! Село моє любе,
Тебе оточили поля та садки.
І ліс невеликий із клена та дуба
Щоденно вітає гіллям залюбки.
Ти знало і горе, і сльози, і муки,
Як війни вривались до кожної з хат,
Як брали гвинтівки сини твої в руки,
Спішили Вітчизну свою захищати.
Врожайі високі щороку збираєш,
В колгоспі великим, багатім, міцнім...
Твоїм ветеранам, стареньким вже, сивим,
На зміну приходять їх дочки й сини.
І миньківців рідних, у праці щасливих,
До себе гукають їх ферми й лани.*

Три пісні хліборобам

*У березні пісня над полем лунає
І летіть на землю дзвінком золотим,
То вас, хлібороби, до себе гукає
Малесенький жайвір - весни побратим.
У травні в зеленім безмежжі пшениці
Співа про щось перепел вніч і удень,
То вам, хлібороби, радіють ці птиці...
О, скільки почули ви в полі пісень!
Та пісню найкращу, я вірю, я знаю,
Ви чуєте в червні і липні, в жнива.
Співа вам колосся, колосся врожаю -
Пісень тих вам, люди, вдячні слова!*

Сільське господарство

Зі створенням району у 1923 р. економіка сільського господарства зміцнилася. Всього в районі було 20 тисяч власників землі. На середню статистичну тогочасну сільську сім'ю (понад 5 осіб) припадало 3 га орної землі, 2 коней, 2-3 корови, мінімум знарядь для обробки землі. Серед селян 20% було середняків, які мали до 10 га землі. 2% селян мали землі 250 га і більше - то були вже заможні господарі. До періоду колективізації (1929 р.) селяни не бідували, від сільської праці вони мали достатній прибуток. Окрім того, майже в кожній сім'ї хтось з її членів працював на виробництві: на солепромислі, у гіпсовій чи вугільній шахті, на заводах та фабриках, залізниці.

Питання землеволодіння завжди було найважливішим в Україні. Поділ землі розпочався в нашому районі після Української березневої революції (1917 р.). В обласному архіві зберігається цікавий матеріал про події 5 вересня 1917 року в с.Луганське.

Не дочекавшись будь-яких вказівок з Києва, губернії та повіту, волосний комітет своїм рішенням відібрав у землевласника Єгишина 53 десятини орної землі і роздав 22 малоземельним селянським сім'ям. Після жовтневої революції 1917 р. декрет про землю майже не був виконаний - волості ділили тільки землю поміщиків. Весною 1918 року покинуті землі заросли бур'яном. Волосні керівники захвилювалися: як бути далі? Проект Земельної реформи в Україні, співавтором якої був наш земляк, міністр земельних справ в уряді Директорії Микита Шаповал, передбачав створення добровільних колективних господарств, не зачіпаючи земельних наділів селян і тих, що належали церкві, вченим, відомим людям.

Зі створенням району у 1923 р. економіка сільського господарства зміцнилася. Всього в районі було 20 тисяч власників землі. На середню статистичну тогочасну сільську сім'ю (понад 5 осіб) припадало 3 га орної землі, 2 коней, 2-3 корови, мінімум знярядь для обробки землі. Серед селян 20% було середняків, які мали до 10 га землі. 2% селян мали землі 250 га і більше - то були вже заможні господарі. До періоду колективізації (1929 р.) селяни не бідували, від сільської праці вони мали достатній прибуток. Окрім того, майже в кожній сім'ї хтось з її членів працював на виробництві: на солепромислі, у гіпсовій чи вугільній шахті, на заводах та фабриках, залізниці.

Питання землеволодіння завжди було найважливішим в Україні. Поділ землі розпочався в нашому районі після Української березневої революції (1917 р.). В обласному архіві зберігається цікавий матеріал про події 5 вересня 1917 року в с.Луганське.

Не дочекавшись будь-яких вказівок з Києва, губернії та повіту, волосний комітет своїм рішенням відібрав у землевласника Єгишина 53 десятини орної землі і роздав 22 малоземельним селянським сім'ям. Після жовтневої революції 1917 р. декрет про землю майже не був виконаний - волості ділили тільки землю поміщиків. Весною 1918 року покинуті землі заросли бур'яном. Волосні керівники захвилювалися: як бути далі? Проект Земельної реформи в Україні, співавтором якої був наш земляк, міністр земельних справ в уряді Директорії Микита Шаповал, передбачав створення добровільних колективних господарств, не зачіпаючи земельних наділів селян і тих, що належали церкві, вченим, відомим людям.

Перше колективне господарство в нашому районі, та й одне з перших в Україні взагалі, було створено весною 1918 року в селі Трипілля (Володимирівська сільська рада) на землі вдови і нащадків генерала Депрерадовича. Назвали господарство "Мурашник". Селяни працювали в господарстві і на своїх ділянках. По осені врожай було розділено на три частини: одна частина як оплата за роботу, друга частина - на підтримку хворих, малозабезпечених, вдов, третя частина залишалася на користь волосного комітету - для підтримки школи, волосного лікаря, закупівлю посівного матеріалу. Після легалізації земельної реформи взимку 1919 року сільськогосподарські комуні з'являються у Феттерівці (с.Калініне), Ступках, Покровському, Васюківці, Сріблянці і в Красному. У цих комунах було 1628 десятин орної землі і 319 працівників.

У 1927 році колективних об'єднань у районі було 15%, а в 1929 році - 33%. Для обробки общинних (які нікому особисто не належали) земель більшість працюючих приєднували і свої власні ділянки.

Сільськогосподарським комунам, як заохочення, держава надавала довгострокові кредити та сільськогосподарську техніку. У 1924 році район мав 15 тракторів (приблизно на 8 тис. га землі), в 1925 році вже 202 трактори, а в 1927 році - 495. Примусова колективізація в районі розпочалася восени 1929 року і, як і скрізь в Україні, принесла великі біди. Заможні селяни - влада називала їх «куркулями» - чинили опір. Куркульські сім'ї примусово вивозилися на Північ та на Урал. У нашому районі 17 березня 1930 року примусово вивезено 30 селянських родин (165 осіб) і 4 квітня 26 родин (168 осіб). Всіх, хто виступав проти колгоспної влади, заарештовували і піддавали суду так званих «тріюк».

У перший рік існування колгоспи району видали на одного їдця до 30 пудів зерна. У 1931 році врожайвидався бідним і видача зерна (переважно ячменя і вівса) зменшилася. На початок 1932 року в районі колективізація в основному була завершена - створено 89 колгоспів. 1932 рік за врожаєм видався кращий за попередній. Проте план зерноздачі врожаю державі, встановлений Москвою для селян Бахмутчини, - 65 тисяч тонн - був нереальним. Отже, колгоспники нічого не отримали для власного прожитку і восени, голодні, збирали колоски з колгоспних ланів, не зважаючи на об'їждчиків та судові розправи. Майже 650 осіб протягом зими 1932-1933 року було засуджено на різні терміни ув'язнення, а трьох - до розстрілу. План заготівлі зерна район не виконав. Майже половина голів колгоспів і третина бригадирів була замінена і засуджена. Із сіл колгоспникам заборонялося виїздити, та вони правдами і неправдами тікали на підприємства Донбасу в пошуках роботи та кращого життя. Міліцейські кордони повертали втікачів (здебільшого у покинуті села). Найголоднішими для селян були зимові і весняні місяці 1933 року. Голодування на селі, де не було допомоги від працюючих родичів у промисловості чи на транспорті, призвело до росту смертності хронічно хворих, людей похилого віку, дітей, інвалідів. Всього від недоїдання в районі за цей період померло майже 9 тис. осіб (12 %).

1933 рік став роком виживання для району. Це була колосальна трагедія для всієї людності. Напівпусті села, зарослі бур'янами поля, незібраний урожай. Кремлівські керівники почали масово переселяти на Донбас, у села і міста, жителів з центру Росії. До Бахмутчини взимку 1934 р. прибуло 3 ешелони з 242 особами, а з ними 150 коней та 300 корів, понад 200 овець. Колгоспи економічно розвивалися дуже слабко. Централізоване постачання техніки (трактори, молотарки) спонукало до створення п'яти МТС (машинно-тракторних станцій): Артемівської, Ямської, Зайцівської, Покровської, Луганської.

Через нестачу на селі чоловіків жінки мусли оволодівати професією тракториста. Після запланованого голоду це була чергова акція варварського ставлення до жіноцтва. Хоча тодішня пропаганда мальовничо зображувала принади нової професії на селі. Жінки-механізатори не підозрювали про згубний вплив на здоров'я нових сільгоспмашин і залюбки намагалися якнайшвидше ними оволодіти. Лідером серед жінок-трактористок Донбасу поряд із знаменитою Пашею Ангеліною були Мотрона Синиця (с. Ступки) та Катерина Фомичова (с. Володимирівка).

Для навчання механізаторів створюються школи механізації в Артемівську та на ст. Яма. Пізніше вони перетворилися на нинішні СПТУ №147 і СПТУ № 145.

Держава, реально оцінюючи невеликі можливості створених колгоспів, у 1931-33 роках починає створювати радгоспи на вільних чи державних землях. Під цю програму виділяються кошти на будівництво житла та придбання сільгоспмашин. Зразкова Кам'янська зрошувальна ділянка перетворилася на радгосп "Ямський". Серед степу вирости села Артемове і Комуна. Радгоспи з'явилися і в селах Берестівка, Яковлівка, Володимирівка, Новолуганське. Пізніше, у 70-ті роки ХХ ст. будуються радгосп-гігант (комбінат) "Вуглегірський" та птахофабрики "Артемівська" і "Бахмутська".

У передвоєнні роки в селах змінилася кількість населення з трьох причин - збільшилась смертність через голод, міграцію молоді до міст, зниження народжуваності дітей.

Державою застосовуються стимули у вигляді урядових нагород кращих трудівників народного господарства. За роки існування Радянського Союзу процес нагородження був складним щодо відбору, але мав велику моральну вагомість. Нагороди просто так не давали, хоча існували недоречності через класові еталони. Поряд з особами нагороджувалися трудові колективи підприємств.

В Артемівському районі лише одне господарство нагороджене орденом Леніна - колгосп ім. Сталіна с.Миньківки в 1940 році за високий збір зернових. Загалом же серед мешканців Миньківки, високих державних нагород і звань удостоєні 28 осіб. З них 3 Герої Соціалістичної Праці.

Сільське господарство після Великої Вітчизняної війни відновлювалося дуже важко: різко зменшилися трудові ресурси - багато жителів району загинуло на фронті, молоде покоління виїздило до промислових міст. Окрім того, зруйновані виробничі будівлі, знищені трактори і сільгоспмашини, відсутня тяглова сила.

Жінки, підлітки, каліки і... корови піднімали економіку наших сіл. Промислове оточення давало можливість їм швидше долати труднощі. Неврожай 1946 року знову голодним мором пройшовся сільськими домівками. Пухли від голоду в першу чергу старі, немічні і діти. Від голоду померла не одна тисяча жителів району.

Згадуючи голод повоєнних років, місцеві поети С.Решетова і В.Головко створили пронизливі поетичні образи:

Голод

*Злиденні колоски і сорок сьомий
Я пам'ятаю, хоч була мала.
Витав стернею хлібний дух знайомий,
Коли стебло збирали до стебла.
Помер сусід, опухлий і голодний.
З очей людей і сльози не течуть,
Неначе кожен тут із дна безодні
Можливість має смерть в собі відчуть.
На черзі хто? Така печальна жертва.
Бере питання всіх в німий полон,*

Тому й стоїть у хаті тиша мертва:
В ярмі розпуки скам'янілий сон.
Стяглися на помин, бо то не може -
Не з'їсти пиріжок за упокій.
Чийсь хлопчик їсть - наїстися не може,
Але трапезі радий і такій.
Душа в душі щемить. Жінки зітхають.
Приймають хліб з господньої руки.
По пиріжку у хустку загортають:
Чекають дома їх голодні малюки.

С. Решетова

Дванадцять крихт

Мені було тоді сімнадцять -
Сторожував я на току.
З усіх подій мого юнацтва
Я не забув і ось таку.
Немало днів голодували,
В домівках хліба не було.
Хліба ж на полі дозрівали,
На них надіялось село.
В ярмо запряжені корови
На тік снопи в гарбі везли,
А поряд від війни ще вдови,
Убиті горем, ледь брели.
Снопи ковтала молотарка,
А віддавала нам зерно,
І ось - повнісінька безтарка,
Струмком лилось, лилось воно.
Один лиш день із того літа
У пам'ять врзавсь назавжди,
Як машиніст старий обідав,
Як він з колін згорнув крихти.
За ті крихти від паляниці
Не взяв би й золото тоді.

А поряд - ворох із пшениці,
І голод виє в животі.
Зібрав і я їх, всі дванадцять,
І з'їв... Які ж вони смачні!
Мені було тоді сімнадцять,
А пам'ятаю й в сивині.
Крихтам маленьким ціну знаю,
Із ними голод я долав.
Їх на столі щодень збираю,
Як на току в траві збирав.

В. Головка

Середина 50 років ХХ ст. - це початок сільськогосподарського піднесення. Послаблення тиску на товаровиробника, ліквідація МТС (машинно-тракторних станцій) - монополістів на селі, передавання техніки колгоспам. Мірило умовного характеру - трудовень - наповнюється якимось, правда поки що слабким, змістом.

Проте влада не безкоштовно передавала техніку з ліквідованих МТС: 58 млн. карбованців додаткових виплат за техніку лягли на слабкі рахунки колгоспів. Малі господарства були приречені на банкрутство, хоча цього слова на селі тоді не вживали. Прокочується нова хвиля укрупнення (об'єднання) колгоспів. Як правило, в селах, де розташовувалася сільська рада, утворюється один колгосп. Не обійшлося і без винятків: в с. Сріблянка ліквідували всі колгоспи, утворивши відділення радгоспу, в сільських радах Васюківській і Покровській діяло по три колгоспи, в Луганській і Клинівській радах - по два господарства. Не обійшлося і без порушення законів - колективні землі Сріблянки, Берестового, Яковлівки, Красного і Володимирівки передають у державну власність - радгоспам.

Укрупнення господарств на селі (крім Сріблянки, а пізніше і с. Зайцеве) сприймалося позитивно: концентрація ресурсів на центральній сабиді, будівництво житла, доріг, водогонів, господарчих приміщень, розвиток соціальної інфраструктури. Поряд з поняттям "центральна садиба" з'являється інше - з протилежним емоційним наповненням - "неперспективне село". На початку 60-х років ці два слова лунали повсюдно: в кабінетах начальників усіх рівнів, у сільських радах, у господарствах. Під ці слова закривалися сільські школи і дитсадки, лікарні, зменшувалися фонди постачання і виділення бюджетних коштів. Так звані "неперспективні села" були приречені на тихе вмирання. На початок 1950 р. Артемівський район, за статистикою, мав 134 села, на 2000 рік їх залишилося 92. Понад 600 сільських жителів працюють у найближчих містах, що розташовані на землях району.

Економіка нових господарств здебільшого мала позитивні результати. Держава стала піклуватися про селян, хоча де в чому початок 1960-х років успіхами закрутив голови. Через успіхи диктат верхів низами сприймається на віру, без роздумів. Марево комунізму помпезно розліталось з трибун, розносилося гучномовцями і телевізорами, що з'явилися в районі з листопада 1956 р. Пішла нова хвиля околгоспнення - повели домашніх корівок до господарств, на їжу замість пшеничного хліба - кукурудза та горох. Навіть кури, не кажучи вже про свиней, подекуди вважалися за гальма у створенні економічної бази комунізму.

Напівголодним був період 1962-64 років. Усі ті, що вчора здали корівок, з посудиною вранці заспішили до крамниць за молочним для дітей, хворих і немічних. А молока немає, бо домашня корівка надої вже дає по-колгоспному - як нагодували, так і доїться. З'явилися неймовірні черги за напівкукурудзяним глевким хлібом. Хворим від нього ставало ще гірше, а діти... М'ясо взагалі зчезло з прилавків.

Стан у державі був напруженим, наслідки могли бути непередбаченими. Замінивши лідера - колишнього парткурсанта наших країв М.С. Хрущова, країна взялася нагодувати свій народ, підняти життєвий рівень сільського товаровиробника до рівня міського жителя. Що найшвидше нагодує людей? Птахівництво і свинарство. У районі за короткий час споруджуються гіганти - птахофабрики в с. Яковлівка "Артемівська", "Бахмутська" в с. Берестове. Сотні робочих місць, сталі і високі заробітки роблять птахівників району аристократами села: нові будинки, телевізори, холодильники, автомобілі.

Споруджується радгосп-комбінат «Вуглегірський» на 96 тисяч голів свиней. Щоб забезпечити гігант кормами, поряд будують комбікормовий завод. На нього працювало 14 районів України. Закуповувалися добавки, кукурудза та соя із-за кордону.

Тисячі працюючих! Держава щедро виділяє кошти на розбудову села Новолуганське. Все робиться з розмахом, "не гірше від столиці". Це були перші роки так званого "періоду застою". Господарства-гіганти працюють високорентабельно. Будуються школи, будинки культури, дитячі садки, котельні, дороги з твердим покриттям. Програма соціального розитку села у 1983-85 роках виводить район на перше місце в Донбасі і в Україні: найвищі показники газифікації житла, найліпші житлові умови, найбільші заробітки і багато ще чого з префіксом най-.

Не дивлячись на це, командно-адміністративна система, особливо в сільському господарстві, від самого початку була приречена на розпад. Кожен має господарювати, виходячи зі своїх можливостей - розумових і матеріальних. Сподіватися на когось, жити за рахунок інших - це хибна і наперед

приречена практика. Розпад почався наприкінці 1980-х років. Відчули це першими гігантські господарства - чужі райони кормів давати не хотіли, бо економічно не вигідно, а своїх не вистачало. Щоб якось зарадити ситуації, що склалася, Артемівська птахофабрика об'єднується з радгоспом "Зоря Донбасу", Бахмутська птахофабрика з радгоспом "Степовий", радгосп-комбінат «Вуглегірський» з радгоспом ім. 1 Травня. Однак валові врожаї приєднаних господарств були недостатні, щоб нагодувати худобу.

Гіганти вмирають першими - цьому не раз вчила історія. Розпад гігантів в 1990-і роки боляче і надовго підкосив економічно і соціально наш район. Окрім майже повного знищення матеріальної бази, сільські трудівники залишилися без роботи, тобто без сталих прибутків. З'явилося безробіття, з донорського бюджет перетворився на дотаційний. Зниження заробітків, принади цивілізації (газифікація, центральне опалення) стали фінансовим тягарем простого жителя села. Скільки разів за свою історію наш народ потерпав від лихоліть і негараздів! Але зараз ми вже можемо говорити, що район подолав період падіння. 2002-2005 роки стали початком відновлення і позитивного розвитку його господарств.

Перші зрошувальні ділянки на території району з'явилися у 1882 році. На лівому березі річки Кам'янка було закладено хутір Кам'янський. Господарство мало статус державного, повна назва була «Кам'янська державна зрошувальна дільниця», площею 5250 десятин. Ця ділянка стала першою, зрошуваною не лише на Бахмутчині, а й взагалі в Україні. За її прикладом і досвідом пізніше з'явилася ділянка Шайтанська (нині Великоновоселківський район). Згодом на території Артемівського району діяло декілька зрошувальних систем. Найбільші з них: Ямська (1786 га), Правдинська (с.Різниківка), Первомайська (с.Новолуганське, с.Зайцеве), Артемівська (с.Артемове-1), філія інституту садівництва. Всього штучним зрошенням займалося 18 господарств. Тільки завдяки зрошенню господарства мали змогу отримувати сталі врожаї овочів та кормів для тваринництва.

Для штучного поливу передбачено використання води річок Сіверський Дінець, Бахмутка, Лугань, каналу Сіверський Дінець-Донбас, водосховищ Миронівської та Вуглегірської електростанцій, місцевих ставків та очищені води колишнього радгоспу-комбінату "Вуглегірський". На початок 1998 року зрошення забезпечували 123 дощувальних установок. Для подачі води на поля споруджено 23 насосних станції і 56 накопичувачів води. Спорудження зрошувальної системи в районі на 80 % фінансувала держава, решту - господарства із власних прибутків.

Завдяки штучному зрошенню землі на селі з'явилися нові спеціалісти-меліоратори - гідроінженери, гідротехніки, механіки дощувальних агрегатів. Для планомірного й ефективного ведення зрошувальних робіт, профілактичних і капітальних ремонтів діяло управління зрошувальних систем.

Перша зрошувальна система "Кам'янська" витримала випробування часом - гідротехнічні споруди (ставки і водогінні канали) діють до цього часу.

У с. Яма (м. Сіверськ) при Кам'янській державній зрошувальній ділянці, ще у 1935 році створили дослідну станцію. Темою досліджень того часу були проблеми садівництва. Станція успішно впроваджувала досягнення науки, сприяла розвитку садівництва на Донбасі. У 1958 році дослідну станцію перевели на землі Зайцівської сільради поблизу с.Опитне. Наукова база її зміцнилася, а відтак розвинулося й село. Неподалік збудували школу садівництва і філію інституту для проектування садів і виноградників (Діпросад). Директором станції в цей час працював доктор наук Іван Галушка. Грунтовність і результативність учених і практиків станції сприяли зростанню її авторитету в Україні. У 1992 році станцію реорганізували в Донецьку філію науково-дослідного інституту садівництва України. У філії працювало 14 учених. Імена Л.Тараненка, І.Галушки, І.Сидоренка, В.Стасюка, А.Гуляєва відомі за межами України. Серед професіоналів і любителів-садівників користуються попитом багато виведених ними сортів. Щорічно в першу суботу жовтня проводиться своєрідний звіт-презентація робіт науковців.

Перехід на ринкові відносини дуже підкосив філію - недостатнє фінансування наукових розробок державою стало тягарем для виробничого підрозділу філії. Щоб не загубити колишні здобутки і забезпечити розвиток виробництва садівного матеріалу філія розділилася на дві частини: державне господарство "Садове" і Артемівську станцію розсадництва.

До періоду одержавлення сільського товаровиробництва в районі приділялося велике значення сільським ярмаркам. За традицією вони передували великим християнським святкам - Великодню (весна), Св. Петра і Павла (літо), Покрові (осінь). Найбільші ярмарки проводилися в селах Сріблянка, Луганське та Бахмутське.

Реформи останнього десятиліття на селі відродили історичну роль сільського ярмарку, надавши йому сучасного забарвлення.

Перші комуни

17 січня 1918 року в с.Трипілля створено першу на Україні комуну "Мурашник №1" (керівник Петушков Іван). Члени комуни жили в будинку поміщика, відремонтували млин, організували громадське харчування, відкрили дитячі ясла. З тяглової сили мали 6 волів. Проіснувала комуна до грудня 1923 року.

Лютий, 1918 рік, с.Феттерівка (с.Калініне). 11 латиських переселенців організували комуну. Проіснувала комуна до кінця 1921 року. Комунари загинули в бою з підрозділами Н.Махна.

Березень, 1920 рік, с. Івано-Крещенське (с.Красне). На поміщицьких землях створено комуну «Об'єднана праця». Проіснувала комуна до періоду колективізації.

Лютий, 1921 рік., с.Покровське. На церковних землях 12 селян об'єдналися в комуну «Визволення».

У березні 1921 року в с.Покровське почала діяти друга комуна «Красна Сласна». Комуни проіснували до початку колективізації 1928 року.

Березень 1922-23 рр., с. Боголюбівка (с. Васюківка), с. Бондарне. Засновано комуни «Сакко і Ванцетті» і «Червоний монтажник».

Лютий, 1925 рік, с.Новомиронівка (с.Луганське). Створено сільгоспкому, яка проіснувала до 1930 року - утворення колгоспу.

Березень, 1925 рік, с.Сріблянка. Утворено комуну (74 сім'ї) "Червона зірка".

Комуни від держави отримували значну допомогу: звільнялися від податків, брали позики, сільгосптехніку, насіння.

Орден

Восени 1939 року колгосп імені Й.В.Сталіна (с.Миньківка) першим в області отримав урожай зернових 22 ц з гектара. Високий за тих часів урожай гідно оцінили в Москві, нагородивши колгосп орденом Леніна.

26 червня 1940 року колгоспна делегація: Назар Великобрат, Павло Болгар і Павло Данильченко - в Кремлі з рук М.І.Калініна отримали вищу нагороду країни.

У період тимчасової окупації с.Миньківка (1941- 43 роки) орден Леніна сховала відважна колгоспниця Ганна Мезіна. Після війни орден прикрашав Прапор колгоспу. Після реформування колгоспу у 1997 році орден Леніна зберігався в сейфі найбільшого сільгоспкооперативу. Восени 2000 року злодії зламали сейф, але залишили орден у сейфі. Пізніше селяни передали його на зберігання до одного з банків м. Артемівська.

Кроки зростання

Новітня земельна реформа початку 1990-х рр. змінила соціально економічний устрій на селі. Землею став володіти її господар - селянин. Власниками земельних паїв стали 15391 особи. Зміна землевласника, на відміну від колективізації, пройшла без крові і виселення. Проте напівшоковий стан не поминув жодного села. Для реальних змін потрібен час, матеріальне забезпечення, вміння, бажання, ініціатива. Це все було в дефіциті.

Ходи набрали молоді ініціативні керівники (Юрій Акневський, Андрій Дилов, Іван Бахурець, Олексій Притика), фермери, що мали життєвий досвід (Мотрона Кривошеєва, Василь Сядристий, Віктор Голопоров, Леонід Профатілов, Віталій Колісниченко).

Прийшли до керівництва люди, в яких приховувався талант сучасного керівника: Микола Отирко, Галина Жихарева, Аркадій Руденко, Олег Тищенко, Євген Россоха.

Селяни району - мудрі, терплячі і працьовиті - кризу подолали. Господарство «Бахмутська аграрна спілка» (генеральний директор Юрій Акневський) почала скромно восени 1997 року з 330 свиней. Тепер це одне з найбільших господарств в області і третє в Україні - 35 тисяч голів. Щомісяця

жителі нашого регіону отримують від господарства 480 тонн високоякісної продукції. Юрій Акневський господарює за світовими вимогами - зв'язок з НДІ м. Полтави, селекційна робота з фахівцями Данії, технологічні процеси контролює і програмує комп'ютерна система. Досконало освоївши основну галузь, спеціалісти розпочали роботу з освоєння зрошуваних земель. Інтенсивно розвивається молочарство в господарствах: племзавод ім.Калініна, "Востокагро", ім. Козаченка. На кінець 2002 року збитковими залишалися 3 господарства, рентабельність деяких господарств сягнула 30 %, а прибутки зросли до 700 тисяч гривень. Економічне зростання господарств позначається і на доходах наших трударів - середньомісячна зарплата зросла до 274 гривень, ліквідована заборгованість по заробітній платі. Зросла відповідальність господарств за використання мінеральних добрив, якісного посівного матеріалу.

Не відстають від господарств фермери району - індивідуальні сільські виробники. Одним з перших у районі почав займатися фермерством Леонід Профатілов (с.Яковлівка). Він уже літня людина, а енергії, молодецького завзяття у нього вистачає і на працю, і на навчання молоді. Технологічні секрети Л. Профатілова дуже прості: не порушуй технології, роби все своєчасно.

Для зернових рік був сприятливий, і наче 40 ц озимих - не так і багато. А ось соняшника в дощову погоду зібрали 22 ц - раніше б нагородили орденом. Чітке дотримання технологічних вимог, батьківське ставлення до працюючих поряд і особливе, майже святе до техніки - ось такі складові частини успіху сучасного фермера.

Командно-адміністративна система за таких умов неможлива навіть теоретично.

Не забулися і колишні здобутки пташників району. Перехворіли-перетерпіли, оцінили можливості - і по-сучасному зажила Бахмутська птахофабрика. Сьогодні тут утримується понад 250 тисяч голів птиці, з'явилися десятки нових робочих місць, збільшився обсяг продукції птахівництва на ринках найближчих міст.

Цифри свідчать, що в районі:

* кількість сільгосп підприємств	169	
* фермерів		133
* використовується землі	168680 га	
із цієї кількості:		
фермерами	17,7 тис. га	

За 2004 рік господарства району виробили продукції.

Рослинництво

- * Валовий збір зерна - 77640 т
- * Врожайність з 1 га - 28,6 ц
- * Зібрано соняшника - 15359 т

Найбільше зерна зібрали господарства:

- «Красносільське» - 5234 т, 40,2 ц /га (Амелін С.)
- «Востокагро» - 4507 т 32,1 ц /га (Биков С.)
- ім. Козаченка - 4285 т, 29,3 ц /га (Руденко А.)
- «Зоря» - 3793 т, 30,2 ц /га (Бахурець І.)

Лідерами з виробництва соняшника є господарства:

- «Династія» - 24,1 ц /га
- «Сіана» - 22,0 ц /га
- «Рій» - 19,1 ц /га
- «Зоря» - 18,4 ц /га

Тваринництво

- * Надой молока у господарствах району становлять 6251 т
- * Вироблено м'яса - 5899 т

- * Зібрано яєць - 5041900 шт.
- * Наявність поголів'я:
  - корів і молодняка - 5122 гол.
  - свиней - 37955 гол.
  - овець - 560 гол.
  - птиці - 287445 гол.

Перебуваючи в Артемівському районі на початку квітня 2005 року, голова обласної державної адміністрації Вадим Чупрун відвідав декілька сільськогосподарських підприємств. Кореспондентам газет він сказав: "Я задоволений тим, що більшість з того доброго, що було колись, збереглося, що тут є цілеспрямовані, працьовиті люди, з якими колись я починав працювати, і з якими вдалося чимало зробити для поліпшення економіки та соціальної сфери району. Радує, що на селі залишається багато молоді. Звичайно, проблем чимало, над ними будемо працювати, аби повернути району колишню славу".

Панорама

* У травні **1923 року** всі податки на селі замінюються одним грошовим податком залежно від кількості землі і членів сім'ї. На заможний двір податки з року в рік зростали, а незаможники від сплати податків звільнялися. 20% селянських господарств у 1924-26 роках вважалися незаможними. Не працювати на землі стає вигідно, на селі зростало невдоволення владою з боку заможних селян (товаровиробників). Через перекоси державної політики на селі назрівав вибух, а незаможники перетворювалися на активістів по виконанню програми «суцільної колективізації».

У 1923 році землекористувачі із села Плотва (нині с. Володимирівка) Петро Єщенко та Тимофій Нагрудний володіли млинами: перший - млином з нафтодвигуном, другий - вітряком.

* У **1924 році** позбавлені виборчих прав члени церковних рад (84 особи) та 345 осіб, які «використовували працю наймитів»: М. Лічман, Г. Холод, Г. Нечаєв, Л. Степецький та інші.

* У **1929 році** першими головами колгоспів були:

Дмитро Каушнян	«10 лет ВЛКСМ»
Яків Колісник	імені Кірова
Михайло Соколенко	«Ленінський шлях»
Федот Бондар	«Дружний хлібороб».

Весною 1929 року перші трактори "Фордзон" у колгоспах "Ленінський шлях" та імені Козаченка виїхали орати першу борону. На ці дійства зібралися майже всі жителі сіл Плотва і Клинове.

* **Січень 1930 року.** Артемівський райвиконком затвердив інструкцію з обмеження дій куркулів. Їм заборонялося: забивати тварин, молоти зерно на борошно, продавати сільгоспінвентар та нерухомість, навчати дітей у масових школах.

140 передових активістів підприємств м. Артемівська направлено на село в створенні колгоспи парторганами, керівниками господарств, головами і секретарями сільських рад. Комуніст заводу "Перемога праці" Микола Потапенко - у колгосп "Червона Плотва", завідувач пекарні Олексій Сєдих - у колгосп ім. Сталіна.

* **1932 рік.** Урядовий секретний циркуляр № 568 от 16 листопада 1932 року: «Прекратить всякую торговлю зерном. Привозимую на базар для продажи муку и пшеницу отбирать и рассчитывать в план сдачи хлеба. Основной удар направлять на классового врага - крестьянина, торгующего хлебом».

Листопад 1932 року. Доповідна записка секретаря Артемівського міського партії Акулова: «Проведенной спецпроверкой органами ГПУ колхозов выявлено, что случаи острой нужды в питании колхозников отмечаются в селах Переездное, Кодемо, Зайцево, Покровское, Яковлевка, Ивано-Дарьевка. В колхозе «Красный партизан» с. Покровское пало 18 лошадей. Колхозники снимали с них шкуры, а мясо разбирали для пищи».

Грудень 1932 року. Постанова обкому партії від 22 грудня: «В целях борьбы с тайным помолом хлеба... возложить на органы милиции и ГПУ ответственность, рассматривая как государственное преступление».

* **1934 рік.** У колгоспі «Ілліч» вартість трудодня становила 45 коп. Грошей не отримували, з колгоспної контори працюючим видають пайку (300 г) хліба.

Встановлено тверді обов'язкові поставки для колгоспів: 35% - натуральні поставки державі; 25% - оплата за роботу МТС, 40% - залишалось в розпорядженні колгоспу (оплата праці, ремонт техніки, будівництво тощо).

* **1935 рік.** Ударниками сільського господарства визнані колгоспники: Григорій Чернишов, Павло Нескоромний, Василь Батир, Олександр Іщенко, Іван Синельний, Устим Стеценко.

* **1938 рік.** Свинарка колгоспу "Зоря нового життя" Агрипина Лічман взяла участь у Всесоюзній виставці народного господарства в м. Москві і нагороджена почесною грамотою.

* **1956 рік.** 148 механізаторів Артемівського району брали участь у піднятті цілинних земель у Казахстані. Першими серед них були Василь Гордієнко, Катерина Фомічова, Ганна Никитась та Іван Ситниченко.

* Вересень 1959 року. У Донецькому книговидавництві виходить роман Валентина Замкового «Український хліб» про життя і діяльність учених-селекціонерів Артемівської дослідної станції зернових культур (згодом перепрофільована у станцію садівництва).

* **1960 рік.** У Артемівському районі 140 бригад, ланок, дільниць, змін включилися до загальносоюзної боротьби за звання колективу комуністичної праці.

* **1966 рік.** Почалася нова економічна реформа, яку очолив Голова Ради Міністрів СРСР О. Косигін: розширення господарської самостійності господарств і підприємств; посилення економічних стимулів, оцінка діяльності за такими показниками як прибуток і рентабельність.

* **1976 рік.** У колгоспі ім. Тимирязєва споруджується тваринницький комплекс для відгодівлі 4200 голів бичків.

* **1977 рік.** У листопаді відбувся зліт трудових династій району. Майже 700 років сукупно пропрацювала в колгоспі с. Миньківка сім'я Олонченків. 108 років - сукупний трудовий стаж династії механізаторів сім'ї Фоменків із с. Покровське. Керівник району В. І. Бубенцов вручив трудовим династіям пам'ятні стрічки і подарунки.

* **1978 рік.** У радгоспі "Ямський" відкрито пам'ятник першим трактористам господарства. На бетонному постаменті встановлено перший трактор "Універсал". Поряд на стенді - фотографії трактористів М. Куликової, Я. Перепелиці, І. Цацурина, Д. Миколаєва, М. Бабака, братів Койнярових.

* **1979-80 роки.** 10 працівників району удостоєні почесного звання «Заслужений агроном УРСР» і «Заслужений працівник сільського господарства УРСР»: Бабич Ю. П., Бондар В. П., Мершанов Г. П., Кляхіна Л. Ф., Стецюра Н. М., Соколов І. Т., Сидоровська Н. П., Соловйов М. Т., Тараненко Л. І., Шахов О. П.

* **1982 рік.** Забудова с. Бахмутське експонувалася на ВДНГ у м. Москві. Село удостоєне головної нагороди виставки - Диплома II ступеня і грошової премії. Керівники господарства нагороджені медалями: голова правління Коваленко Олександр Трохимович (у цей час вже працював головою райвиконкому) - срібною, а прораб Михайло Харін - бронзовою.

* **1985 рік.** Почав змінюватися вигляд села Новогригорівка - збудовано сучасний будинок культури, прокладено водогін, відремонтовано тваринницькі ферми, завершено будівництво трьох 12-квартирних будинків, розпочато будівництво кормоцеху.

* **1988 рік.** Рішенням Ради Міністрів України Артемівський район Донецької області за досягнення в соціалістичному змаганні з нарощування виробництва продуктів тваринництва нагороджено Червоним Прапором і грошовою премією 500 крб.

Найкращих результатів в сільському господарстві район досяг у виробництві:

* зерна	161194 тонн	1989 рік
* молока	65237 тонн	1975 рік
* м'яса	26877 тонн	1988 рік
* яєць	184563000 штук	1989 рік

Найбільше було:

* ВРХ	76412 голів	1978 рік
* свиней	168378 голів	1979 рік

У листопаді Миколу Скляра, водія колгоспу імені Козаченка, обрали односельці депутатом районної ради. Микола - передовик господарства, наслідує трудовий досвід свого батька Івана Петровича, колишнього механізатора господарства, нагородженого орденом Леніна.

* **1992 рік.** У вересні створено районний центр соціальної служби для молоді. Директором центру призначена Галина Костиненко, яка до цього пройшла відбір у Києві і двомісячне стажування в німецьких містах Кьольн і Бонн.

* **1999 рік.** «Людиною року» визнано в галузі зооветеринарії Юрія Рубана, колишнього випускника Парасковіївської середньої школи. Таке рішення оголосила Академія сільського господарства м. Нью-Йорк (США). Ю. Рубан - доктор наук, професор.

* **2005 рік.** ТОВ «Іліус» (директор Андрій Федоров) ретельно підготувалося до сівби ранніх зернових, вчасно заготувало посівний матеріал, необхідну кількість пального. Готова до роботи уся наявна техніка. "Іліус" міцно утримує лідерство в районі по врожайності озимини - 51,2 ц з гектара.

ЗАТ «Бахмутська аграрна спілка» (генеральний директор Юрій Акневський) щорічно збільшує поголів'я свиней. Нині поголів'я складає 39500 голів. Завдяки цьому реалізація м'яса цього року збільшиться і становитиме 600 т на рік. На підприємстві працює 454 працівника, середня заробітна плата за місяць склала 1118 гривень.

«Цілеспрямовано нарощують поголів'я дійної череди в ТОВ СП «Сябри». І це варте того, оскільки в минулому році удій на фуражну корову тут склав 5908 кілограмів молока, а за чотири місяці поточного року вже отримано 3000 кг. Більше того, до кінця року тваринники мають намір подвоїти цей результат. До речі, на місцевій фермі є корова-рекордистка на кличку Нагара, що за 2004 рік нагородила господарів 6500 кілограмами молока(спрацювала майже за 4 середньорайонних корівок). Зараз у дійній череді - 42 корови, а через пару років їх може бути вже 250. Цієї осені передбачається закласти фундамент нового корівника на 200 голів. Проектом передбачено обладнати новий корівник найсучаснішим технологічним устаткуванням відомих голландських фірм».

Небувалий урожай сортового насіння овочевих культур сподіваються нині забрати землевласники ВАТ «Красносільське». Обмолот насінників шавелю показує, що ці надії мають під собою ґрунт. Усього ж тут вирощують 12 сортів десяти основних овочевих культур, які переважають на полях і городах нашого регіону. І хоча під насінники тут відведено зараз тільки 180 гектарів, вони впливають на економіку всього сільгоспідприємства. Насінницька галузь дає в середньому біля півмільйона гривень прибутку, а виторг від реалізації становить до півтора мільйонів. У нинішньому році ці показники можуть бути ще більш вражаючими».

«Є така приказка: «Кінець - всій справі вінець». Це вповні справедливо й для тваринницької галузі, де навіть непогана молочна продуктивність корів ще не гарантує стабільного прибутку, оскільки сировина завжди цінується набагато нижче за готову продукцію. Щоб мати замкнений цикл виробництва, 9 років тому у ТОВ «Східагро» побудували цех з виробництва твердих сирів за голландською технологією. І економіка галузі відразу покращилася. А сири місцевого виробництва «Новолуганський» й «Першотравневий» своїм відмінним смаком завоювали симпатії споживачів далеко за межами селища. Для внутрішніх потреб тут також виготовляють відмінне «домашнє» вершкове масло й вершки».

Промисловість

Початком промислового виробництва в районі слід вважати кінець XVII-початок XVIII ст., коли тут в ряді місць займалися солеварінням (Бахмутські солеварні). За першими описами м. Бахмут у 1702 р. сіль виварювали у 170 варницях-казанах, з яких 140 належали козакам слобідських полків, а 30 - мешканцям південно-західних міст Росії. У 1724 році була побудована перша вугільна шахта Донбасу в с. Скелеве. Письменник Л. Губін в історичній повісті «Першовідкривач» так описує цю шахту: «Из Берг-коллегии с каждой оказией справлялись о ходе работы в Скелевом... На месте входа в дыру поставили часовенку, сделали из крепких дубовых леищ сруб, запирали дыру на железные засовы, замыкали на большой замок. Денно и ночью у обеих дыр дежурили верные ландратовы люди».

В архівах збереглися звіти інженера-англійця І.Нільсона, що працював за контрактом на скелеватській шахті. Залягання пластів було похиле від поверхні на глибину 50 м, найтовщий пласт, що розробляли, мав 50 см, інші були значно меншими. Основними споживачами вугілля стали

солеварні Бахмута та Тора. Скелеватська шахта слугувала імпульсом для "устройства дворовых шахт на собственных землях". Невеличкі шахти в народі прозвали мишоловками. Без геологічних даних такі шахти були приречені на недовге існування. За обсягом вуглевидобутку шахта в с.Скелеве і близько не нагадує сучасне виробництво, та й вона зі своїми "тощими пластами" проіснувала відносно довго - більше 80 років. Видобуте вугілля до Бахмута і Тора доставляли возами.

Будівництво залізниці сприяло подальшому розвитку промисловості. Стали видобувати глину і випалювати цеглу в селах Карлівка (Кліщіївка), Іванград, Яма, Покровське, Луганське, хуторі Стешенковому (с. Васюківка), Феттерівка (с. Калініне), Михайлівка (с. Бахмутське). Черепичні заводи з'явилися у німців-колоністів в селах Феттерівка, Карлівка, Берестове, Никифорівка.

Наявність робочих місць на солерудниках сприяла будівництву житла. Це слугувало поштовхом у будівництві печей для випалювання вапна. Німці-колоністи в селі Виїмка збудували вапняний завод. Печі його видавали продукцію до кінця 70-х років ХХ століття.

Будуються шахти з видобутку алебастру на околиці Бахмута (с. Артемівське-3), у селах Миколаївка, Алебастрове (с. Кліщіївка), Іванград. Кар'єрним способом алебастр видобувають поблизу с. Бахмутське. Попит на транспортні засоби - брочки - сприяє появі невеликих фабрик з виробництва брочок та збруї у селах Бондарне, Яма, Луганське, Трипілля.

Інтенсивно розвиваються кар'єри з видобутку будівельного каменю у селах Скелеве (зберігся до цього часу), Санжарівка, Яма.

Помел зерна здійснювався в кожному селі вітряками і водяними млинами (с.Званівка). Олію давили не тільки із соняшника, а й з льону, рапсу і рицини (касторова олія). Бахмутський повіт у губернії був головним виробником і постачальником жиру. Салотопильні заводи Бахмута зі своїми філіями в селах Кам'янське, Сріблянка, Миколаївка, Покровське, Трипілля, Луганське переробляли за рік до 80 тис. голів овець. Від продуктивності цих заводів залежали обсяги виробництва свічок і мила, попит на які постійно зростав у зв'язку з розширенням шахтного і металургійного виробництва Донбасу.

Соляні шахти в основному будуються після 1879 року: «Нова Величка», Деконсько-Покровська, Деконська, Пшенична, «Екстра».

На початку ХХ століття поблизу с. Плотва (нині с. Володимирівка) акціонерне товариство «Любимов, Сольове і К^о» будують солепромисел, що викачував ропу на содовий завод в с. Верхне (Лисичанськ). Ця система: промисел - завод працює до цього часу.

Сьогодні на території району продовжує солевидобуток рудник ім. Володарського (с.Парасковіївка).

Ліквідація МТС (машинно-тракторних станцій) у 50-і роки ХХ ст. дала життя промисловим підприємствам РТС (ремонтно-технічні станції) в м.Сіверську та с.Зайцеве.

На межі 60-70-х років ХХ ст. створюються державні і міжколгоспні будівельні організації ПМК - пересувні механізовані колони, ПМК-2, ПМК-116, МПМК-2, МПМК-5, МПМК-8, райДРСУ, завод будівельних матеріалів, тароремонтна фабрика, промисловий комбінат, цегельний завод, комбікормовий завод, міжколгоспний комбікормовий завод - це перелік промислових підприємств району з 1970 року. У промисловості працювало, станом на 1991 рік майже 5000 робітників і службовців. Близько 4500 жителів наших сіл працювало в промисловості Красного Лиману, Лисичанська, Артемівська, Соледара, Микитівки, Горлівки, Дебальцевого і Дзержинська.

Будівельні організації району відіграли важливу роль у промисловому, соціальному і житловому будівництві. Нові виробничі об'єкти, школи, дитсадки, комунальні споруди, водогони, газопроводи, теплотраси, очисні споруди, автодороги - це неповний перелік виконаного.

У 70-ті роки ХХ ст. кращі робітники заводу були удостоєні високих нагород: Микола Ворона отримав звання Героя Соціалістичної Праці, інженер Григорій Распутько - звання «Заслужений раціоналізатор України».

Програма соціальної перебудови сіл району, яка успішно виконувалася в 80-і роки ХХ ст., дозволила покращити комунальні умови сільських трудівників: на 1 мешканця стало припадати 20 м² житла, газифіковано 42 % квартир, центральним опаленням користувалися 27 % споживачів.

Проте сьогоднішня економічна нестабільність, низьке фінансове забезпечення жителів, недостатнє фінансування бюджетних установ викликає нове переосмислення колишньої гігантоманії і централізації. Копійчані поломки цих систем призводять до десятків і сотень тисяч збитків і падіння довіри жителів. Зміну економічно-політичної формації, курс на ринкові відносини промислові підприємства району витримали не всі. А от колектив ПМК-116 витримує сучасну конкуренцію (начальник - кандидат технічних наук Іван Рибалко). Підтвердження цього - Указ Президента України від 24 грудня 1996 року про присвоєння почесного звання "Заслужений будівельник України" будівельникам ПМК В.Кальченку, Г.Шаповалову, В.Гребенюку, В.Аносову, А.Болковому, В.Краснобаєву.

Тривалу промислову біографію має Сіверський комбінат. Його історія розпочалася з 1912 року, коли акціонерне товариство, отримавши заболочену ділянку поблизу ст. Яма, почало видобувати доломіт із каменистих виступів вздовж річечки Кам'янка і випалювати в збудованих поблизу залізничні печач. Потреба металургійних заводів у сирому і випаленому доломіті була високою, отже підприємство розвивалось інтенсивно і якісно. Будуються нові печі, шахти з видобутку доломіту. Значна кількість чоловіків Ями працювали на заводі. Від роботи заводу залежав фінансовий добробут майже кожної сім'ї та міського бюджету. Крім житлових будинків, завод будує перший у регіоні плавальний басейн, який відвідували не тільки мешканці району, а й жителі міст Лисичанська, Соледача і Красного Лимана.

В сучасних економічних ринкових відносинах знайшов своє гідне місце Вуглегірський експериментальний комбікормовий завод.

Комунальні споруди колись були тягарем для виробників, тепер стали тягарем для місцевої влади. Для нормального забезпечення підприємств, установ і населення комунальними послугами в останні 2-3 роки створена мережа комунальних підприємств. Вона не лише задовольняє комунальні запити, а додатково створює робочі місця для жителів наших сіл.

Ця галузь у нашому районі молода, потребує різноманітної підтримки: фінансової, кадрової тощо. Потрібен певний час для постійної стабільної роботи всіх її ланок.

Сьогодні в районі працює 7 комунальних підприємств, де зайнято майже 1000 працюючих.

Транспорт

У районі розвинутий транспорт і комунікації п'яти типів: дротяний (електромережа, телефонний зв'язок, радіо, теле- і електронні комунікації), автомобільний, залізничний, трубопровідний (нафтопроводи, водогін, теплотраси, газопроводи), водний (канал Сіверський Дінець -Донбас).

На 20 тисяч кілометрів розгалужена мережа ліній електропередач, яка повністю забезпечує потребу в енергетиці господарства і жителів району.

На території району розташовані дві теплові електростанції (ТЕС) - Миронівська і Вуглегірська, які адміністративно підпорядковані м. Дебальцевому. З північного заходу височать труби Слов'янської ТЕС. Поблизу с. Весела Долина споруджена одна з найбільших в Україні підстанція «Донбаська».

Перша залізнична колія «Харків -Краматорськ - Бахмут - Попасна» на землях нинішнього району з'явилася в 70-і роки XIX ст. Будівництво нових залізничних гілок «Красний Лиман - Яма - Попасна» і «Красний Лиман - Яма - Микитівка» у 1908-1911 роках покращило транспортний зв'язок сіл з містами Донбасу, призвело до збільшення кількості робочих місць. Майже одночасно завершується будівництво залізничної гілки «Попасна - Роти - Микитівка».

Проходження залізниці через територію сіл давало можливість економічно поліпшити існування селян. Всі населені пункти району мають дороги з твердим покриттям. Всього через район проходять 13 автотрас, 4 з них державного і міждержавного значення:

Харків - Артемівськ - Ростов
Донецьк - Горлівка - Артемівськ - Красний Лиман
Київ - Дніпропетровськ - Артемівськ - Лисичанськ
Артемівськ - Попасна - Стаханов - Луганськ

На території району розташовані станції, назви яких відрізняються від назв ближніх сіл, - ст. Малоільшевська (с. Артемівське-2), ст. Шевченко, ст. Кудрявка (с. Парасковіївка), ст. Зовна (с.Званівка), ст. Прилежна (с.Дронівка), ст. Деконська (с.Бахмутське), ст.Пшенична, ст.Екстра (с.Володимирівка), ст. Алебастровий (с.Красне), ст. Веролоубівка, ст. Канал (с.Калініне).

Соціально-економічні зміни в державі негативно вплинули на якість автотранспортного обслуговування сільського населення: автобусний зв'язок сіл з районним центром відбувається не щодня.

Достатньо розвинутий трубопровідний транспорт. Для перекачування ропи із Карфагена до Лисичанського содового заводу діє найстаріший в Україні трубопровід довжиною 35 км.

Досить розгалужена мережа - декілька десятків тисяч кілометрів - водогонів питної і технічної води.

Землями району проходить декілька сотень кілометрів нафтопроводу «Кременчук - Лисичанськ», водогони зрошувальних систем, газопроводи. Декілька кілометрів шлакопроводу з Вуглегірської ТЕС. Майже 100-кілометрова ділянка каналу Сіверський Дінець-Донбас, який поблизу с.Калініне переходить у труби-водогони.

Статистика

Промисловість району за 2003 рік:

* промислові підприємства		4
* будівельні організації		4
* підприємства малого бізнесу	228	
* торгові організації		142
з них:		
магазини		127
кафе, їдальні		15
* підприємства побутового обслуговування	9	
* обсяг промислового виробництва	83744 тис. грн	
* кількість працюючих	1288 осіб	
* заробітна плата (середня)	530 грн	

Підприємства виробляють доломіт випалений, вогнетривку цеглу, комбікорм, воду газовану, хліб, соняшникову олію, борошно, м'ясо, ковбасу, мінеральну воду, надають послуги з ремонту сільгосптехніки, апаратури до неї.

Панорама

* **1978 рік.** У травні село Новолуганське (колишній хутір Ряхих) перемістилося в новозбудоване селище Новолуганське. Сюди ж переведено і всі служби радгоспу ім. 1 Травня. На місці колишнього села хлюпочуть хвилі штучного озера р. Лугань поблизу збудованої Вуглегірської електростанції.

* **1989 рік.** У серпні на шахті Сіверського доломітного комбінату створено страйковий комітет, один з перших у Донбасі за цих часів.

ВЕЛИКЕ ГОРЕ - ВІЙНА

Друга світова війна трагічно пройшла через кожну сім'ю. Крім зруйнованих сіл і господарств, вона забрала найдорожче - життя 4755 жителів району.

Війна погнала в рабство до фашистської Німеччини 310 юнаків і дівчат. Не всі вони повернулися додому. Частина загинула, а частина розвіялась по світу.

По-різному склалася військова доля наших земляків: хтось став генералом, а хтось всю війну пройшов рядовим. Є серед них і Маршал Радянського Союзу Кирило Москаленко. У 1917 - 1918 роках він навчався у Кам'янській агрошколі (м.Сіверськ).

Нелегко було Москаленку вступити до агрономічного училища: на екзаменах з усіх предметів отримав вищі оцінки, але запнувся на законі Божому, хоча й цей предмет знав добре. «Зарівав» його

сердитий піп і запропонував іти геть. В училищі в ті роки навчався також майбутній український поет Володимир Сосюра. Він став на захист вступника, і Москаленка прийняли до училища.

Генералом закінчив війну повітряний ас з нашого району, Герой Радянського союзу Григорій Жученко. Він у свій час навчався в Сріблянській і Сіверській №1 школах, нині живе в Одесі.

Юнаком, після закінчення Никифорівської школи, пішов на війну Василь Чалий. Всі роки війни провоював він на флоті, а після війни дослужився до звання віце-адмірала, був командуючим Чорноморським флотом. Сьогодні його онук командує групою десантних кораблів Чорноморського флоту.

Другий наш земляк зі ст. Яма Іван Рєзнік після випускного вечора поїхав до військкомату. На дорогах війни смерть обминула його. Після служби повернувся до рідної школи №1, працював учителем математики.

Відома і поважна в нашому районі людина, колишній фронтовик-орденоносець Микола Стукалов багато років працював у Парасковіївській школі. Конструктор-самоучка, він спроектував декілька літаків, один збудував і літав на ньому.

Анатолій Прокопенко ще підлітком став воювати з ворогом разом зі своїми товаришами - учасниками підпільної групи піонерів-карівців в селі Покровське (1942-1943рр.).

Коля Білостоцький, учень Сіверської школи №1, юний герой, неодноразово відзначався як розвідник. Про нього писала фронтова газета і "Комсомольская правда". Загинув у бою у 1942 р.

У роки війни проста колгоспниця із с. Миньківка Ганна Мезіна, ризикуючи своїм життям, сховала і зберегла орден Леніна, яким було нагороджено колгосп.

Під час війни на території району діяли два партизанські загони - Артемівський (командир І. Чаплін) та Ямський (командир Ю.Потирайло). Значну допомогу партизанам надавали підпільні групи молоді с.Званівка, с. Клинове, піонери-карівці с. Покровське. Сміливо діяв уміло законспірований завідувач районного відділу освіти Валентин Замковий. Працюючи в райуправі, він повідомляв партизанські загони про каральні операції, передавав секретні документи, фіктивні довідки, перепустки, координував дію підпільних груп району з підпільною райміською організацією на чолі з О. Колпаковою. О. Колпакова з кількома підпільниками похована в братській могилі с.Калініне.

Мирні жителі самовіддано захищали свій край. Село Никифорівка декілька разів переходило то до німців, то до червоних. У цьому запеклому бою загинули всі артилеристи і місцевий житель Семен Біліченко, 72-річний гарматник російсько-японської та Першої світової воен. Сміливий Никифоровець зупинив танки фашистів ціною власного життя.

Наприкінці 1943 року робітники радгоспу імені Першого травня (с.Новолуганське) зібрали зі своїх коштів 100 тис. карбованців на будівництво літака "Освободжений Донбасс". Літак успішно закінчив війну в небі переможеної Німеччини.

Розвідгрупа на чолі з Василем Носаковим багато зробила для звільнення Угорщини, але один з походів у тил ворога закінчився трагічно.

Сьогодні в районі проживають сотні учасників бойових дій та інвалідів війни. Адміністрація району докладає зусиль, щоб полегшити їхнє життя, надати належну увагу і піклування.

Панорама

1942 рік.

* 7 і 8 лютого між селами Никифорівка і Бондарне німці прорвали оборону радянських військ. Командир танка Володимир Вітін, який входив у 2-й танковий батальйон 2-ї танкової бригади 37 армії Південного фронту, героїчно намагався зупинити наступ противника. У нерівному бою екіпаж загинув. Указом Президії Верховної Ради Союзу 5 травня 1942 року В. Вітіну посмертно присвоєне звання Героя Радянського Союзу. Командир і його екіпаж поховані в братській могилі в центрі с. Васюківка.

* У лютому над м. Артемівськ було підбито радянський бомбардувальник. Палаючи, він упав поблизу с. Оріхово-Василівка. В центрі села люди поховали 5 загиблих: старшого лейтенанта Воробйова, лейтенанта Готованова, і ще трьох бійців прізвища яких не відомі.

* 3 березня колишній колгоспник господарства ім. Фурманова, партизан Олексій Гайдабука поблизу села Федорівка, прикриваючи відхід партизан, відбив у німців полоненого танкіста Червоної Армії.

* У травні підбитий німцями червонозоряний літак упав поблизу с. Никифорівка, а двоє поранених льотчиків на парашутах приземлилися поблизу хати, в якій жила молода вчителька Марія Ворона. Дівчина намагалася врятувати льотчиків, але їх знайшли окупанти і розстріляли на місці і рятівницю, і двох льотчиків.

* У дні окупації в приміщенні початкової школи с. Миньківка фашисти допитували радянських воїнів, які потрапили в полон у боях поблизу сіл Никифорівка, Калініне, Рай-Олександрівка, Васюківка. Закатованих полонених поховали в лісі, що був поряд зі школою.

* У липні Ямський партизанський загін (командир Потирайло) розгромив будинок гестапо в с. Яма, звільнив 55 заарештованих громадян і 17 полонених червоноармійців.

* У жовтні групою піонерів-карівців під керівництвом Васи Носакова перерізано телефонний кабель між Артемівськом і с.Покровським.

1943 рік.

* 13 січня на перегоні ст. Зовна - ст. Сіль підпільники с. Званівка шляхом розкручення стиків залізничних рейок пустили під укис ешелон з військовою технікою, який прямував на Сталінградський фронт.

* 5 вересня учасник трьох воєн: японської, першої світової і громадянської, житель села Миньківка Семен Тупиця з дружиною Ганною за старовинним звичаєм хлібом-сіллю зустрічали радянських воїнів-визволителів.

* У вересні Артемівський район було звільнено від німецької окупації 259 і 266 дивізії 3-ї гвардійської армії (командуючий генерал-лейтенант Д. Лелюшенко) Південно-Західного фронту. В бою за ст. Сіль героїчно загинув ст. лейтенант 178 танкової бригади П. Полковников, якому посмертно присвоєне звання Героя Радянського Союзу.

* Із звільнених сіл Донбасу в діючу армію призивають юнаків 1923-25 років народження. Їх, не навчених і не обстріляних, кидають у жакливе горнило війни на плацдарм біля р. Молочна. В одному лише бою за звільнення невеличких сіл Новолюбимівка і Кохане загинуло понад 2000 бійців родом з Донеччини. До цього часу не встановлено імена 800 загиблих.

* У жовтні, повернувшись з евакуації (Казахстан), голова колгоспу ім. Петровського Іван Покашевський передав особисті кошти і кошти сім'ї на будівництво штурмовика - літака "ІЛ-2". З Кремля він отримав такого листа-відповідь:

*«15 января 1944 р.
Сталинская область
Артемовский район*

Председателю колхоза имени Петровского Ивану Потаповичу Покашевскому.

Примите мой привет и благодарность Красной Армии, Иван Потапович, за Вашу заботу о воздушных силах Красной Армии. Ваше желание будет исполнено.

И. Сталин»

1944 рік.

* «Совхоз имени 1 Мая. Директору совхоза т. Заричному. Председателю рабочего комитета Г. Чичкану.

Прошу передать рабочим, работницам и служащим совхоза имени 1 Мая, собравшим 100000 рублей на строительство самолета «Освобожденный Донбасс», мой братский привет и благодарность Красной Армии.

*И. Сталин
27 февраля 1944 года»*

Зауважимо, що патріотичний порив народу в намаганні докласти своїх зусиль до розгрому німецько-фашистських загартників був масовим і абсолютно щирим. З іншого боку Кремль це використовував у своїх пропагандистських цілях. Про це, зокрема, свідчить зацитований лист Сталіна. 100 000 рублів в прорахунку на трудодні - понад 200 000 трудоднів, які 100 селян повинні були заробляти 2000 днів, що показує нереальність акції.

* У березні 12 винищувачів «ЯК-9Т», що збудовані на кошти трудящих радгоспу ім. Першого травня, прилетіли на фронт. Командувачем ескадрильї "Освобожденный Донбасс" призначено майора Юрія Антипова. Літаки новолуганчан воювали в небі Одеси, Львова, Кишинєва, Румунії, Угорщини і Югославії. Після закінчення війни 10 літаків (2 були збиті в повітряних боях) передані югославській армії.

* 20 квітня Іван Покашевський, голова колгоспу ім. Петровського, прибув зі старшим сином Володимиром в авіаполк, який розташовувався в селі Карлів Бар Полтавської області. В цьому полку льотчиком служив менший син Іван. Урочисто іменний літак з написом "От отца сыновьям Покашевским" передано командирю авіаполку. Командиром екіпажу призначено Івана, а стрільцем Володимира. Екіпаж іменного літака було збито зенітками 22 квітня 1945 р. над Зеєловськими висотами. Іван похований в містечку Лансберг, в 65 км від Берліна.

* **1958 рік.** Колишньому трактористу села Луганське - герою Ленінградського фронту - сержанту Миколі Красношапці відомий український поет Максим Рильський присвятив вірш "Дума на могилі героя". Вірш покладено на музику. Особливо полюбилася патріотична пісня на батьківщині героя: її співають у сільському клубі на проводах юнаків на службу в Радянську Армію. Кращому механізаторові за результатами року вручається премія імені Миколи Красношапки.

* **1970 рік.** У травні завершено реекспозицію музею піонерської слави в с. Покровське, оновлений музей відкривали завідуючий обласним відділом освіти Андрій Сайко та секретар обкому ЛКСМУ Євгенія Тараненко.

* **1978 рік.** у м. Сіверську при спорудженні житлового будинку були знайдені останки 5 радянських воїнів, що загинули в період війни. Їх перепоховали в братській могилі поблизу школи №1. В одному з медальйонів збереглася записка власника: "Сержант Грецов Єгор Іванович з Горьковської області". Прізвища інших чотирьох загиблих невідомі.

* **1982 рік.** Напередодні Дня Перемоги командир ланки ескадрильї "Освобожденный Донбасс" П.А. Алфьоров в своєму листі новолуганчанам написав: "На одному з Ваших літаків я здійснив 174 бойових виліти, брав участь в 22-х повітряних битвах, збив 4 літаки ворога".

* Січень **1983 р.** Три підлітки с. Липове в лісосмузі знайшли міну часів війни. Спроба розібрати її закінчилася для хлопців трагічно.

* **1985 р.** Під час сільськогосподарських робіт поблизу с. Васюківка знайдено поховання 8 бійців Червоної Армії. В двох гільзах на зітлілих аркушах паперу розібрали прізвища бійців - Рзаєв і Мамулатов. Останки бійців перезаховали в братській могилі села.

* **1987 р.** У жовтні при виконанні будівельних робіт на одній з вулиць с. Берестове знайдено останки двох бійців Радянської Армії. На алюмінієвій фляжці, яку знайшли в місці поховання, видряпано "Кулієв. Махачкала". На перезаховання останків солдатів у травні 1988 року приїхали троє Кулієвих, батьки яких загинули під час війни.

* 142 юнаки нашого району пройшли через горнило розв'язаної керівниками Радянського Союзу афганської війни (1979-1989).

Більшість з них мають поранення. Шестеро загинули. Ось їх імена:

Кисиленко Сергій, м. Сіверськ
Горобець Олександр, с. Яковлівка
Голубничий Олександр, с. Яковлівка
Овчаренко Іван, с. Володимирівка
Друп Олександр, с. Кодема
Беспалов Віктор, с. Семигір'я

На будинках шкіл, які закінчили мужні воїни, їм встановлені пам'ятні дошки.

* На території району 74 братських могили, у них поховано 31928 осіб.
Відомі імена загиблих 2420

Поховано:

партизанів 49
розстріляних мирних жителів 32

Встановлено пам'ятники:

воїнам-визволителям	26
першим механізаторам, м. Сіверськ	1
розстріляним підпільникам, с.Калініне	1
піонерам-карівцям, с. Покровське	1

Знаменитим людям району:

О.Білоус, В.Рипалов (с. Калініне)
 І.Козаченко (с. Клинове)
 М.Шаповал (с. Сріблянка)
 В.Гаршин (с. Переїзне)
 В.Грязєв (с. Луганське)
 М. Рибалко (с. Миньківка)
 П. Новодран (м. Сіверськ)
 О. Губар (м. Сіверськ)

Встановлено пам'ятні знаки:

м. Сіверськ
 с. Сріблянка
 с. Переїзне
 с. Званівка
 с. Клинове

ПЕРЕБУДОВА СЕЛА

Протягом 1981 року в господарствах, на підприємствах і установах району проводилися роботи з розробки програми соціально-економічного розвитку сіл на період 1982-1990 роки. У березні на сесії районної ради ця програма була затверджена. Програмою передбачалося: суттєве поліпшення виробничих показників шляхом створення сучасних умов праці, оновлення машинно-тракторного парку, механізмів і устаткування, інтенсивне житлове будівництво, масова газифікація, благоустрій сіл і будівництво доріг. З метою залучення молоді в сільське виробництво під особливий контроль узято профорієнтаційну роботу, діяльність учнівських виробничих бригад, будівництво нових шкіл, дитячих садків, будинків культури, житлових будинків для спеціалістів, вчителів і медиків. Кожне господарство, кожна сільська рада знали, що і коли їм робити. Ініціативи районного керівництва (В. Чупрун, О. Коваленко) знайшли підтримку, моральну і матеріальну, в обласних кабінетах. До того ж, плани району передували планам майбутньої продовольчої програми, що розроблялася в Кремлі.

Якщо для сільського виробництва до цього виділялося в середньому по 1,5 млн. крб. щорічно, то вже на 1982 рік область запланувала майже 3 млн. крб. В районі розуміли, що державні кошти - добре, але свої - краще, тому було взято курс на зміцнення економіки місцевих господарств. Для здешевлення виходу продукції тваринництва споруджуються потужні комплекси з відгодівлі тварин у колгоспах ім. Горького, ім. Козаченка, у племрадгоспі ім. Калініна і радгоспі "Комуна". Споруджуються нові кормоцехи, 8 інженерних комплексів і машинних дворів. Збудовано дев'ять критих токів для зберігання і первинної переробки зерна і соняшника. Проведено реконструкцію технологічно го обладнання комбикормових заводів, що дало можливість вже у 1984 році виробити 22 тисячі тонн кормів, тобто повністю забезпечити власними кормами районне тваринництво.

Вперше в 12 районних господарствах збудовано АЗС. Це дало 25% економії продукції і забезпечило високу культуру виробництва. Будівництво і реконструкція на селі проводилися за рекомендаціями науковців, провідних фахівців обласних установ. Райагропром (Омельяненко Г. Г.) в своїй діяльності вбачав інтенсифікацію сільгоспвиробництва в господарчому розрахунку, колективному підряді, в нових технологіях вирощування зернових, високій продуктивності тварин на основі селекційної роботи і надійної кормової бази. В рослинництві і тваринництві працюють на

єдиний підряд 173 бригади. Завданням для всіх керівників сільських рад і сільгоспідприємств, а в першу чергу радгоспів ім. 1 Травня, «Зоря Донбасу», «Октябрьський» стає підняття кожної галузі виробництва до високорентабельного рівня.

Виробнича перебудова тісно пов'язана із соціальними змінами. В період виконання районної програми всі села перетворилися на великий будівельний майданчик. Сучасними, впорядкованими і привабливими є села Бахмутське, Новолуганське, Опитне. Змінили вигляд історично поважні села Покровське, Званівка, Роздолівка. Нові вулиці сучасної забудови з'явилися в Миньківці та Кодемо.

Напрямок комплексної забудови сіл з газифікацією і комунальними мережами сприяв появі нових на селі професій - оператор газової котельні, майстер обслуговування комунальних мереж. Дитячі садки в м. Сіверськ та селі Луганське збудовані з плавальними басейнами. В районі зникли освітні установи з пічним опаленням, 42% житлового фонду району газифіковано. Це найвищий показник в Донецькій області для сільської місцевості.

Виросли, як кажуть, на очах нові будинки культури в селах Опитне, Покровське, Новогригорівка, решту культурно-освітніх закладів реконструювали або капітально відремонтували. Знято житлову проблему для сільських спеціалістів - збудовано для них сучасні дво- і триповерхові багатоквартирні будинки в селах Калініне, Зайцеве, Володимирівка, Кірове, Парасковіївка, Званівка, Опитне. Для безперебійного теплозабезпечення шкіл, дитячих садків, закладів культури і багатоквартирних будинків споруджені централізовані газові котельні в селах Званівка, Кірове, Верхньокам'янка, Опитне, Покровське, Володимирівка, Красне, Калініне, Берестове, Роздолівка.

Проведена реконструкція котельень на твердому паливі в селах Переїзне, Сріблянка, Луганське, Зайцеве. Замінено і збудовано майже 1800 км водогону і каналізації. Паралельно проходила реконструкція і будівництво сільських доріг, електромережі, торгових центрів. У перебудові сіл брали активну участь шефи - підприємства міст Артемівська, Дебальцевого. В середньому за рік вони будували 12 житлових будинків на 30 тис м². Крім будівництва, шефи ділилися фондами, матеріалами, машинами і механізмами. Перебудова сіл змінила психологію сільського і міського жителів - сільська молодь з появою нових робочих місць стала залишатися в рідних місцях, а жителі навколишніх міст (і не тільки) теж виявили бажання жити і працювати на селі.

На кінець 1980-х років проблема з кадрами була вирішена. Збільшення кількості молодих сімей на селі сприяло високій народжуваності дітей. Органи місцевого самоврядування Федорівки, Васюківки, Кодеми змушені були відкривати в цих селах школи-дитсадки, кількість середніх шкіл збільшилася з 11 до 18.

Виконуючи програму перебудови сіл, у районі використовували досвід інших областей і республік. В свою чергу досвід забудови села Бахмутське і досвід відділу освіти по залученню школярів до суспільно-корисної праці демонструвалися окремими експозиціями на Виставці досягнень народного господарства в Москві (1985-1986 рр.). Дієві результати виконання програми змусили обласних керівників провести першу обласну конференцію з соціальної перебудови сіл.

Наш район і в цій справі виявився попереду інших. Долаючи негативи, сучасні господарники і керівники місцевих громад використовують досвід своїх попередників, будують нові мережі водогонів (м. Сіверськ, с. Зайцеве), здійснюють капітальні ремонти (Покровська школа, дитсадок і школа в с. Клинове), впорядковують вулиці і площі (с. Сріблянка, с. Парасковіївка), нарощують економічний потенціал («Бахмутська Спілка Донбасу», «Зоря»), газифікують житлові будинки в м. Сіверськ і с. Зайцеве.

Панорама

* **1970 рік.** Під час перебування в районі перший секретар обкому Володимир Дегтярьов відвідав музей піонерської слави в с. Покровське і побував на садибі свого діда - колишній хутір Горілий Пень (південна окраїна села).

* **1979-1988 роки.** У селі Бахмутське збудовано сучасне житло площею 7500 м². Це поліпшило житлові умови 130 сімей колгоспників, вчителів, робітників комбикормового заводу.

* **1980 рік.** 23 грудня в будинку культури с. Красне проведено збори партійно-господарського активу району. Із ґрунтовною доповіддю про плани розвитку країни, яка носила традиційну партійну назву: "Про проект ЦК КПРС до XXVI з'їзду партії "Основні напрями економічного і соціального

розвитку СРСР на 1981-85 роки і на період до 1990 року" і завдання на поліпшення партійно-політичної роботи" виступив другий секретар РК КПУ Олександр Лаврик.

* **1982 рік.** Дитячий садок в с. Володимирівка переселився у новозбудоване приміщення. Дружний колектив на чолі з Мариною Шакун швидко створив для малюків затишок і гарні умови для навчання та розваг.

Науковці дослідної станції садівництва (14 осіб) успішно працюють над розробкою технології запрограмованих стабільних врожаїв та підвищенням якості і кількості садівного матеріалу. Впровадження наукових досліджень у виробництво садової продукції щорічно приносить прибуток в 150-180 тис. крб.

На житлове будівництво в селах району підприємства м. Артемівська використали 3 млн. крб. Це 16 житлових будинків на 1,8 тис. м².

У колгоспі ім. Козаченка збудовано їдальню, а в колгоспі «Прапор Леніна» - клуб.

* **1983 рік.** Завершено будівництво оздоровчих профілакторіїв в радгоспах ім. Артема (Ф. Теліпайло) і "Степовий" (О. Трощій). За висловом механізатора Ю. Резніка, «здорова людина і працює краще». Електрофорез, солюкс, парафінові накладки, масаж, УВЧ - розширили кількість процедур цих оздоровчих закладів.

У жовтні випускники 1982 року Володимирівської СШ склали іспит на міцність. «Всім класом - у радгосп на роботу!» - з таким гаслом 18 випускників влітку влилися в трудовий колектив радгоспу. Помічниками комбайнерів успішно завершили жнива Г. Минаков, О. Гатченко, А. Епзенко, П. Козюба, В. Жук. Дівчата під опікою передової доярки С. Беліцької освоїли професію оператора машинного доїння. На вулиці Молодіжній новозбудоване житло радгосп (директор В. Лашин) надає молодят, а як додаток до будинку теличку, щоб майбутній дитині було свіже молоко.

* **1984 рік.** Радгосп-комбінат "Вуглегірський" отримав прибутку 9,5 млн. крб. З цієї суми на благоустрій села використано 650 тис. крб.

Нові житлові будинки в с. Покровське виростили на вулицях Піонерської слави, ім. Васі Носакова, Польовій. Перебудова села позитивно позначилась на плинності кадрів - вона зменшилася втричі, а випускники школи стали залишатися працювати в рідному селі.

На спорудженні виробничих об'єктів на селі колектив СПМК №8 постійно нарощує темпи і покращує якість будівництва. Лідерами в цьому є штукатурки Є. Кравченко, Л. Кубраков, муляр Б. Дзюбанов, монтажники М. Зайцев, М. Солодуха, тесля М. Антощенко.

Григорій Спесивцев, Олександр Погорелов і начальник мехзагону Володимир Верич були кращим підрозділом колгоспу ім. Козаченка на жнивах.

* **1985 рік.** У житловому масиві села Новолуганське споруджено оригінальне дитяче ігрове містечко "Космос" вартістю 400 тис. крб. Таке піклування про майбутнє покоління виявив відмінник освіти УРСР, директор радгоспу-комбінату В. В. Кафтанов.

На впорядкування села Званівка використано 310 тисяч карбованців за рахунок колгоспу ім. Горького (голова Чувгіз В. І.) і бюджету місцевої сільської ради (голова Неневський М. І.).

8 травня у м. Сіверську відкрито меморіальний комплекс на честь 40-річчя перемоги над фашистською Німеччиною. Бойовий танк «Т-34», вічний вогонь, і неподалік будується церква.

1 вересня пролунав дзвінок у новому приміщенні Верхньокам'янської загальноосвітньої школи. Це було свято для всіх жителів села, бо школа стала першим об'єктом майбутньої перебудови села і його газифікації.

Будівельники міста Артемівська збудували 12 будинків на 1420 м² в с. Покровське. Вирішення питань переустрою села знайшло підтримку у жителів міста. За рахунок шефської допомоги міські підприємства за 4 роки збудували 38 житлових будинків сучасного впорядкування.

5 жовтня в Артемівському районі відбулася перша обласна науково-практична конференція з соціальної розбудови сіл. У роботі конференції взяли участь керівники області, міст і районів, керівники проектних установ, науковці, що займаються питаннями сільського будівництва та архітектури, - всього майже 400 осіб. Окрім офіційних доповідей і повідомлень учасники конференції ознайомилися із житловою та виробничою забудовою сіл Покровське, Бахмутське та Опитне. Пояснення під час відвідання сіл давали перший секретар РК КПУ Вадим Чупрун, голова

райвиконкому Олександр Коваленко, заступники голови райвиконкому Григорій Омеляненко і Валерій Назаренко, директор дослідної станції садівництва Анатолій Гуляєв.

На районній партійній конференції 23 листопада були названі кращі працівники району: В. Фоменко - механізатор колгоспу ім. Шевченка, М. Дорошко - доярка радгоспу "Ямський", Н. Овчинікова - пташниця птахофабрики "Артемівська", О. Мірошніченко - оператор відгодівлі свиней радгоспу-комбінату "Вуглегірський", шахтар Сіверського доломітного комбінату В. Прокопенко, свинарка К. Єня, тракторист П. Зіньковський, бригадир овочівників О. Алефіров.

* **1988 рік.** В Сіверській ВШ №3 проведено районний семінар для вчителів-початківців. Вчителі відвідали уроки у початківців Л. Барцевич і Н. Василюшиної та досвідчених вчителів Р. Разжималіної і Л. Кравченко.

Рішенням Артемівського міськвиконкому колишня вул. Керамічна отримала нове ім'я - В. Гаршина - відомого письменника, який народився в нашому районі.

Завдяки раціональному використанню кормів краща доярка колгоспу "Зоря комунізму" Євдокія Бичарова збільшила надої від кожної корови на 1 кг.

У с. Володимирівка завершено перший етап газифікації села - 90 будинків.

У с. Парасковіївка проведено капітальний ремонт зовнішніх ліній електропередач.

Налагоджено автобусний рух між селами Григорівка і Сріблянка після будівництва мосту на ділянці траси Сріблянка-Білогорівка.

У м. Сіверськ успішно діють новостворені кооперативи. З 8 діючих найбільшим успіхом у населення користуються кооперативи "Чинар", "Комунальник" та "Голубий вогник", який займається питаннями газифікації приватних будинків.

За повідомленням директора міжгосподарчого інкубаторно-птахівницького підприємства М. Головка найкращими інкубаторними яйцями підприємство забезпечують птахівники колгоспів ім. Чапаєва, ім. Козаченка та ім. Калініна. Колгоспний інкубатор у цьому році видав 1 млн 200 тисяч курчат, з них населенню реалізовано 340 тисяч.

На відгодівлі свиней у радгоспі-комбінаті "Вуглегірський" найкращих показників досягли оператори Г. Боброва, О. Мартиросян, а на опоросі - В. Роговська.

* **1993 рік.** У с. Новолуганське надзвичайна подія - візит першого Президента України Л. М. Кравчука. Президент переймався проблемами радгоспу "Вуглегірський". Високого гостя супроводжували голова правління національного банку В. А. Ющенко, голова облради В. П. Чупрун, голова облдержадміністрації Ю. М. Смирнов. Після виробничої наради Президент зустрівся з жителями села.

* **1997 рік.** ЗАТ "Бахмутська аграрна спілка" завезло перше поголів'я свиней. Генеральним директором товариства призначено Юрія Акневського, а головним технологом Дмитра Кириленка.

Соціальна сфера

Освіта

Історія освіти району починається з XVIII ст. Діти навчались або самими батьками, або надомно у сільського "розумника". Велике значення мала традиція освіти дітей, яку, очевидно, принесли з собою фактичні засновники м.Бахмута козаки Ізюмського полку. У м. Ізюм, за даними дослідників історії шільництва (зокрема П.Мазура), існувала козацька школа. Випускники козацьких шкіл, особливо з козацької старшини часто навчались у Києво-Могилянській академії. Українське населення за козацьких часів взагалі відрізнялося грамотністю. З приєднанням України до Росії вітчизняна освітня система, яка включала полкові, січові, братські, міські, церковні, монастирські та інші школи, занепадає. Навчання набуло систематичного характеру при будівництві в селах церков і церковно-приходських шкіл. Перші такі школи відкрилися в селах Сріблянка, Трипілля, Луганське наприкінці XVIII століття. Пізніше, на початку XIX століття, школи відкриваються в Бахмуті і селах Покровське, Званівка, Красне, Різниківка.

Створене у 1802 році Міністерство народної просвіти розробило статут навчальних закладів трьох ступенів:

- I - приходські школи для «низших сословий»;
- II - повітові школи для низького недворянського «сословія»;
- III - гімназії для дітей дворян і чиновників.

Відомий педагог К. Д. Ушинський у 1861 році писав: "Народ наш дозрел до такої степені, когда учение его сделалось неизбежным".

Після 1864 року, коли було прийнято "Положение о начальных народных училищах" і проведена земська реформа, освіта на селі набуває подальшого розвитку. Поряд з церковноприходськими відкриваються земські школи і училища Міністерства просвіти. Всі волосні села мали школи, але в них могли навчатися лише 20-30 учнів, тож охоплення навчанням дітей було незначним.

Школи могли відкриватись не лише Міністерством просвіти. Міністерство державного майна у 1843 році відкриває училище в селі Луганське, у 1865 році - в Миколаївці, у 1870 році - у Званівці.

Бахмутське земство відкриває свої початкові училища - 1872 року в селі Покровське, 1875-го - в селі Сріблянка, 1883-го - жіноче училище в с. Луганське.

20-30-і роки XX ст. вважаються періодом «суцільної писемності» - набуттям загальної початкової освіти. У кожному селі відкриваються початкові школи, освітні заклади. Але приміщень не вистачає - заняття проводиться в дві, подекуди в три зміни. Більшість вчителів мають середню і неповну середню освіту. У 1927 році методом народного будівництва споруджується Ямська (Сіверська) семирічна школа № 1.

"Суцільна письменність" охопила на початку 30-х років і доросле населення, яке не мало освіти. При школах створювались групи ліквідації неписьменності. Навчання проводилось після роботи, у вихідні дні. Вчителі і старшокласники, спеціалісти села безкоштовно навчали своїх родичів та сусідів. На Ямському доломітному заводі відкривається робфак - робітничий факультет, який надає освітню підготовку для вступу до технікумів та вузів.

Семирічні школи відкрилися у великих селах. Проіснували вони до так званої хрущовської освітньої реформи 1959 року. Середні школи в обсязі 9 класів - до 1939 року, пізніше з 1940 по 1962 рік - 10 класів працювали в базових населених пунктах. В районі такі школи до війни були в селищі Ями (м. Сіверськ), в селах Луганське, Покровське. До 1958 року середні школи були платні (8, 9 і 10 класи) і напівплатні - цезалежало від фінансового стану сім'ї та якості навчання підлітків. З прийняттям Закону про загальну середню освіту з 1958 року навчання в середніх школах стає безкоштовним. Кількість середніх шкіл різко зросла. В районі їх стало одинадцять.

У 1950-і роки в районі відкриваються вечірні школи, які проіснували до середини 1980-х років.

З 1963 року середні школи переходять на одинадцятирічне навчання і отримують статус «школи з виробничим навчанням». Але більшість з них не мали належних умов, отже виробниче навчання набуло формального характеру в місцевих господарствах. У цей період набувають популярності новостворені навчальні заклади - школи-інтернати. Спроба тодішніх керівників країни з інтернатів зробити елітну школу, на зразок лицейів XIX століття, не мала успіху. Декілька років витрачалися досить великі суми на їх будівництво і обладнання. У нашому районі відкриваються Луганська, Ямська, Парасковіївська школи-інтернати. Перші учні з великим бажанням, при незначній оплаті за утримання, йшли туди навчатись, деякі з них закінчували навчання з медаллю, зокрема Лідія Колоно (нині директор Миньківської школи).

Економічна криза 1963-64 років підірвали матеріальну базу шкіл-інтернатів. Так, Парасковіївську школу-інтернат перевели в розряд допоміжних, а Сіверську школу-інтернат (1980) і Луганську школу-інтернат (1983) взагалі ліквідували. Школи постійно знаходилися в процесі реформування: ще не закінчилася одна, розпочинається інша реформа. У 80-і роки XX ст. всі середні школи мали трактори, причепи, плуги, але не мали землі. З початку 1990-х років з'явилася земля, але вийшла з ладу стара техніка. Починаючи з 1980 року школи району поступово переходять на навчання дітей з 6-річного віку, тож 2002 рік - рік загального охоплення навчанням дітей-шестирічок - в районі сприйняли спокійно батьки і вчителі.

Перший етап комп'ютеризації шкіл району припав на 1985 рік. Сьогодні завершений другий етап комп'ютеризації. З допомогою шкільних комп'ютерів учні не тільки оволодівають основами

комп'ютерної грамотності, а й мають можливість працювати в мережі Інтернет. Це забезпечує школярам району рівні можливості з учнями обласних міст та столиці.

Сільський учитель, сьогодні, як правило, відчуває розуміння і підтримку місцевих органів влади, оптимістично налаштований на майбутнє.

Становлення дошкільної освіти в районі відбувалося повільно. Традиційно заробітна плата батька дозволяла утримувати сім'ю. Для матерів не завжди знаходилася робота. В багатодітних сім'ях старші діти виховували менших. При МТС та в радгоспах літні дитячі садки з'являються наприкінці 40-х років ХХ ст. Літні дитсадки повільно реформувалися у цілорічні відомчі дитсадки. Подекуди з'являються ясла-садки лікувальних закладів (50-і роки). Перші дошкільні заклади місцевої влади відкриваються наприкінці 50-х - на початку 60-х років. Інтенсивне будівництво типових приміщень у 1960-80-і роки повністю задовольнило потребу в дитячих садках.

Позашкільна освіта набула розвитку в районі на початку 60-х років. Це були районний будинок піонерів (1964 р.) в с. Красне (перший директор Микола Соколов) і станція юннатів.

У 1990-роки відбулося об'єднання цих закладів у центр позашкільної освіти, який нині очолює творчий керівник Алла Кишинська.

Професійна освіта підлітків розпочалася в районі на початку ХХ століття з відкриттям у 1911 році дворічного Кам'янського сільськогосподарського училища за рішенням Департаменту землеробства. Проіснувало училище 30 років. Після війни (1943-52 роки) воно розташувалося в с.Красне. З 1952 року училище отримало статус обласної сільськогосподарської школи і проіснувало до 1969 року. За роки існування училище підготувало для сільського виробництва 2250 кваліфікованих спеціалістів.

Потреба в механізаторах постійно зростала. 10 вересня 1943 року, коли в Донбасі ще гриміли гармати, в Артемівську відкривається сільське ремісниче училище №16 (нині сільське профтехучилище № 147). За 60-річну історію училище підготувало понад 14000 кваліфікованих робітників, переважно трактористів і водіїв автомобілів. Історія другого професійного училища № 145 розпочалася у 1956 році від фабрично-заводських училищ №25 і №126 селища Яма. Училище №25 відкрилося в 30-і роки ХХ ст. і готувало робітників для доломітного заводу та його шахт. У 1943 році відкрилося училище № 126, яке готувало професійних робітників для різних галузей виробництва: ковалів, слюсарів, токарів.

Училище механізації сільського господарства № 5, як до 1964 року називали СПТУ № 145, підготувало майже 12000 робітників - трактористів, слюсарів тваринницьких ферм, агрохіміків і лаборантів.

У 1956 році 250 випускників ПТУ № 147 виїхали на освоєння цілини до Казахстану. У 1957 році училище закінчив майбутній директор ВНДІ «Сіль» - Крашеннік Г.С. У 1962 році училище закінчив майбутній директор радгоспу "Хімік" Костянтинівського району В. Лембіш. 5 випускників училища стали артистами і музикантами, один нині грає за футбольну команду «Арсенал» (м. Київ).

Понад 35 років в училищі працюють Микола Корнієнко, Леонід Костев, Володимир Чуйков.

Учбове господарство училища має 888 га землі, 30 тракторів, 6 комбайнів, 14 автомобілів, іншої сільгосптехніки - 180 одиниць.

Для якісного забезпечення освітніх установ технічними засобами освіти та навчальними фільмами майже 30 років існувала районна фільмотека. Кращим завідувачем її був Олег Мірошніченко.

Щороку з 1984 по1989 роки освітяни району виходили переможцями Всесоюзного конкурсу сільських освітніх закладів країни. Колектив району шість разів отримував диплом I ступеня і грошову премію в розмірі 10000 крб.

Сьогодні в районі працюють: 29 шкіл, в яких навчається 5633 учнів; 3 школи-дитсадки; 27 дошкільних закладів, в них дітей 1066; 626 вчителів і вихователів.

Всі приміщення шкіл і дитячих садків являють собою типові будівлі.

У 2002 році 40% випускників шкіл району вступили до вищих учбових закладів.

У 2001 році команда Новолуганської школи перемогла в обласній акції "Дистанційна освіта - розуміння, можливості, знання".

У 2002 році команда Сіверської школи №2 зайняла третє місце в обласній інтернет-олімпіаді.

Серед освітян району чотири заслужених учителя України: Лінник Олександра, Озерова Віра, Скоріна Олена, Терещенко Василь. Всього нагороджено орденами і медалями 62 освітянина.

Шкільне поле

Один з розділів районної програми соціальної розбудови сіл включав заходи щодо поліпшення профорієнтаційної роботи та впровадження нових підходів до організації суспільно-корисної праці з учнями шкіл. Усі середні школи району (11) мали необхідний сільгоспінвентар, добре обладнані кабінети механізації, навчально-дослідні ділянки землі. Згідно з розробленою програмою було використано умови кожної школи. Діти займалися різними видами суспільно-корисної праці: допомагали доглядати телят і поросят, доїти корів, вирощувати свиней, кролів, нутрій, займалися бджільництвом і розведенням риби, в'язали віники, старші виготовляли прокладки для тракторних двигунів, орали землю, обробляли соняшник, кукурудзу і буряки. І це була не гра в працю: трудові справи школярів відповідали вимогам і правилам господарчих розрахунків. Учні були переконані в тому, що їх праця потрібна господарствам, вони також знали, за який обсяг праці скільки отримають платні. А зароблені гроші стали додатком до сімейного бюджету. Тільки у 1988 році 23 учнівських бригади під час своєї сільськогосподарської практики на майже 1000 га орендованої землі виробили продукції на 2 млн 180 тисяч карбованців; надоїли 320 т молока, здали 5,4 т м'яса, 650 кг риби, 520 кг лікарських трав і 220 кг меду. Теоретичні заняття з основ тваринництва проводять головні технологи сільських підприємств - зоотехніки, ветеринари; практичні заняття - кращі робітники. Необхідними знаннями учні оволодівали і на факультативних заняттях у школі. Створені умови давали змогу вчити школярів не лише технологічним прийомам, а й суті технологічних процесів, їх економічному обґрунтуванню.

Відповідальність школярів-практикантів підкріплювалася відповідальністю базових господарств. Так, для підготовки операторів машинного доїння корів радгосп ім. 1 Травня обладнав у Зайцівській школі систему "Імпульс-620", на фермі дівчатам виділили постійних 10 робочих місць, закріпили досвідчених доярок. Хлопці цієї школи, починаючи з 8 класу, оволодівали професіями слюсаря з ремонту сільгосптехніки і тракториста безпосередньо на робочих місцях на ремонтно-тракторному підприємстві і в шкільному кабінеті механізації. Школярі замінили шістьох кваліфікованих робітників, оплата у юнаків - підрядно-преміальна. Після закінчення школи юнаки склали кваліфікаційні екзамени районній державній комісії на права трактористів.

Працюючи на договірній основі з господарствами за правилами госпрозрахунку, учнівські бригади позитивно впливали на керівництво підприємств - воно ставало відповідальнішим, обов'язковішим, хоча інколи де в чому ризикувало.

Новолуганські школярі-старшокласники з радгоспом ім. 1 Травня вперше уклали договір на вирощування кормових буряків у 1982 році. Площа 20 га, середня врожайність 450 ц з гектара. Побойовався директор О. Пастухов: провалять школярі справу, - будуть тварини без соковитих кормів. Восени школярі здали шефам продукцію: більше як у 2,5 рази від договірної, урожай на деяких ділянках досягав по 1200 ц з гектара. Після цього директор вже не сумнівався в можливостях учнівської бригади.

Вперше доїти корів розпочали учні-практиканти Парасковіївської школи. Керівник учнівської практики - вчителька англійської мови Ганна Коваленко разом з дітьми взяла під опіку дві групи корів. Парасковіївка - це соляники-шахтарі, залізничники, транспортники, службовці, будівельники, але не доярки. Голова колгоспу О. Корчагін вагався, чи можна давати дітям дійних корів, та все-таки погодився на допомогу учнівської бригади. Укладена угода - учні повинні надоїти 50 тисяч літрів молока. А коли підбивали підсумки, то вийшло всі 58 тисяч. Краща учениця-доярка Ліна Ясиновська на республіканських змаганнях юних доярів у 1984 році посіла перше місце. Багато колишніх учнів шкіл зараз працюють на селі, і це все завдяки старанням їхніх батьків, вчителів, працівників господарств. Справи юних трударів з Бахмутчини помітили й оцінили: публікації в пресі, участь у виставці досягнень у Москві, перемоги на обласних і республіканських конкурсах юних доярок і юних рільників, проведення обласних семінарів інспекторів шкіл з трудового навчання і завідуючих відділами освіти. Учнівські покоління змінюються, алев школах залишилися незмінними підходи до виховання завтрашнього сільського трудівника. Учнівським бригадам залишилося місце в історії, а на зміну їм прийшли АгрОШі - агрооб'єднання школярів.

Фізкультура і спорт

У районі велике значення надається охопленню населення фізичною культурою і спортом. Регулярно спортом займається близько 10 тисяч осіб. Всі загальноосвітні школи і сільПТУ мають типові спортивні зали. Крім шкільних спортивних майданчиків діє 2 стадіони і 9 футбольних полів, Палац спорту з плавальним басейном у м.Сіверську.

Найбільш популярні види спорту - футбол, легка атлетика, волейбол, баскетбол, шахи і туризм. Район пишається своїми вихованцями, майстрами спорту: Юрієм Беліченком (гравець команди «Шахтар», 1980-90 рр.), Олексієм Малиною (чемпіон СРСР з футболу 1957 р.), Валерієм Соколовим (настільний теніс, нині тренер у Німеччині, Іваном Шовкоплясом (дельтапланерист, учасник світових змагань 1992-94 років), Іваном Середою (велоспорт, чемпіон України 1963 року), Валерієм Зозулею (важка атлетика, чемпіон області 1987 року).

Сучасна учнівська молодь достойно наслідує успіхи колишніх чемпіонів - троє представників нашого району тренуються у футбольному клубі «Шахтар», четверо є гравцями футбольних команд вищої ліги, п'ятеро навчаються в училищі олімпійського резерву (м. Донецьк). Футбольна команда Новолуганської школи в 1999 році стала бронзовим призером гри «Шкіряний м'яч».

У районній спортивній школі (ДЮСШ) підвищують спортивну майстерність понад 400 хлопчиків та дівчаток.

У районі працює 50 високопрофесійних спеціалістів з фізичної культури та спорту.

Щорічно збільшується кількість туристів. Туристи Новолуганської школи неодноразово мандрували стежками гірського Криму (керівник Мануйлова Вікторія). Освоєні маршрути літературного Донбасу, вчителями та директорами шкіл.

Соціальна політика і охорона здоров'я

У районі постійно і першочергово піклуються про дітей і літніх людей. Серед останніх - ветерани війни і праці, малозабезпечені, самотні інваліди. Проблеми ветеранів добре відомі керівникам району і начальникам відповідних служб не лише з особистих звернень - вони регулярно відвідують сім'ї. Не обходиться без традиційних продовольчих подарунків перед державними та професійними святами. При святкуванні Дня працівників сільського господарства райдержадміністрація традиційно проводить прийом для ветеранів сільського виробництва. Цінні подарунки, добрі слова, квіти - наче все так звично і просто, а як багато значить для людини, яка через хвороби чи за віком відірвана від трудового колективу.

Здоров'я жителів району охороняють майже 300 медичних працівників у 54 лікувальних установах. З них 4 лікарні: Сіверська, Луганська, Званівська і Миньківська (Привільська). Для повного забезпечення потреби у лікуванні жителів району здійснюють лікарні міст Артемівська, Часів-Яру, Соледару, Світлодарська та Дебальцево.

Чарівні куточки Придінців'я дають великі можливості для оздоровлення дітей та дорослих. На берегах Сіверського Дінця між селами Дронівкою і Сріблянкою збудовано 4 оздоровчих бази для дітей і 15 - для сімейного відпочинку.

На початку 1950-х років підприємства району почали організовувати одноденні виїзди на річку та в ліс сімей своїх працівників. Пізніше, досягши більш сталих економічних умов, стали будувати дитячі оздоровчі бази - піонерські табори. Промислові підприємства здійснювали будівництво самостійно (піонерські табори "Доломітчик", "Соляник"), а сільгосп підприємства, об'єднавшись, збудували оздоровчу базу для дітей "Колосок" у 1968 році. Ця дитяча база за роки свого існування оздоровила понад 8 тисяч дітей, ставши доброю школою для молодих педагогів по вдосконаленню виховної роботи з дітьми в літній період. Наприкінці 1950-х років з'являються дитячі оздоровчі бази в лісі поблизу с.Новолуганського на узбережжі річки Лугані. Найстаріший табір радгоспу ім. 1-го Травня проіснував 40 років. Цегляні будівлі оздоровчих баз горлівських підприємств і зараз слугують добрій справі.

Надзвичайної популярності серед підлітків у колишньому СРСР та за кордоном (Німеччина, Болгарія, Угорщина, Чехія і Польща) набули літні оздоровчі табори праці та відпочинку (ТПВ) для старшокласників. І знову ж таки народилися вони в нашому районі. Взимку 1970 року до тодішнього директора радгоспу "Ямський" Гаврила Кучмієва надійшов лист з відділу освіти м. Воркута з проханням прийняти старшокласників на літню роботу по збору фруктів та овочів. Як не допомогти, коли звертається відділ освіти та ще й однополчанин. Гаврило Павлович для узаконення

працевлаштування старшокласників звертається до лідера районних комсомольців Міри Завертневої. Педагогу за фахом не потрібно було довго роздумувати. У квітні на пленумі райкому комсомолу табір праці і відпочинку отримав право на існування. Початок червня 1970 року став днем народження підліткового руху трудового гарту і оздоровлення.

Ні Г. Кучмієв, ні М. Завертнева не могли пригадати, хто саме придумав цю назву. Вони навіть не могли уявити, що через два роки (1972 р.) після пленуму комсомолу України почнеться справжній бум для ТПВ. Всі хотіли до ТПВ: наполягали батьки, господарства, відділи освіти. А головне - діти. Проектні інститути терміново виконують проекти на будівництво ТПВ. З'являються міжрайонні, потім міжобласні, міждержавні ТПВ. Історично вміло було знайдено цікаву форму роботи з юнаками та дівчатами в літній період. Значення цих таборів у виховному процесі було досить вагомим. Проіснували літні трудові табори значний термін - понад 20 років.

Починаючи з 1960-х років повільно, але набирає популярності дитячий і дорослий туризм. Максимальна кількість туристів зафіксована наприкінці 1980-х років. Сьогодні, на жаль, не в повній мірі використовуються туристичні можливості нашого району - літературні музеї, природні й історичні заповідні місця.

Релігія і віра

Перші християнські культові споруди збудували в краї українські козаки (опис м. Бахмута від 1704 р.). Перші кам'яні церкви на території району збудовані пізніше і пов'язані, зокрема, з появою військових поселень сербів наприкінці XVIII ст. В цей час з'являються церкви у с. Сріблянка (1-а рота), селах Трипілля і Радивонівка (зараз м. Сіверськ), в селі Луганське (16-а рота) та інш.

Ще у 1704 р. у Бахмуті було зведено невелику капличку. Говорять, що у цій капличці зберігалися зброя та казна знаменитого Булавінського повстання 1707-1708 років. У 1732 р. замість цієї каплички на кошти парафіян було зведено церкву - Покровську. Вибір не випадковий. Ці землі майже постійно зазнавали набігів ворогів, тому саме Покров Богородиці мав уберегти населення від нападів. Протоієрей Іоанн Лук'янов пожертвував для церкви церковну утвар, ризи, богослужбові книги. У 1772 р. при церкві було засновано семінарію. Ця церква має багату історію. У 1786 р. вона горіла, потім відроджувалася, через священика Є. Уманського допомагала парафіянам, знов постала у 1796 р. Її залишки існують до сьогодні.

У 1711 р. до Бахмуту прибули переселенці з Таганрогу, який відповідно до Прутського договору Росії з Туреччиною перейшов до останньої. Переселенці привезли з собою невеличку дерев'яну Троїцьку церкву із всією утвар'ю. Але з часом невеличка церква просто вже не вмщувала усіх бажаючих, і тоді у 1734 р. з імператорської казни було виділено 3500 рублів на побудову великого собору. Собор будували більше 10 років, і він був освячений у 1746 р. Згодом до вже існуючого вівтаря добудували ще два. При соборі діяла бібліотека, яка була заснована у 1746-1747 рр. і налічувала близько 400 томів переважно богослужбової літератури. Серед них були, наприклад, Євангеліє 1701 року, Біблія 1724 року, Синодик 1728 року. У Соборі були дві особливо цінні ікони - храмова ікона Пресвятої Трійці, риза якої була з чистого срібла, та ікона Казанської Божої Матері і ще багато цінних речей.

Церкву у шанці Іванівському було засновано у 1753 р. Приміщення церкви - тимчасове - пристосоване з військового намету. У 1757 р. її було замінено на хворостяну. 1778 року було збудовано дерев'яну церкву на честь Івана Хрестителя у шанці Сріблянському. У 1788 р. збудовано кам'яну церкву на ім'я Іоанна Хрестителя в слободі Іванівка (тепер поблизу с. Красне). У 1781 р. було зведено церкву у сербському поселенні Камишеваха на честь Юрія Переможця.

Визначною пам'яткою православ'я на Бахмутщині була також і дерев'яна Свято-Миколаївська церква.

Взагалі будова невеликих дерев'яних парафіяльних церков була дуже поширеною. Наприклад, коли наприкінці XVIII ст. сольові промисли зазнали занепаду, частина робітників, що мешкала у Бахмуті, переїхала до Покровської слободи, і, відповідно, забрала з собою свою церкву. Ті, що залишилися, у 1796 р. звернулися до Катеринославського митрополита з проханням дозволити побудувати нову церкву. У 1798 р. її було освячено бахмутським протоієреєм Петром Росевським (про нього згадує в „Історії запорізьких козаків Д. Яворницький»). Церква збереглася до сьогодні,

вона є найстарішою дерев'яною церквою у нашому краї. На початку XX ст. Парафія Нікольської церкви була найчисельнішою у Бахмутському уїзді - 7172 особи чоловічої та жіночої статі. При церкві діяло дві церковно-парафіяльні школи - чоловіча та жіноча. У 1861 р. біля храму було зведено дзвіницю на честь Іоанна Хрестителя.

У 1769 р. після чергового і останнього набігу татар на Бахмут (який здійснив кримський хан Керим-Гірей на чолі з 70-тисячним військом), відбулася подія обретіння ікони Казанської Божої Матері, яку знайшов у відвойованому у татар обозі командир донського козацького загону Єфим Кутейніков. (До речі, в цей час в Бахмуті був О. Пугачов). Вважається, що ікона потрапила до татар під час одного з їх набігів на Київ. Ікону розмістили у Троїцькому соборі. За це Кутейніков був нагороджений шаблею та землею поблизу Бахмуту (декілька тисяч десятин). У 1771 р. під час епідемії чуми, городяни пройшли з цією іконою хресним ходом, що, за переказами, врятувало місто. Вважається також, що ця ікона врятувала від загибелі бахмутського голову Гриневича у 1812 р. Наступне диво ікона створила в 1845 р., врятувавши Бахмут від епідемії холери. З цією іконою протоієрей Андрій Лисенко пройшов хресним ходом навколо міста.

Також в місті Бахмуті був список Смоленської Божої Матері, яка мала дивовижні властивості. Ікона розміщувалася у Покровській церкві.

У XIX столітті, як і в цілому по імперії, відбудова храмів у Бахмутському уїзді (який на той час разом із Маріупольським входив до складу Катеринославської губернії) значно скорочується. У Бахмуті за все століття було збудовано тільки два нові храми. У 1802 р. на місці старої дерев'яної церкви в ім'я Різдва Господнього побудували кам'яну Благовіщенську церкву, а у 1893 замість дерев'яної Всехсвятської також нову кам'яну.

Зазначимо, що на початку XIX ст. Бахмутський уїзд був за територією другим в Російській імперії і простягався далеко за межі сучасного Артемівського району. Тож бахмутчани перебудовували вже існуючі церкви, прибудовуючи до них нові приділи.

Наприкінці XIX ст. у Бахмутському уїзді налічувалася 51 церква.

У 1841 р. в уїзді були відкриті уїзне та парафіяльне духовні училища. Духівництво Бахмутського та Словоносербського уїздів пожертвувало на них 3807р. 80 коп. З'явилася можливість підготовки кадрів. До того потрібно було їхати чи до Катеринославу, чи до Маріуполя. Наглядачем цих училищ було призначено настоятеля Троїцького собору о. Андрія Лисенка.

На початку XX ст. у Бахмуті було шість церков, з яких тільки дві збереглися до сьогодні. Це вже згадувана Свято-Нікольська та Кладовищенська Всехсвятська церква. Чотири церкви: Покровська, Благовіщенська, Георгіївська домашня при духовному училищі та Троїцький собор не збереглися.

До давніх церков Бахмутчини слід віднести також і Свято-Вознесенську церкву у слободі Государів Байрак Бахмутського уїзду (тепер це м. Горлівка), що була зведена у 1792 р.

Відомим було Бахмутське духовне училище. Його відкрили ще у XIX ст. В училищі викладав богослов Є. Сицинський, відомий тим, що заснував Кам'янець-Подільський історико-археологічний музей.

На початку XX ст. в уїзді ведеться активне церковне будівництво. З 1900 по 1911 роки було зведено 4 нові сільські церкви: у Трипіллі (дерев'яна Петропавлівська (1901 р.), кам'яна Покровська у Карлівці (1901 р.), Архангело-Михайлівська у с. Зайцеве (1905 р.) та дерев'яна Вознесенська на хуторі Клиновому (1911 р.).

Церкви в селах Трипілля, Покровське, Званівка, Берестове та інших зруйновані в 30-60-і рр. XX ст. За років наступу на релігію у 20-30-і рр. постраждали деякі бахмутські священики. Так, були розстріляні священики К. Щеголев з с. Андріївка, Ф. Базилевський з с. Григорівка. Священику Попову з с. Клинового запропонували здійснити по самому собі панахиду, а коли він відмовився, його розстріляли.

Благовіщенська церква в Артемівську була закрита і зруйнована.

У 1929 р. було закрито Троїцький собор Бахмута (тоді вже Артемівська). Частково він був зруйнований. У приміщенні розташували клуб, а пізніше артемівський міський архів. В роки Другої світової війни собор відкрили, розпочалися відновлювальні роботи. Після війни його було вилучено зі списку пам'яток історії та культури і зруйновано. У 1971 р. на місці вже зруйнованого собору

побудували універмаг, а навпроти поставили пам'ятник К. Булавину. Ікона Казанської Божої Матері зникла ще до того і до сьогодні не знайдена. Деякі ікони з собору були врятовані і передані до Ермітажу (Санкт-Петербург).

У 1937 р. була закрита Свято-Нікольська церква, але вже за німецької окупації богослужіння відновлюються. У роки Великої Вітчизняної війни також відновилося церковне життя у Всехсвятській церкві. Відомо, що німці подарували цій церкві дзвони.

Ось так непросто складалася історія віри і церкви на Бахмутчині. Сьогодні відбувається повернення до святинь, переосмислення і переоцінка цінностей. Відроджуються старі, зруйновані і будуються нові храми.

Панорама

* **1952-1957 роки.** Учениця Золотоярської а пізніше Парасковіївської шкіл Ліна Синицька стає багаторазовою учасницею ВДНГ СРСР. Вона нагороджена трьома бронзовими медалями виставки.

1965 рік. 8 травня з нагоди 20-ї річниці перемоги над фашизмом у м. Сіверську героям-землякам Павлу Новодрану і Олександрю Губарю у сквері Слави встановлено бюсти. В урочистостях взяли участь ветерани війни, рідні героїв, керівники району В. Бубенцов і Д. Петренко.

* **1968 рік.** Директор радгоспу "Ямський" П. Кучмієв нагороджений знаком "Відмінник народної освіти УРСР" за плідну роботу трудового виховання школярів м.Сіверська.

* **1970 рік.** 30 листопада розпочалося будівництво нового приміщення Покровської СШ за підтримки В. Дегтярьова.

* **1971 рік.** 200 комсомольців і піонерів району протягом двох квітневих днів висадили 2800 дерев вздовж траси с. Покровське - м. Артемівськ. Організували цю роботу секретар райкому ЛКСМУ Наталя Бондаренко та завідуючий відділом освіти Володимир Пеленов.

У червні розпочав роботу районний профільний табір для юних археологів "Археос". Незмінним керівником його понад 20 років був Сергій Татаринів - директор районного будинку піонерів. Декілька поколінь школярів району пройшли навчання в таборі. Розкопки юних археологів поповнили колекції музеїв Києва, Донецька, Артемівська. Результати досліджень юних археологів публікувалися в наукових журналах.

У серпні музей піонерської слави (с. Покровське) відвідали високі гості - секретар ЦК ЛКСМУ Валентина Шевченко, секретар обкому ЛКСМУ Ніна Старцева, завідувач відділу обкому КПУ Зінаїда Радченко.

* **1972 рік.** 1 вересня відбулося урочисте відкриття нового приміщення Покровської СШ. На урочистостях присутні голова облвиконкому Д. Гридасов, керівники району В. Бубенцов, Д. Петренко. Директором школи призначено досвідченого вчителя історії, ветерана війни Володимира Пляшечника.

* **1981 - 1985 роки.** У селі Опитне збудовано районний будинок культури, торговий комплекс, дитячий садок, 4 житлових будинки на 4768 м², їдальню на 330 місць.

* **1984 рік.** У 374 гуртках художньої самодіяльності бувають участь 4768 осіб. Найспівучішими є села Дронівка, Роздолівка, Луганське, хорівий спів поважають у м. Сіверськ і с. Новолуганське. Дуже люблять співати в родині вчительки Роздолівської школи Н. Погорелової.

Керівник району - перший секретар РК КПУ Вадим Чупрун нагороджений знаком "Відмінник народної освіти УРСР" за організацію якісної суспільно-корисної праці школярів.

* **1985 рік.** З метою закріплення молоді на селі в цехах і дільницях підприємств району створено 200 робочих місць для старшокласників-практикантів, де вони на уроках суспільно-корисної праці виробляють продукцію і отримують заробітну плату.

* **1986 рік.** Прийнято рішення Головного виставкового комітету ВДНГ (Москва) про нагородження освітян Артемівського району за експозицію "Соціально-економічний розвиток села і школа". Золотою медаллю нагороджений директор Новолуганської СШ Красильников П. Срібною медаллю Терещенко В. - завідувач відділу освіти. Бронзові медалі отримали Жучок В. - інспектор шкіл, вчителі Новолуганської школи: О. Бодров, Н. Васьковська, С. Білецький, В. Левченко, В.

Ситник, О. Черненко; учні школи О. Золотухін, Е. Кругляк, Н. Легкодух, В. Філімонов, О. Кривов удостоєні медалі "Юний учасник ВДНГ СРСР".

Старшокласники Сріблянської середньої школи О. Гортоля і Г. Тростянський отримали перемогу на республіканському чемпіонаті із самбо. Олександр Гортоля посів перше місце і нагороджений золотою медаллю, йому присвоєне звання кандидата в майстри спорту СРСР. Геннадій Тростянський посів третє місце і нагороджений бронзовою медаллю. Перемогу юнаків розділили їхній тренер і ДСТ «Колос».

* **1987 рік.** У травні в м. Києві відбувся V з'їзд освітян України. Делегатами від Артемівського району на з'їзд обрані завідувач відділу освіти В. Терещенко і директор Красненської СШ М. Соколов.

Група керівників шкіл з Магдебурзького округу (НДР) вивчала досвід організації суспільно-корисної праці в школах району.

* **1988 рік.** 27 серпня вперше в історії району таємним голосуванням обрано директора школи в с. Парасковіївка. З трьох претендентів абсолютну перемогу здобув Жучок Володимир Григорович, який працював інспектором шкіл і за сумісництвом викладав фізику в цій школі.

* **1989 рік.** Відбулася традиційна серпнева конференція вчителів району «Школа і перші кроки оновлення». У її роботі взяв участь працівник Міністерства освіти УРСР В. Грищенко.

* **1990 рік.** Микола Тарасов під час весняних робіт на присадибній ділянці батьків в с. Красне знайшов безцінні знахідки: скіфський кинджал (IV століття до нашої ери) та срібну монету Боспорського царя Митридата. Знахідки передані до краєзнавчого музею.

* **1999 рік.** За підсумками виконання програми «Обдаровані діти», в 1998-99 навчальному році кращими визнані Женья Андріянова (Новолуганська школа), Марина Вишневецька (Бахмутська школа), Максим Блохін (Опитненська школа) і Юля Маркіна. Нагороди юним талантам вручав голова райдержадміністрації С. Биков.

* **2002 рік.** У районному будинку культури с. Опитне 7 червня проведене обласне свято з нагоди 120-річчя від дня народження Микити Шаповала. Серед численних делегацій з Донецька відомі діячі культури і освіти, активісти української справи. На святі присутні родичі М.Шаповала, які нині проживають у містах Артемівськ, Слов'яносербськ і Сіверськ. Поважним гостем на святі був також перший дослідник творчості М. Шаповала науковець Олександр Лупейко з Києва.

6 вересня прийнято розпорядження голови райдержадміністрації «Про склад робочої групи з підготовки та проведення I Всеукраїнської наукової Шаповалівської конференції "Микита Шаповал - вірний син України". Очолила групу заступник голови райдержадміністрації Кукуруза Л. П.

12 жовтня відбулися урочистості з нагоди 90-річчя Кіровської школи. На свято приїхали керівник Облтехсервісу П. Цимидан, народна артистка України Р. Кузнецова, артист В. Биков, керівники району.

За підсумками 2002 року Новолуганська загальноосвітня школа I-III ступенів посіла перше місце серед освітніх закладів району. Учень 7 класу Новолуганської школи Антон Бруєв став призером обласного конкурсу «Лідер - перспектива», а учень 11 класу Валентин Мануйлов в обласному турі Всеукраїнського конкурсу «Мої права» отримав диплом другого ступеня.

- **2003 рік.** У Донецькому обласному інституті післядипломної педагогічної освіти відбулася презентація досвіду роботи Артемівського районного відділу освіти за темою «Дослідження розвитку учнів на різних етапах самоосвітньої діяльності». Досвід представляли завідувач методичного кабінету відділу О. Корона, керівники шкіл Л.Яковенко (м. Сіверськ), В. Жучок (с. Опитне), І. Шарипіна (с. Новолуганське), О. Скоріна (с. Бахмутське).

ВІД «ПЕРЕБУДОВИ» ДО НЕЗАЛЕЖНОСТІ

Березневими днями 1985 року після прощання з черговим генсеком (а їх з 1982 р. було двоє: Ю.В. Андропов та К.У. Черненко) бахмутчани, як і вся країна, жили в очікуванні змін в житті суспільства. І вони сталися, коли пост голови держави і партії зайняв Михайло Горбачов – молодий, амбітний, високоосвічений фахівець і непересічна особистість. Ще будучи членом Політбюро ЦК КПРС, 28 липня 1984 року він побував у нашому районі з робочою поїздкою, і жителі бахмутських сіл Комуна, Луганське, Клинове, Покровське, Красне мали можливість його вітати.

Першим кроком до радикальних змін став квітневий Пленум КПРС, який пізніше отримав назву «перебудовчого». Здається, він нікого не залишив байдужим, адже його програмною метою стало створення в максимально короткий термін (15 років) принципово нового обсягу виробничого потенціалу, забезпечення кожної сім'ї окремою квартирою.

... А життя тривало... За 1985 рік Артемівський район мав приріст продукції на 4,2%, але це сталося не внаслідок обіцяного технічного переозброєння виробництва і впровадження новітніх технологій. Приріст був досягнутий завдяки людському фактору на таких гігантах сільськогосподарчого виробництва як птахофабрики «Артемівська» і «Бахмутська», свинокомплекс «Вуглегірський». Але водночас майже третина господарств в селах Васюківка, Парасковіївка, Новогригорівка, Берестове, Комуна навіть не виконали планових завдань з виробництва зерна, молока і овочів.

Зміну свідомості громадянина СРСР нове керівництво країни почало з кампанії “За здоровий та тверезий спосіб життя”. І, як завжди, її ретельно-показове виконання перетворило гарну ідею на фарс. В побутовому плані така боротьба з пияцтвом призводила до сімейних драм і конфліктів, в економічному – втрачалася колосальна кількість коштів і садівничих ресурсів в країні. У цей період, як і повсюди, в районі влаштовуються показові “безалкогольні” весілля і проводи до армії. “Вистава” відбувається в залі, а у сусідніх кімнатах цього ж будинку гостей тихцем частують спиртним без обмежень...

У радгоспі «Ямський» і дослідній станції садівництва демонтували лінії з виробництва сухого вина з фруктів господарств району. З господарчих магазинів зникли будь-які суміші, виготовлені на спиртовій основі (клей ПВА, денатурат тощо). Доходило до анекдотичних випадків. За вказівками зверху створюється Товариство по боротьбі за тверезість. Правління районного відділення Товариства мав очолити завідувач відділу освіти, але він ніяк не погоджувався на це, стверджуючи, що «немає морального права бути головою правління із-за того, що згідно з українськими народними традиціями і рекомендаціями лікарів щонеділі випиває 100 г алкогольних напоїв». Тривала дискусія завела членів правління в глухий кут і людина доброї душі Борис Вовкотруб, тодішній заступник головного лікаря добровільно зважився очолити правління районного осередку. Протягом трьох років правління жодного разу не зібралося на засідання, хоча протоколи оформляли і членські внески до обласного правління перераховували.

26 квітня 1986 року сталася трагедія світового масштабу в Чорнобилі. Відчули її і на території Бахмутчини - підвищеним радіаційним фоном і безпосередньою участю жителів в ліквідації наслідків аварії. 340 осіб – стільки жителів району пройшли через радіаційний чортополох. Серед них: державні службовці Юхименко В.С., Доценко В.П., Кохан М.Г., офіцери запасу вчителі Мірошніченко О.М., Тульгук С.Д., Руденко В.Г., медичні працівники Василюк Н.М., Самійленко М.Г., шахтарі Сіверського доломітного комбінату, загін будівельників на чолі з М.Деркачем.

На трьох дитячих оздоровчих базах, розташованих на березі лагідного Сіверського Дінця, – «Колосок», «Веселка», «Доломітчик» - протягом літа лікувалися і відпочивали понад 1000 школярів м. Прип'ять. Трагедія Чорнобиля оголила проблеми і протиріччя радянського режиму, який ніколи не шанував Людину. Досить згадати лише один факт – першотравневу демонстрацію 1986 року в Києві – за 60 км від атомного реактора, який викидав радіоактивні нукліди по всій Європі.

Але режим намагався “перебудуватися”, зосередившись на проведенні соціально-економічних реформ. Економічна реформа, авторами якої були Л.Абалкін і М. Рижков, кодувалася трьома «С» – самостійність, самоокупність і самофінансування. Як і повсюди в країні, в районі вона здійснювалася порційно і непослідовно, невпевнено і без належної фінансової підтримки.

У результаті реформа провалилася, і зовсім не від того, що виконавці - місцеві керівники і рядові працівники - були не спроможні «перебудуватися», а тому, що клубком павутиння переплелися несумісні економічні закони соціалістичної і капіталістичної систем.

До речі, зауважу, що родина голови Ради Міністрів СРСР Миколи Івановича Рижкова походить з Бахмутчини: в селах Зайцеве, Миколаївка-2, Майорське, Щербинівка, Васюківка проживають його брати сестри, дядьки і тітки Рижкови і Голопорови, тут поховані його батьки.

Щоб запобігти провальності економічної реформи історично вимагалось здійснити реформування політичної системи. Така спроба була зроблена у червні і жовтні 1988 р. на XIX партійній

конференції та сесії Верховної Ради СРСР. Відповідно до нового закону про вибори в березні 1989 р. розпочинає роботу дворівнева парламентська система – з'їзд народних депутатів СРСР і постійно діюча Верховна рада. На з'їзд обирається 2250 депутатів, 1500 – обрані в округах прямим голосуванням, а 750 осіб – висунуті компартією, профспілками і громадськими організаціями. Більшість депутатів була комуністами-консерваторами, яка не сприймала реформи. Бахмутчину в парламенті формально представляв маловідомий горлівський комсомольський лідер О. Гончаренко. Після розпаду СРСР депутат оселився в Артемівську, займався бізнесовими проектами із забезпечення господарств району нафтопродуктами, але якихось ефективних результатів не мав.

Парламентське двовладдя призвело до послаблення центральної влади. Щоб змінити становище на краще, у березні 1990 р. вводиться посада Президента СРСР, а з Конституції вилучається шоста стаття про керівну і спрямовуючу роль комуністичної партії в державі. Після цього хитання верхівки передається на нижчі щаблі влади, політичні процеси на місцях значною мірою стають некерованими. У районі відбувається «тихе» виштовхування першого секретаря райкому партії від поєднання ним посад голови районної ради народних депутатів. Посади в партійних комітетах втратили привабливість - і фінансову, і владну, і моральну. Пошуки кандидатури на посаду першого секретаря затягнулися майже на рік, не допомагали навіть неодноразові візити обласного партійного начальства в особі Петра Симоненка.

У цей час збільшилася кількість гостей до району з Києва, Західної України, Прибалтики, Канади, Німеччини і Польщі. В основному їхали до своїх рідних, яких дехто не бачив 35 чи навіть 60 років (А. Прусаченко, З. Зубович, П. Кулябко). Національна свідомість гостей була вищою, ніж у місцевого населення. Їх політична і суспільна вихованість характеризувалася солідарністю й довірою до подій в нашому краї.

Історично і географічно так склалося, що Бахмутчина була своєрідним «коридором»: різні етноси, різні підходи в господарюванні, процеси голодування, розкуркулення, репресії дуже негативно вплинули на українство, руйнуючи національну культуру і єдність, що призвело до духовного виснаження. Слабке бажання розуміти себе, недостатня сила волі, відсутність місцевих достойних лідерів в творенні нового - ось такими бачили бахмутчан гості. Крім незначної матеріальної допомоги вони везли в села району правдиве друковане слово, якого так бракувало для процесу самоосмислення - основи духовного визволення. Інформаційне голодування допомагали подолати і делегації громадських та релігійних угруповань демократичного спрямування з Донецька. Групові та особисті зустрічі примушували мовчазних і пасивних жителів району задумуватися і діяти задля створення власної нації і держави.

Духовне зростання розпочалося із повернення до віри - започаткування та розвитку релігійних общин сільських громад. Уже з кінця 80-х років будуються православні храми в м. Сіверську та с. Новолуганське, проведено реставрацію зруйнованих в 30-ті рр. церков в селах Кодемо, Кірове і Кліщіївка, а в десяти селах релігійні відправи почали творитися в тимчасових приміщеннях. Збудовано три греко-католицькі храми в селах Званівка, Верхньокам'янка і Роздолівка. Покращення релігійної ситуації в селах стало можливим завдяки фінансовій допомозі місцевих органів влади і керівників господарств. Найщедрішими були К. Васильєв, Ю. Бабич, Н. Лефтер, О. Лисенко, В. Капля, В. Лашин, М. Єлізаров.

Змінилася і громадянська позиція бахмутчан. З утворенням у вересні 1989 р. громадсько-політичної організації «Народний рух за перебудову» її члени – жителі нашого району С. Тимчак, І. Бірчак, Д. Медведовський, В. Михайлов протягом року організували і провели 36 політичних заходів: політичні дискусії, сходи жителів сіл, екологічні мітинги в м. Сіверську, селах Бахмутське, Новолуганське, Покровське, Верхньокам'янка та страйк шахтарів Сіверського доломітного комбінату.

Найбільш шанованими гостями в районі були письменники-депутати Верховної ради України, їх візити активізували нашу інтелігенцію щодо впровадження в життя закону «Про мови» (жовтень 1989 р.). У районних навчальних закладах призупиняється русифікація, державний статус «український навчальний заклад» поступово повернуто 100% дошкільних закладів і 84% загальноосвітніх шкіл (дані на кінець 2000 року).

Кращі вчителі української мови щонеділі в січні-травні 1990 р. проводили заняття з керівниками району і служб з вивчення державної мови. З 1 січня 1992 р. документація в органах місцевого самоврядування, які підпорядковуються району, ведеться державною мовою.

Розуміючи, що український патріотизм прищеплюється перш за все в навчальних закладах, педагоги району Жучок В.І., Яковенко Л.М., Ачкеєва Є.Я., Сирих В.М., Сирих Л.П., Василеженко В.І., Кобзар В.І., Кишинська А.М. інтенсивно використовують багатющий краєзнавчий матеріал Бахмутського краю. Завдяки зусиллям місцевих активістів, не байдужих до історії Бахмутчини, створено музей сім'ї (с. Опитне), проведено реекспозицію меморіального музею В. Сосюри (м. Сіверськ), встановлено гранітні брили – пам'ятні знаки – на честь видатних земляків і бюст М. Рибалку, поету-земляку, лауреату Державної премії ім. Т. Шевченка. Вийшли друком краєзнавчі книги «Сузір'я Гаршина», «Району – 75» (автор Терещенко В.Т.), «Історія с. Володимирівка» (автори Василеженко В.І., Кравець Д.М.), збірка статей «Ямські зорі Володимира Сосюри».

Важливою подією культурно-освітнього життя району стало повернення на малу батьківщину імені видатного державного і політичного діяча, науковця, поета і публіциста Микити Юхимовича Шаповала. Цей простий селянський хлопець із бахмутської Сріблянки досяг найвищого рівня національної свідомості, присвятивши життя боротьбі за самостійну і незалежну Україну. Земляки М.Шаповала багато зробили для увічнення його пам'яті для нинішнього і майбутніх поколінь: встановлено бюст, пам'ятний знак, відкрито меморіальний музей, проведено обласну і I Всеукраїнську наукову конференцію «Микита Шаповал – вірний син України», видано дві книжки «Микита Шаповал – велетень із Донбасу» (автор Терещенко В.Т.) і збірка «Донецькі світанки Микити Шаповала». Краєзнавці району розшукали родичів Шаповала, які нині проживають в Сріблянці, Сіверську, Донецьку, Слов'яносербську, Німеччині і Канаді. Матеріали про славетного земляка спеціальними випусками надрукувала обласна газета «Донеччина» (2000 і 2002 роки). Сріблянські лідери Степановський І.І., Сирих В.М., Горголя Г.Ю., Панасенко Л.В., Щепенко Т.Г., Сирих Л.П., формуючи національну свідомість односельчан, не очікували на вказівки зверху, їх ініціатива і енергія, навпаки, позитивно вплинула на прийняття рішень вищим керівництвом району та області.

Цінним в популяризації життя і творчої спадщини М. Шаповала є співпраця сріблянців із шаповалівськими шанувальниками Слов'янщини і Кременщини. Спільними зусиллями, розвиваючи розпочату національну справу і відчуваючи відповідальність за об'єктивне відображення історії села, місцеві патріоти повернули імена активних борців за незалежну Україну в 1917-20 рр.: генерал-хорунжого армії Української Народної республіки Миколи Шаповала, полковників Артема і Олександра Шаповалів, полковника Гайдученка Івана, громадської діячки Антоніни Шаповал. Національна свідомість, як відомо, формується повільно, але безпосередня участь в творенні історичної події прискорює процес, збільшує позитивний досвід. Хотів би це твердження проілюструвати на особистому прикладі.

16 липня 1990 року, перебуваючи в Києві, я став свідком історичної події, яка вплинула не тільки на подальшу історію країни, але й сприяла зміні мого власного уявлення про місце особистості в історії країни.

Цього дня парламентська меншість українських патріотів (125 депутатів) зуміла так ситуативно вплинути на більшість – «група 239», що Верховна Рада прийняла постанову – Декларація про державний суверенітет України. Майже одночасно на засіданні київської міської ради приймається рішення «Про підняття національного прапора України над будинком міської ради м. Києва». Біля 19 години колона парламентської опозиції, депутати-патріоти Київради та їх прихильники (приблизно 600 осіб) з національним прапором України вийшли на Хрещатик, прямуючи до будинку Київської міської ради. Національну святиню несли Д. Павличко, В. Яворівський, І. Драч, В. Чорновіл, І. Юхновський. Колона йшла впевнено і сміливо, зустрічний транспорт зупинився, перехожі на тротуарі або зупинялися, або прилаштувалися до колони, стаючи учасниками історичної події. Біля щогли на майдані перед Київською міською радою колона зупинилася. Поки прапор лаштували для підйому, депутати і присутні вишикувалися для проведення мітингу. Були оголошені постанови рад, прозвучали запальні та рішучі промови лідерів, кожен їх виступ закінчувався чітким і гомогласним «Геть!» на адресу В. Івашка - звільненого голови Верховної Ради, і ще потужніше «Так!» з

багаторазовим повтором новообраному голові Л. Кравчуку. І ось по щоглі впевнено, сантиметр за сантиметром здіймається українська національна святиня – жовто-блакитний стяг. Заглушаючи вуличний гамір Хрещатика, над Києвом прокотилося чітко, твердо, одним подихом: «Україні слава! Слава! Слава!»

Ще існував СРСР, і реальною була загроза кадебітських арештів. До проголошення незалежності України залишалося 13 місяців і 8 днів, до підняття жовто-блакитного прапору над будинком Верховної Ради (4 вересня 1991 р.) залишалося 13 місяців і 19 днів, а до проголошення національного прапору державним прапором України – майже 19 місяців (28 січня 1992 р.) Попри все це хода національного прапора зростала як по всій Україні, так і в нашому районі. Спершу поодинокі прапори замайорили у прихильників Народного Руху в селах Званівка, Роздолівка, Опитне, Верхньокам'янка. Над будинком Званівської сільради 5 вересня 1990 р. хтось таємно вночі прикріпив жовто-блакитний прапор. Промайорів він цілий день – голова Неневський М.Г. був у районі, а парторг Найдьонов погаласував і кудись зник. Патріотично налаштована інтелігенція, прибічники Руху і вчителі історії наприкінці 1990 року розпочинають підготовчу роботу до проведення 1 грудня місцевого референдуму про перейменування району і повернення історичної назви районному центру – Бахмут. З посиленнями про втручання у справи міста обласного підпорядкування, юристи-комуністи зуміли відвернути районних патріотів від проведення референдуму. Скориставшись неорганізованістю районних демократів, під керівництвом міськкому комуністичної партії і за його методикою проводиться міський референдум. За логікою тодішнього партійного секретаря «Бахмут – це якась степова конячка, і негоже місту мати таку назву». І залишалося Бахмуту жити в усній мові, в назві річки, села і вулиці в очікуванні нових політичних землетрусів чи загальнодержавних перейменувань.

Консервативні компартійні сили чинили шалений опір демократизації суспільного життя. Консерватори владних структур вирішили покінчити з новаціями 19 серпня 1991 р., вчинивши спробу державного перевороту. В Україні цю спробу відверто підтримала Комуністична партія СРСР. «Наш рулевою» видає директиви в підтримку заколотників, вимагає «послушання» і активності. Ця провокуюча і безглузда директива ніяк не могла знайти підтримки ні в центрі, ні на місцях. Реалії путчу так налякали залишки керівних компартійців, що вони замість поїздки за інструкціями до обкому розбіглися хто куди зміг, аби їх в той час не змогли знайти. Виступ Л.М. Кравчука по телебаченню дещо заспокоїв українців: «Закликаю... до спокою і витримки», надзвичайного стану не оголосив, настанов на конкретні дії не дав, але підказав: «Ми повинні йти шляхом демократії, законності і правопорядку, дотримуватися конституційних норм». Час наче зупинився, подібно людям застиг в тривозі...

У серпні роботи на селі вистачає – селяни вели оранку, заготовляли силос, будівельники споруджували прибудови до Парасковіївської і Володимирівської шкіл. Готувалася до відкриття перша в історії села Опитне загальноосвітня школа. В короткі перерви люди обговорювали заколот, події в Москві, рішучість Б. Єльцина і обережність українських керівників. Зазвичай розмови в більшості закінчувалися “скраюхатством” чи “якосьвонобуде”, побутові клопоти брали верх над непевним майбутнім. Після однієї з таких розмов голова резниківського колгоспу, директор зайцівської школи і завідувач райвідділу освіти 20 серпня о 18 годині 15 хвилин відправляють термінову телеграму до Верховної Ради:

“Кравчуку Л.М.

Підтримуємо дії Верховної Ради по захисту суверенітету республіки. Пропонуємо створити комітет національного порятунку України”. І підписи за алфавітом: Васильєв, Кузін, Терещенко.

Збентежена телеграфістка майже годину не відправляла телеграму: перевірила паспорти, комусь тричі телефонувала, виходила в сусідню кімнату...

21 серпня Коваленко О.Т. - начальник податкової служби району і Федоровський В.М. - начальник планового відділу райвиконкому здають партквитки і подають мотивовані заяви: «Не можу перебувати в партії, яка танками воює зі своїм народом».

А далі - вже за декілька днів відбулося те, про що мріяли і за що боролися покоління українців:

Акт проголошення незалежності України

(24 серпня 1991 р.)

Виходячи із смертельної небезпеки, яка нависла була над Україною в зв'язку з державним переворотом в СРСР 19 серпня 1991 року,

- продовжуючи тисячолітню традицію державотворення в Україні,
- виходячи з права на самовизначення, передбаченого Статутом ООН та іншими міжнародно-правовими документами,
- здійснюючи Декларацію про Державний суверенітет України, Верховна Рада Української Радянської Соціалістичної Республіки урочисто проголошує незалежність України та створення самостійної Української держави – Україна.

Територія України є неподільною і недоторканою. Віднині на території України мають чинність виключно Конституція і закони України. Цей акт набирає чинності з моменту його схвалення.

1 вересня 1991 року вперше відкрила двері для дітей новостворена опитненська школа, вперше провели свої уроки молоді вчителі Недомерков О., Савченко А., Анциферова О. і Терещенко О. Так, знаменно вести особистий відлік педагогічного стажу від дня народження незалежної держави. Першу річницю незалежності України на Бахмутчині святкували в селі Званівка - весело, дотепно, з розмахом.

Адже саме в цьому селі за будь-яких часів життєстверджуюче пульсувала енергетика національної ідеї.

Почалася нова доба – доба незалежної України. Відновлювати, будувати, розвивати державу – почесно, достойно для кожного її громадянина. Це потребує професіоналізму, глибоких знань і врахування уроків історії, працелюбності, відданості і патріотизму.

Панорама

*1992 рік. 24 серпня у с. Званівка проведено перший на Донбасі районний захід, присвячений святкуванню Першої річниці незалежної України. Доповідь зробив представник Президента в районі Омельяненко Г.Г. Сільські ради організували виставку творчості умільців, а колективи художньої самодіяльності демонстрували таланти у співі та танцях.

1 вересня урочисто відкрито нову будівлю Опитненської загальноосвітньої школи.

* 1993 рік. У квітні на 26% молока, на 23% м'яса, на 38% яєць менше минулого року виробили тваринники району за період зимівлі. Найбільший спад виробництва зафіксовано в колгоспах ім. Горького, «Україна», ім. Кірова, в радгоспах "Октябрьський" і "Комуна". Не витримали зимівлі 168 голів великої рогатої худоби і 3611 свиней.

*1999 рік. 14 жовтня у День Українського Козацтва на правому березі Бахмуту з північної сторони с. Званівка на могилі загиблих повстанців, прибічників Кіндрата Булавина, та загону запорозьких козаків встановлено козацький хрест. Рішення про це спільно прийняли райдержадміністрація (голова С. Биков) і рада Кальміуської паланки (голова М. Пантелюк).

* 2001 рік. У квітні Почесного звання «Заслужений працівник культури України» удостоєна директор районного будинку культури Раїса Навоцина.

* 2003 рік. У січні учениця 6 класу Зайцівської школи Смажнова Олександра посіла третє місце в міжнародному конкурсі з української мови імені Петра Яцика.

Статистика

на 1 січня 1990 р.

Територія району	1770 тис. м ²
Населення району	59,7 тисяч чоловік
Загальна площа землекористування	159 тис. га
Орна земля	101 тис. га
Валове виробництво сільгосппродукції	149,3 млн крб.
Усього: колгоспів	18
радгоспів	10
радгосп-комбінат	1
птахофабрики	2

<i>сільгосп підприємств</i>	9
<i>промислових підприємств</i>	8
<i>транспортних підприємств</i>	5
<i>будівельних підприємств</i>	6
<i>валове виробництво промисловості</i>	34,5 млн крб.
<i>науково-дослідних установ</i>	2
<i>закладів освіти</i>	86
з них:	
сільПТУ	3 (1260)
школи	31 (7260)
дошкільні заклади	52 (5040)
лікувальні заклади	57
з них: лікарні	4 (325 місць)
ФАПи	50
Амбулаторії	3
заклади культури	51
бібліотеки	45 (782,3 тис. книг)
<i>Продано державі продукції у 1989 р.</i>	
- зерна	46429 т
- соняшника	12296 т
- овочів	25575 т
- фруктів	5482 т
- м'яса	27144 т
- яєць (млн. шт.)	160,7
Рентабельність	29,8%
у т.ч. рослинництво	74,9%
тваринництво	26,2%
Урожайність культур	
Зернові	26,7 ц/га
Соняшник	17,8 ц/га
Продуктивність виробництва	
- надої молока на 1 корову	2616 літрів
- яєць на 1 курку	242 шт.
<i>Обсяг капітальних вкладень</i>	
з урахуванням всіх джерел фінансування	18,160 тис. крб.
<i>Житловий фонд</i>	
Усього	2064,3 тис м ²
в тому числі	
громадське житло	1319,3 тис м ²
приватне житло	745 тис. м ²
-Усього підприємств торгівлі	239
їдальні, кафе	26
- чистий прибуток торгових підприємств складав	392 тис. крб.
- вклади населення в ощадний банк	41,1 млн. крб.
число вкладників	18387 осіб
- всього пенсіонерів	17560 осіб
з них колгоспників	3708 осіб
- Інвалідам протягом 1984-86 років видано в користування	145 автомашин
- в районі	2317 інвалідів
з них: інваліди війни	422
інваліди з дитинства	133
У 2002 році:	

- * 4237 жителів району отримали субсидії на суму 1135 тисяч гривень.
- * 1508 сімей отримали від держави грошову допомогу в сумі 978 тисяч гривень.
- * Грошову допомогу по догляду за дитиною до 3-х років виплачено 544 сім'ям на суму 157776 гривень.
- * 1345 ветеранів отримали фінансову допомогу від держави на суму 105 тисяч гривень.
- * В районі проживає 5015 учасників війни, 323 учасники бойових дій, 534 вдови загиблих на війні.

СЛАВЕТНІ ЗЕМЛЯКИ

Багатівікова мудрість вчить, що велике добре видно здалеку, з часом... Гордість району - його славетні земляки, яких знає весь світ - Микита Шаповал, Володимир Сосюра, Микола Рибалко, Всеволод Гаршин, Віктор Жданов, Юрій Рубан, Степан Бондаренко, Василь Чалий, Олександр Галич.

*... У даль життя непохлоливо
Я йду і буду вільно йти,
Аж поки мрія незрадлива
Вести захоче до мети...
Микита Шаповал*

За що боровся Микита Шаповал?

Шаповал Микита Юхимович (25.05.1882 – 25.02.1932) – український громадсько-політичний діяч, письменник і публіцист. Народився у с.Сріблянци Бахмутського повіту на Донеччині. Навчався у Харківському університеті та Київському комерційному університеті. У 1901 р. вступив до Револуційної української партії, брав активну участь в українському національному русі. Після нетривалого перебування на військовій службі заарештований, кілька місяців перебував в ув'язненні в варшавській цитаделі. У 1909-1914 рр. М.Ю.Шаповал видав і редагував у Києві журнал “Українська хата”. У квітні 1917 р. став одним з ініціаторів створення Української партії соціалістів-революціонерів, а з липня 1917 р. - членом Центрального Комітету УПСР. З березня 1917 р. М.Ю.Шаповал входив до складу Української Центральної Ради, з липня 1917 р. – Малої Ради. Після проголошення Української Народної Республіки (20.11.1917) призначений міністром пошти і телеграфу Генерального Секретаріату УНР. Разом з М.Грушевським і В.Винниченком розробив один з проектів IV Універсалу, брав участь у виробленні спільної редакції цього історичного документа. У листопаді 1918 р. – січні 1919 р. М.Ю.Шаповал очолював Український національний союз. З 26.12.1918 р. до 11.02.1919 р. – міністр земельних справ в уряді В.Чехівського. З лютого 1919 р. перебував у Галичині. У 1919-1920 рр. працював секретарем дипломатичної місії УНР у Будапешті, пізніше жив у Празі. Очолював УПСР в еміграції. Разом з Н.Григорієвим пропагував принцип “диктатури трудових мас”; рішучо засуджував діяльність “закордонної делегації” УПСР у Відні, яка відстоювала ідею перетворення УНР на “радянську республіку” та пошуку шляхів примирення з більшовицькою Росією. У 1921 р. М.Ю.Шаповал разом з Н.Григорієвим та М.Галаганом виступали ініціаторами організації Українського громадянського комітету (діяв до 1925 р.). Керована М.Ю.Шаповалом організація спричинила до заснування, за підтримки чехословацького уряду, Української господарської академії у Подєбрадах (1933) та Українського високого педагогічного інституту ім.Драгоманова у Празі (1923). У 1922-1928 рр. М.Ю.Шаповал видав і редагував журнал “Нова Україна”. Помер і похований у Ржевницях біля Праги. Автор численних публіцистичних праць, зокрема, “Револуційний соціалізм на Україні” (1921), “Стара і нова Україна” (1926), “Міжнаціональне становище українського народу” (1934), “Гетьманщина і Директорія” (1958), поетичних збірок (“Сни віри”, 1908; “Самотність”, 1910; “Лісові ритми”, 1917), нарисів (“Жертви громадської байдужості”, 1910; “Шевченко і самостійність України”, 1917; “Листи із лісу”, 1918).

Як державний і політичний діяч Микита Юхимович Шаповал за поглядами і діями був центристом, постійно критикував і виступав проти крайніх лівих (більшовиків) та крайніх правих (фашистів).

Соціолог і політик, Микита Шаповал, працюючи над теорією суспільства, велике значення надавав фундаментальному вивченню нації як соціального явища та проблем національного розвитку України.

Як редактор видань ставив за мету пробудження національної свідомості серед нашого суспільства.

Поєднував ідею прилучення українського суспільства до модерної світової цивілізації.

Боровся проти етнографічно зацикленого українофільства та українського лібералізму.

Відстоював національну культуру.

Спрямував ідейно український рух не лише до культури, але і до політичної боротьби.

Розробив наукову програму (теорію) визвольної боротьби. "Національна свідомість... націй є засобом визволення їх з неволі...". Категорично заперечував думку існування особливого духу нації, наявність у нації містичних основ.

Засуджував твердження про особливість будь-якої нації. Вважав національні цінності вищими за класові.

Гостро критикував марксизм за зведення історичного процесу до класової боротьби. "Соціальний процес - є боротьба різних соціальних груп, а не лише класів, і то із застереженням, що ця боротьба не безперервна". Історичний суспільний процес, за Шаповалом, - це боротьба і співробітництво, тобто рівновага.

Обґрунтував діалектичну взаємозалежність національного і соціального визволення.

Розмежовував націоналізм і шовінізм. Націоналізм переростає у шовінізм при монополії ідеології для досягнення егоїстичної мети будь-якою соціальною групою суспільства.

Проголошував інтернаціоналізм вселюдським ідеалом згоди націй, а не класів чи окремих партій.

"Соціалізм перестає бути інтернаціональним, якщо він губить національний характер".

"Бажаючи свободи собі, не поневолювати нікого".

"Суспільний устрій устанавлюють не революції, а постає він наслідком певного процесу, котрий може тягнутися сотні років. Соціалістичне суспільство складеться наслідком довгого процесу".

Вбачав успіх революції в Україні лише за умови єдиного національного фронту трудової демократії в складі селян, робітників і трудової інтелігенції.

Шаповал був прихильником етичного соціалізму - засуджував терор і насильство у революції, визначав людське життя і особу найвищою цінністю.

Найбільший здобуток у науковій діяльності - створення теорії України як суспільства. "Справжнє визнання нації виявиться у створенні окремого суспільства зі своїм господарством, культурою й державою".

Довів, що українське суспільство можна побудувати довготривалими творчими зусиллями, а не відвоювати чи проголосити.

Державний ідеал Микити Шаповала - самостійна, незалежна, соборна робітничо-селянська соціалістична демократія. "Самодіяльність можлива тільки в демократії і як демократія".

Моделював функції держави в діяльності "внутрішньої і зовнішньої поліції", в управлінні окремими господарськими галузями (транспорт, надра, освіта).

На його думку, демократія в майбутній країні повинна носити обмежений, "трудоий характер" - для працюючих.

Наголошував, що "деспотична держава трудових мас є ворогом трудящих класів, як і поміщицько-капіталістична".

Переконавав, що усілякі концепції монархізму, фашизму, більшовизму є ворожими за своєю суттю навіть самій ідеї українського відродження, визволення, суспільного будівництва.

Разом з тим, був неабияким знавцем поезії і видав декілька власних поетичних збірок.

З поетичного доробку Микити Шаповала

***

*Грядущим нашим поколінням,
Новим невідомим людям,
Ми залишаєм загадку-видіння
І хвилювання їх грудям.*

*Це буде відгук наших дзвонів,
Що в наших грудях прогули,
Молитов наших і поклонів,
Благань, жадань, надій, прокльонів,
Що з нами гостро так жили.*

*Час хвилювання і горіння,
В стовпах огняних красвид
Лишає наше покоління,
Як незатертий бурі слід.*

*І ви зомлієте від туги
За нашим образом ясним,
За нашим дзвоном голосним,
Родитись будете з ним вдруге
Й ніколи не вмирати з ним.*

Дінець

*Підперезав село убоге
Тонкий вигадливий Дінець.
Блискуча, вквітчана дорога,
Срібляно хвильний манівець.*

*Біжить - не спиниться ніколи.
Поміж гаями, по степах,
Лани оре широкополі
І щезне в хащах і горах.*

*Відкіль течуть срібляні хвилі,
І як простують, і куди,
І що ховається в тій сині,
Що прикотила їх сюди?*

*Не знаю я цього, і, мабуть,
Ніхто не мав на це снаги.
Як те, що кличе мене й водить
На ці тасмні береги.*

*Відкіль прийшов, куди і по що?
Що там згубив - чи може тут?
І хто мені ту жаль розтровоце
І згубні чари злих отрут?*

Хто розіб'є старі кайдани,

*Хто може "підвести ходи"?
... Якись таємні серця плани
Взяли і привели сюди.*

*І буду тут шукать, аж поки
Знайду природи джерело,
Й благать, щоб ясність ця, і спокій,
І моє серце там жило...*

*Навколо радості так мало!
Який у чорта днів бадьор,
Коли ми крила поламали
У леті марному до зор
В. Сосюра*

Шлях поета

Складна історична доля випала Україні в 1917-20 роках.

Влітку 1918 року Володимир Сосюра закінчує Кам'янську агрошколу, одержавши посвідчення молодшого агронома. Проте перебіг складних революційних подій у Донбасі не дав присвятити себе сільськогосподарській діяльності. У листопаді 1918 року Володимир Сосюра добровільно стає козаком Української народної армії УНР. При формуванні військового з'єднання його було зараховано до складу 3-го Гайдамацького полку, який одразу ж з Лисичанська було направлено на фронт. Про це В. Сосюра пізніше опише в поемі "Червона зима":

*На фронт, на фронт,
А на пероні люди,
Біля вагонів
Ми співаєм "чумака".*

У армії Української Народної Республіки Володимир служив свідомо і сумлінно. Про це свідчить і час служби - до лютого 1920 р. (розгром Української армії), і навчання в старшинській школі Кам'янець-Подільська, і служба в особистій охороні Петлюри. Більше того, В. Сосюра кілька разів потрапляв у полон до червоних і білих, але не тільки не залишався у них, а й тікав і знову повертався до Української армії.

Ідея козацтва в петлюрівській армії захопила своєю романтикою українське серце молодого хлопця.

Національні почуття у В. Сосюри були настільки сильними й глибокими, що впродовж десятиріччя він описує в своїх творах лицарські поєдинки українських вояків.

Після розгрому петлюрівської армії у В. Сосюри не було вибору - або смерть, або покаятись, щоб залишитися в Україні. Радянська влада Москви в цей час ефективно починає грати на національних почуттях українців, на словах визнавши деяку самостійність України. Десятки тисяч юнаків, подібних Сосюрі, з петлюрівських та махновських загонів повірили в більшовицьке національне визволення України.

Прийняття нової віри було фактом зради українського визвольного руху. Проте засуджувати чи виправдовувати за це Володимира Сосюру з точки зору сучасності - справа несправедлива і необ'єктивна. Тим більше, що замість вільної еміграції він обрав «синю омріяну Україну».

Український поет радянського періоду, який вже не наважувався прислужуватися новим порядком, з тавром учорашнього петлюрівця і з любов'ю в серці до України, прирік себе на фізичну і моральну каторгу.

Володимир Сосюра за характером був досить чесною і правдивою людиною, отже неважко уявити, що діялося в цей період в його душі, в його думках і серці. Комуністична ідея аж ніяк не пов'язувалася з почуттям поетового серця.

Зміцнення більшовицької диктатури після громадянської війни впродовж десятиріччя відбувалося мляво, повільно і двоїсто. В період становлення соціалістичної економіки вождям було не до ідеології і не до національних проблем. Тож поряд співіснували комуністична і національна ідеї. Відкриття українських шкіл, театрів, видавництв набуло широкого розмаху. Письменники писали, про що думали, що відчували, а не на замовлення революційної влади. Це все прийде пізніше. Тогочасні вірші Володимира Сосюри надихані великим бажанням служити українському народові, оспівувати його славетне минуле. Ці твори відверто оспівували любов і смерть, розпач і п'яні освідчення. За вдяки глибокому проникненню в людську душу поезія В. Сосюри стає досить популярною в Україні. Радянська цензура в період українізації була лояльною до "вольностей" письменників типу В. Сосюри. Яскравим прикладом цього є публікація його поеми «Мазепа» у 1929 р. Ця поема - пряме протиставлення пушкінській "Полтаві". Вона є своєрідною політично-національною реабілітацією І. Мазепи. Твір однозначно антиросійський:

*Вкраїну полонив поляк,
І, наче оводи ті злі,
її обсіли москалі...*

***

*я хочу швидше звідсіля
віддячить москалю і ляху,
що мій народ ведуть на плаху
під сміх царя і короля!*

Звичайно, за радянських умов В. Сосюра ніколи не був націоналістом, але національна українська ідея була яскраво у нього виражена. **Поема "Мазепа" - свідчення непереможності української національної ідеї, що жила і живе в серці кожного чесного українця.** Та доба була настільки дволика, що важко було людині не тільки розібратись у найближчому оточенні, а навіть у самій собі. Найповніше цей стан поет охарактеризував словами:

*В мене на кашкеті зірка п'ятикутна,
а на серці - тьма...*

Такий стан душі Володимир Сосюра назвав в одному із своїх віршів "розхристаним" серцем. Залившишись у підрадянській Україні, В. Сосюра не зрадив української національної ідеї і намагався її своїми творами підтримати, донести до розуміння кожного читача. Це місія складна і трагічна.

Далі настають часи сталінського перелому. Українізація згортається під прикриттям комуністичної ідеї, впроваджується великодержавна шовіністична політика Росії, метою якої стає знищення всього українського. Така зміна політичного курсу глибокими ранами відбилася на українській творчій інтелігенції, на серці чесного і ніжного Володимира Сосюри. Доречно нагадати, що саме в 1931 році виходить друком його поетична збірка "Серце". Це, з впевненістю можна сказати, була остання збірка Володимира Миколайовича, в якій він говорив так, як відчував і думав.

Терзаючись протиріччями української радянської дійсності, В. Сосюра покидає Харків і їде до Ленінграда в пошуках відповідей на питання, що гнітили його мозок і серце. Полегшення не настає, відповіді на жагуче питання життя не знайдено. У творах ленінградського буття "Серце" і "Два Володьки" поет зображує безвихідь даного становища і глибоке провалля своєї трагедії роздвоєння.

Цензори 1930-х років правильно зрозуміли основні напрямки сталінського перелому, тож вони швидко вгледіли "націонал-більшовизм" В. Сосюри і небезпеку його нової книги. Збірка "Серце" була заборонена і вилучена з бібліотек і книгарень.

Проте ці два роки життя для В. Сосюри не були настільки жахливими, як наступний, 1933 рік.

Жах голодомору в Україні в 1933 році читачам відомий. Спустошення українського села, що призвело до смертей мільйонів людей, планувалось і скеровувалось із московських кабінетів. Це була

розправа за широкий "український націоналізм" простих і чесних трударів села - нашого «золотого фонду» нації. Терор ішов не тільки голодною ходою, він нищив широкомасштабну культуру України. Небачені в світовій практиці репресії: розстрілювались у підвалах, ярах, лісах вчені, письменники, доводилися до самогубства кращі дочки й сини України. Москва на українській землі апробувала загальносоюзну репресію 1937-38 років. Чекістський наган не встигав охолоджуватися від нічної роботи. Всевидяче око і караюча рука чекістів не поминули жодного письменника України!

Ті, хто вцілів від голоду та розстрілу і не наважився приставити до своєї скроні нагана, зазнавали моральних тортур. Жах допиту був не меншим від жаху арешту.

Тюрми й допити зробили більшість письменників покірними співцями режиму або вимусили глибоко зачaitися. Через горнила чекістського перевиховання пройшли М. Рильський, М. Бажан, Остап Вишня, П. Тичина та інші. Таланти згинались у дугу лояльності до режиму і з'являлись замовлені допитами твори про вождя всіх народів, єдину і непогрішну партію. А хто не скорився диктаторському режиму, той, як Остап Вишня, відправлявся вдосконалювати своє мистецтво до Сибіру чи до Воркути.

Не оминула ця лиха година і Володимира Сосюру. Ніжного, чутливого поета зламати було неважко, йому не потрібно було тюрми, вистачило кілька чекістських допитів. Тут уже пригадали "знавці людських душ" у погонах всі його мандри за вільну Українську державу в армії С. Петлюри, і «Мазепу», і Махна, і "більшовицький націоналізм", і особисту дружбу з М. Хвильовим.

Якщо в 20-і роки Володимир Сосюра в Україні був лідером у поезії, то М. Хвильовий - у прозі.

Під впливом М. Хвильового та В. Сосюри формувались найвідоміші творці української літератури. Обидва були з пролетарського Донбасу, обидва пройшли шляхами української армії.

Дружба Хвильового і Сосюри була настільки міцною, що їм заздрили майже всі з письменницької братії. Слід зауважити, що М. Хвильовий у цьому дуєті дружби був лідером. В. Сосюра обожнював друга і вважав його ідеалом інтелігентності.

Твердий і послідовний Микола Хвильовий гнутись на допитах не зміг і прийняв однозначне рішення - самогубство.

Смертельний постріл друга 13 травня 1933 року потряс чутливого Володимира Сосюру. Смерть близької людини і принизливі підозри зламали психіку поета.

Впродовж ночі Володимир Миколайович пише поему про самогубство М. Хвильового, а вранці поспішає до видавництва. Отримавши відмову в друкуванні поеми, заходить до Будинку літератора, щоб знайти підтримку у колег по перу. Та даремно.

У глибокому розпачі Володимир Сосюра сходишками збігає на останній поверх і кидається між сходів.

На щастя, спроба самогубства була невдалою. Швидка допомога доставляє поета в психіатричну лікарню - Сабурову дачу. Не виключено, що тимчасове божевілля врятувало В. Сосюру від арешту, а то й розстрілу. Вірогідно й те, що достатньо було допитів і божевільні, щоб поет своїм іменем і популярністю серед народу служив прикриттям злочинів влади.

Дарування життя вимагало і зобов'язувало прийняти правила гри НКВС. Інші письменники теж сповна випили гірку чашу своєї долі. Але й після божевільні В. Сосюра повністю не виконав замовлення диктаторської влади, не став партійним співцем.

Велика всенародна популярність поета 1920-х років залишилась в минулому. Як не задобрювала московська влада В. Сосюру - квартира в центрі Києва, нагородження орденом - творча наснага поета не збільшувалася.

Патріотизм українського серця Сосюри знову вповні висвітився під час Великої Вітчизняної війни. Національна ідея знову оволодіває поетом. Диктаторській пропаганді тимчасово це було вигідно, щоб він знову говорив чесно і проникливо, щоб його палке слово кликало до помсти.

Сосюри дозволили писати про свою "синю омріяну Україну", про синівську любов до неї, про споконвічну мрію - волю і ненависть до окупантів.

Звичайно, що в поезіях В. Сосюри за років війни немає навіть і натяків проти радянського ладу. Своє він залишив у собі, а слова на папері були віддані повністю існуючому ладу. Безпосередньо щирі почуття поета рядками йшли від самого серця:

*подарунок Україні
серця бідного мого.*

У роки війни сталінський режим для підкріплення патріотизму народів Союзу повертає митців до історичних тем. Суворов, Нахімов, Б. Хмельницький ушлявлюються на екранах кінотеатрів, на сторінках журналів, газет та книг.

Їх іменами називають навчальні заклади для хлопців-підлітків, на орденах і медалях карбуються їх портрети.

Володимир Сосюра не ризикує, як він це робив у 1920-ті роки, звертатися до історичної військово-визвольної тематики. Він добре завчив уроки НКВС з переломами кісток під час нічних допитів.

Тож його вірші безпечні для існуючого ладу, і він завзято присвячує твір за твором Україні, рідному краю, спогадам про минуле. До 30-ліття від початку літературної діяльності (1947 р.) виходить збірка саме таких творів В. Сосюри «Щоб сади шуміли».

Влада вміла відзначати зломлених діячів, в її арсеналі було багато «пряників» - ордени, медалі, почесні звання, сталінські премії. Впродовж двох років (1947-48 рр.) Володимира Сосюру неабияк відзначають - сталінська премія за збірку, орден Леніна.

За цей короткий проміжок часу Володимирі Миколайовичу влада влаштує чергову «операцію» - розпочинається цькування за вірш «Любіть Україну», який поет написав і надрукував ще у 1944 році. Три роки в Україні читали цей патріотично-палкий вірш, а ось у новій, вже повоєнній збірці він став на заваді. Звичайно, не читачам. Ворога було розбито, режим себе зміцнив всебічно, та на заході України точилася визвольна боротьба з більшовизмом. Саме з цих причин «кадебісти» починають новий період нищення всього українського.

Таких періодів доля «подарує» Україні ще декілька. Справді, «справа Сосюри» через твір «Любіть Україну» була голосною. Нашому поетові-земляку було несолодко, проте трагедії не сталося.

Трагедія для нього, як відзначалось вище, була в 1930-і роки. Після тієї страшної доби В. Сосюра перестав бути самостійним у житті і в творчій діяльності. Він став виконувати волю влади, що залишила йому життя і можливість писати на замовлення. Величезний талант В. Сосюри розкрився на початку творчості на повні груди, а потім кисень було перекрито. Трагедія його душі, його творчості тож і залишила нам єдине сприйняття поета як майстра інтимної лірики.

Чергове нищення В. Сосюри в 1948 р. було настільки штучно закручене, що владні структури не знали, як знайти вихід з цього. Та вихід теж прийшов з Кремля - Володимира Миколайовича нагородили вищим орденом країни.

Якщо зважити події 1947-48 років, то дяльність режиму навколо В. Сосюри була трагікомічною. Хоча все оточення поета сприймало цю «виставу» автоматично, без позитивних чи негативних проявів, бо таким тоді був стандарт поведінки влади з надломленими інтелігентами. Досить влучно про той час написав Павло Тичина:

*Стоїть сторожтерзаний Київ
і двісті розп'ятий я...*

В. Сосюра ніколи не спромігся на правдиву оцінку свого життя і творчості навіть після смерті диктатора і відомих партійних з'їздів. Він був генієм української душі, тож чудово розумів анатомію трагедіособистості і трагедії українського народу - зі смертю диктатора владний режим не змінив політики стосовно України.

Уже після смерті В. Сосюри по Україні прокотяться чергові хвилі нищення українського духу в 1970-80-і роки.

Майже 75 років знати свою мову, культуру, любити свою Батьківщину для українців було страшним «злочином».

У нарисі «Редактор Карк» Микола Хвильовий писав: «Невже я злочинець, що безумно люблю свою Батьківщину?» Злочинним був існуючий режим. Він історично був приречений на загибель, але забрав життя у багатьох українців, подібних М. Хвильовому та В. Стусу; понівечив людську і творчу долю митців, подібних В. Сосюри!

«Ніде репресії, чистки, страти не мали таких страхітливих розмірів, як в Україні, в боротьбі з могутніми прикритими прагненнями українських мас до великої свободи і незалежності», - ось такі зізнання одного з авторів червоного терору та репресій Л. Троцького.

Панорама

* **1927 рік.** У Артемівському районі за невиконання «твердих завдань» були конфісковані матеріальні цінності у 314 селян. Це майно продане з торгів, а земля перейшла у державну власність. У червні суд засудив 4 осіб до розстрілу, 145 - до позбавлення волі, а 58 - вислані за межі району.

* **1930 рік.** Судовий процес над Спілкою визволення України, який тривав з 9 березня до 19 квітня у Харкові, перетворився на репресійну кампанію винищення української національної еліти - чільних діячів української науки і культури, духовенства, керівників промисловості.

* **1933 рік.** За ініціативою центру розпочалася чистка радгоспів від «куркульських елементів». Репресивна кампанія перекинулася на колгоспи і підприємства. Під час чистки 19-річна комсомолка радгоспу ім. Калініна Ганна Кострубова зізналася комісії, що вона дочка розкуркуленого. Їй оголосили догану і залишили на роботі. Але цілий рік секретар комсомольського осередку В. Нагорний і директор радгоспу П. Тесленко мордували дівчину і в 1931 році виключили її з комсомолу та звільнили з роботи. Ганна не пережила такої несправедливості і скінчила життя самогубством.

У листопаді на пленумі ЦК КП(б)У прийнято резолюцію про нищення української освіти і культури та подальшу русифікацію.

Зі шкіл району звільнили 28 вчителів-«націоналістів», 12 працівників культури, повністю звільнили всіх працівників відділу освіти та культури від «класово-враждебных элементов».

* **1937 рік.** Заарештовано і засуджено 118 мешканців району через «притупление классово-бдительности» та виникнення «контрреволюционных групп». Серед них: М. Жданов (лікар), О. Іванов (директор школи), В. Татаринів (учитель), С. Пархоменко (колгоспник), Д. Сокольський (співробітник Артемівського НКВС) та інші.

* **1933-38 роки.** Масові репресії проти діячів української науки, освіти і культури ("розстріляне покоління"). В ці жорна потрапляють понад 70 осіб району: 3 страчено, 15 засуджено, 44 виселено в райони Крайньої Півночі та Казахстану.

* **1935-1938 роки.** Проводяться неодноразові партійні чистки в об'єднаному Артемівському міськрайкомі КПУ; виключено з партії 604 особи. Основні звинувачення: "петлюрівець", "куркуль", "білогвардієць", "буржуазний націоналіст", "троцькіст", "шпигун", "зв'язок зі шпигунами".

Нова хвиля антиукраїнських акцій, які прокотилися не тільки Західною Україною, але й мали системний характер, починається після основних військових антиукраїнських подій Другої світової війни на території України.

Ось текст наказу, унікального за своєю цинічністю:

«Совершенно секретно.

Приказ № 0078

22 июня 1944 г.

г. Москва

по Народному Комиссариату внутренних дел Союза ССР и Народному Комиссариату обороны Союза ССР.

Содержание: О ликвидации саботажа на Украине и о контроле над командирами и красноармейцами, мобилизованными из освобожденных областей Украины...

Приказываю:

1. Выслать в отдаленные края Союза ССР всех украинцев, проживавших под властью немецких оккупантов.

2. Выселение производить:

в первую очередь украинцев, которые работали и служили у немцев;

во вторую очередь выслать всех остальных украинцев, которые знакомы с жизнью во время немецкой оккупации;

выселение начатъ после того, как будет собран урожай и сдан государству для нужд Красной Армии;

выселение производитъ только ночью и внезапно, чтобы не дать возможности скрыться другим и не дать знать членам его семьи, которые находятся в Красной Армии.

3. Над красноармейцами и командирами из оккупированных областей установитъ следующий контроль:

завести в особых отделах специальные дела на каждого;

все письма проверяютъ не через цензуру, а через особый отдел;

прикрепить одного секретного сотрудника на 5 человек командиров и красноармейцев.

4. Для борьбы с антисоветскими бандами переброситъ 12 и 25 карательные дивизии НКВД. Приказ объявитъ до командира полка включительно.

Народный Комиссар
внутренних дел Союза ССР

Берия

Зам. народного Комиссара
обороны Союза ССР

Жуков».

* **1971 рік.** 6 січня в Сіверській школі № 4 відкрито меморіальний музей Володимира Сосюри. Автор музейної експозиції - дитячий друг поета Микола Опанасович Гришин. Підготовчу групу по збору матеріалів для музею очолював завідувач райвідділу освіти В.К. Пеленов.

1986 рік. Після реекспозиції 26 березня меморіальний музей В. Сосюри відкрито в Сіверській СШ № 1. Автори реекспозиції завідувач районного відділу народної освіти В.Т. Терещенко, директор школи Яковенко Л.М. і краєзнавець Ачкеева Є.Я.

У цей день відбулися перші обласні сосюринські читання «Я від Дінця, що сяйвом грає, в сади Донеччини прийшов» під керівництвом заступника директора обласного інституту вдосконалення вчителів В.Є. Пушкарської і завідувача кабінету української мови і літератури В.В. Оліфіренка.

* **1998 рік.** На честь 100-річчя від дня народження В. Сосюри відбулося районне свято в м. Сіверську, вийшла з друку книга «Ямські зорі Володимира Сосюри» (упорядник В. Терещенко), випущено пам'ятний значок, встановлено гранітну брилу і пам'ятний знак на садибі, де колись проживала сім'я поета.

В. Сосюра

Вірші про рідний край

*Повернусь і погляну назад,
Де маслини і станція Яма, -
І розквітне солодко душа,
Мов на яблуні сонячні плями.*

*Зорі золоті долоні,
Ранкове небо блідне,
І хлопчик в сорочці червоній
В садах Радивонівки йде...*

*...Як пісня, молодість пройшла...
Вузенька, тиха й невеличка.
Край Чорногорівки-села
Текла мого дитинства річка.*

Шлють димарі й копри здаля

*Мені привіт в ранковій тиші,
Ясні Донеччини поля
Мені на світі наймиліші...*

*Швидкий Дінець, і шум сосон,
І аромати м'яти-рути,
Як золотий дитинства сон,
Мені ніколи не забути.*

*Усе в уяві ожива
Й несе мені згадки чудові,
Як пісні першої слова,
Як сльози першої любові...*

*Я починався відтіля,
Де гул заводів даль колише,
Ясні Донеччини поля
Мені на сіті наймиліші.*

*Далекий рідний мій Донбасе
Встає, мов із туману...
Я оспівав тебе не раз,
Зоря моя рум'яна!*

*В твоїй колисці я гойдався,
Овіяний гудками,
І за її краї чіплявся
Маленькими руками.*

*Тобі одній моря,
І пісня, що не в'яне,
Моя рум'яная зоря,
Донеччина кохана!*

Любіть Україну

*Любіть Україну, як сонце, любіть,
як вітер, і трави, і води...
В годину щасливу і в радості мить,
любіть у годину негоди!*

*Любіть Україну у сні й наяву,
вишневу свою Україну,
Красу її, вічно живу і нову,
і мову її солов'їну.*

*Між братніх народів, мов садом рясним,
сіяє вона над віками...
Любіть Україну всім серцем своїм
І всіми своїми ділами.*

*Для нас вона в світі єдина, одна
в просторів солодкому чарі...*

*Вона у зірках, і у вербах вона,
і в кожному серця ударі,
у квітці, в пташині, в електровогнях,
у пісні у кожній, у думі,
в дитячій усмішці, в дівочих очах
і в стягів багряному шумі...*

*Як та купина, що горить - не згора,
живе у стежках, у дібровах,
у зойках гудків, і у хвилях Дніпра,
і в хмарах отих пурпурових,*

*в грому канонад, що розвіяли в прах
чужинців в зелених мундирах,
в багнетах, що в темі пробивали нам шлях
до весен і світлих, і щирих.*

*Юначе! Хай буде для неї твій сміх,
і сльози, і все до загину...
Не можна любити народів других,
коли ти не любиш Україну!..*

*Любіть у труді, у коханні, в бою,
як пісню, що лине зорею...
Всім серцем любіть Україну свою -
І вічні ми будемо з нею!*

Апостол мира

*Он выделяется прежде всего
как одаренный, оригинальный
и влиятельный писатель.*

П. Генри

14 февраля 2005 г. исполнилось 150 лет со дня рождения нашего писателя-земляка Всеволода Михайловича Гаршина. В. Гаршин родился в имении Приятная Долина Бахмутского уезда. Ныне это село Переездное Артемовского района.

Благодаря энтузиастам-краеоведам в сельской школе 20 лет назад при активном участии Вадима Чупруна открыт мемориальный музей писателя, установлены бронзовый бюст и памятный знак.

При жизни близко знающие Всеволода Гаршина называли его по-разному: «художник-печальник», «идеологический двойник Надсона», «рыцарь большой совести», «апостол мира» и др.

В. М. Гаршин был писателем скромного дарования, но по силе влияния на своих современников он не уступает великим писателям. Это понимала даже цензура того времени.

В фондах Центрального исторического архива Украины хранятся три циркулярных распоряжения Главного управления по делам печати царского министерства внутренних дел о запрете публиковать некоторые произведения В. М. Гаршина (фотокопии этих документов имеются в мемориальном музее писателя в с. Переездное).

Первый циркуляр появился на свет при жизни писателя, 15 октября 1886 г. за № 3331, в котором сформулировано: «Признав необходимым запретить перепечатку... брошюры В. М. Гаршина под заглавием «Четыре дня на поле сражения»... То же ведомство 15 мая 1895 г. дает указание цензурным комитетам "не разрешать к печати новым изданиям, как внутри сборников, так и отдельными брошюрами, рассказы В. М. Гаршина "Трус", "Четыре дня на поле сражения", "Из записок

рядового Иванова", а также произведения графа Л. Толстого "Ходите в свете, пока есть свет", "Религия и нравственность", "Письмо Мадзини о бессмертии", "Суратская кофейня", "Три притчи".

Еще через два года, 31 июля 1897 г., к запрету издавать вышеназванные произведения В. Гаршина добавлен рассказ "Медведи".

В. М. Гаршин не обладал революционным темпераментом Герцена и гневной силой Салтыкова-Щедрина. Чем же его произведения обеспокоили царскую цензуру?

Окружение, в котором воспитывался с детских лет будущий писатель, отличалось передовыми взглядами.

Домашним учителем братьев Гаршиных - Георгия, Виктора и Всеволода - был Петр Васильевич Завадский, революционер, участник тайного общества в Харькове. П. В. Завадский поддерживал связи с А. Герценом. В семьях Гаршиных и Акимовых были старые книжки революционно-демократического журнала "Современник". По этим книгам Всеволод Михайлович научился читать, о чем он пишет в своей автобиографии. В восемь лет им прочитан роман Н.Г. Чернышевского "Что делать?".

Будучи гимназистом, Всеволод Гаршин не одно лето провел в гостях у П.В. Завадского в Петрозаводске, где тот находился в ссылке. Летние каникулы явно способствовали закалке демократических взглядов юноши.

Товарищ по гимназии М.Е. Малышев в своих воспоминаниях о Гаршине отмечает, что он отличался болезненной чуткостью ко всем проявлениям социального зла, проявлял стремление к борьбе с "мировым злом". Демократическое воспитание и патриотические чувства не позволили студенту В. Гаршину "прятаться за стенами заведения", когда его сверстники "лбы и груди подставляют под пули". И он добровольцем в 1877 г. уходит на войну с Турцией за освобождение балканских славян.

С одной стороны, В. Гаршина привлекал освободительный характер войны, с другой, его мучили тяжкие сомнения: война противоестественна и враждебна человеку. Эти мысли заложены писателем в запрещенные цензурой рассказы "Четыре дня" и "Трус". Герои рассказов В. Гаршина в поиске ответа на вопрос о справедливости кровопролития заставляют думать читателя: кто виновен в войне? Что она несет простому крестьянину, "работнику и кормильцу"?

В рассказе "Из воспоминаний рядового Иванова" В. Гаршин поднимает вопросы взаимоотношений интеллигенции и народа непосредственно в военной обстановке. Простые солдаты показаны верными воинскому долгу, настоящими патриотами. Эти качества - большая нравственная сила, притягивающая передовую интеллигенцию к народу.

Рассказ "Трус" и в первоначальном виде не соответствовал цензурным требованиям. По совету редактора журнала "Отечественные записки" М.Е. Салтыкова-Щедрина В. Гаршин переработал рассказ, и он был опубликован в третьем номере журнала за 1879 г. А позже, как говорят документы, вообще запрещен к изданию.

Л.Н. Толстой в 1883 г. обратился с призывом к литераторам и художникам принять участие в доступных для народа изданиях. В.М. Гаршин одним из первых отозвался на призыв великого писателя. Это объясняется тем, что точка зрения Л. Толстого на искусство соответствовала взглядам и убеждениям В. Гаршина.

Цензоры, не ведая того, циркуляром от 31.07.1885 г. объединили "единовредные" для чтения произведения Л.Н. Толстого и В. Гаршина.

Как известно, еще при жизни писателя цензура не обошла своим вниманием его произведения. "Мне не позволяют писать о том, как вешают людей, я буду писать им, как расстреливают медведей!". Эти слова писателя - своеобразное объяснение содержания рассказа "Медведи" (1886 г.). В этом произведении В. Гаршин заложил острый политический смысл, сатирически изобразив жизнь провинциального городка, бесправие народа.

В.М. Гаршин - автор не только рассказов, очерков, но и критических статей, стихотворений о живописи. Некоторые из стихотворений при жизни не могли быть напечатаны тоже по цензурным соображениям.

Царские чиновники и российские либералы всех мастей воздавали славу и хвалу "великим реформам" в честь 15-летия "освобождения крестьян" (19 февраля 1876 г.). В противовес им В. Гаршин в произведении "Ржавые оковы" правдиво говорит, что мученья для народа не кончились:

*Бесстыдная толпа
Не дремлет; скоро вьются сети.
Опутано израненное тело,
И прежние мученья начались!*

Добровольческое движение, вызванное борьбой славян против турецкого гнета, вызвало восторг писателя, и он откликнулся на это стихами:

*Мы не идем по прихоти владыки
Страдать и умирать;
Свободны наши боевые клики,
Могуча наша рать.*

На поле былых сражений, у болгарского селения Светлен возвышается многометровая стела из металла и бетона в память о русских воинах, освобождавших Болгарию от многовекового рабства, именно с этими запрещенными цензурой словами.

Панорама

* **1934 рік.** Книжкове видавництво в м. Ростов-на-Дону випустило в світ том оповідань Всеволода Гаршина німецькою мовою для німців, які проживали в Україні, півдні Росії, в Криму і Поволжі.

* **1985 рік.** 14 лютого відкрито меморіальний музей письменника-земляка Всеволода Гаршина в Переїзнянській школі. Відкрили музей перший секретар Артемівського РК КПУ В.П. Чупрун, автор музейних експозицій В.Т. Терещенко і краєзнавець В.П. Замковий.

*... Я всегда в дороге, я в пути,
Всю планету надо обойти.
Мне успеть бы только - я связной...
Между этим миром и войной...
Микола Рыбалко*

«Я жил в такие времена...»

Крылатое выражение нашего талантливой земляка, поэта-фронтовика Николая Александровича Рыбалко разлетелось по всей стране, когда на нем еще не успела высохнуть типографская краска: оно звучало в мыслях читателя и в студенческих аудиториях, оно постоянно повторялось на встречах ветеранов. А когда слова легли на ноты, то песню запели не только у нас. Ее знают в Болгарии и Германии, ее пели в Польше и Чехословакии.

Весь послевоенный род людской жил в страшной ненависти к войне. Ведь война принесла несчастье в каждый дом, в каждую семью. Она сломала, искалечила десятки миллионов человеческих судеб. Поэтому каждая написанная строчка поэта-фронтовика Николая Рыбалко проникала в самое сердце читателя, призывала к однозначному действию - все для мира.

Николай Рыбалко писал о том, что видел на фронте, у него на глазах плавилась и горели танки, живые товарищи в один миг превращались только в память, в осколки боя и всей войны. Не выдерживал бронированный металл, стонала земля от ужасов боя, а нервы солдата тетивой противостояли навалу врага.

*Стонал металл и плавился металл,
Я шел в разрывах и не замечал.*

Если воедино собрать написанное о войне, о горе, перенесенном человечеством, то можно увидеть, что каждый день войны, каждый час, даже ничтожная секунда на поле брани - подвиг. И понять ли обывателю, что для смерти не нужно много времени.

Но очень-очень много времени надо, чтобы защитить, отстоять мир, выстоять бой. Тем более, как пишет Николай Александрович:

*И в краснозвездного меня
Сто пушек целилось, наверно.*

Жернова войны день за днем калечили и отправляли в бессмертие миллионы «безусых солдат». Ошеломляющие факты повседневного боя, постоянного риска «уцелею - не уцелею» не давали воину времени для мыслей о подвиге, о героизме.

Все это виделось и оценивалось потом, после боя, после потери друга, после всего пережитого, после войны. Именно об этом Николай Рыбалко напишет:

*Мне, вообще-то, надо дать Героя,
А сержанту нашему - в двойне!*

На первый взгляд человека не воевавшего, обыденное дело войны, пусть и самим пережитое, не требует многого - бери и описывай. Если бы так. Писатель проводит огромную аналитическую работу и затрачивает колоссальные интеллектуальные и нервные ресурсы, для того, чтобы описать увиденное, воедино связать со всем происходящим.

Пережить войну, пройти через нее, лишиться зрения и выстоять - героизм высшей пробы.

Таков Николай Рыбалко как солдат, как человек, как творец.

Выйдя из военного и жизненного горнила, не склонившись перед напастями судьбы, Н. Рыбалко развил свой талант поэта до вершин знаменитости и всенародной любви.

А каково ему было разрабатывать темы своих стихов, укладывая слово за словом в строчки, вновь переживая боль и потери близких, физическую и моральную боль ужасов войны? Изнурительно для впечатлительной природы поэта. Таланты другими не бывают. Талант поэта Николая Рыбалко бесспорный. Свидетельство тому - присвоение ему званий лауреата государственной премии Украины им. Т. Шевченко и литературной премии Украины им. Николая Островского. Из-под пера Николая Александровича вышли поэтические сборники: "Под солнцем Родины", "Глазами сердца", "Солдатская слава", "Светлое не меркнет", "Память о солнце", "Цветы и порох", "Равнение на знамя", "Дорога на высоту", "Зримое", "Я жил в такие времена", "Пьедесталы стоят на земле", "Молодость вверяем сыновьям", "Призванные досрочно", "И вечный бой", "Незаметная звезда".

В феврале 1992 года, когда Николаю Александровичу исполнилось 70 лет, мы пригласили его побывать на родине, встретиться со своими одноклассниками и учащимися школы, в которой он учился. Он очень обрадовался такому приглашению. И договорились, что встреча состоится накануне Дня победы - 4 мая.

К этому событию готовились всем районом - учредили районный литературный праздник "Память" - в память о всех, кто воевал, кто не вернулся с поля боя, оформили экспозицию о Н. Рыбалко в краеведческом музее с. Миньковка, по заказу сельского совета и школы изготовили бюст поэта (скульптор С. Гонтарь, г. Донецк).

Своим участием в празднике Николай Рыбалко дал большой импульс и долгую жизнь этому, ставшему теперь традиционным, празднику накануне Дня Победы.

Выступая перед собравшимися, Николай Александрович рассказал, что родился он 14 февраля 1922 года в крестьянской семье в селе Орехово-Васильевка Миньковского сельсовета. Имея в личном пользовании небольшой надел земли, отец его с матерью еле-еле сводили концы с концами.

Сплошная коллективизация не прельстила отца-единоличника. И он подался на заработки в промышленный Краматорск. Работа на заводе пришлась по душе отцу. И через два года (1932 г.) он перевозит в город все семейство.

А до этого года пытливым к знаниям школьник Рыбалко с книжками в суконной сумке за три километра ходил в Миньковскую школу.

Свое село, своих школьных товарищей Николай Александрович никогда не забывал. До войны приезжал на каждые каникулы к родственникам.

Послевоенные недуги сделали поездки более редкими, но мыслями он часто возвращался в детство, в родное село:

*Меня судьба не обделила
И стороной не обошла,
Дала мне жизнь, дала мне силу,
Дала веселую удачу,
Послала в дар мне сто друзей.
На свете нет меня богаче,
Ведь сто друзей - не сто рублей.*

В Краматорске Николай Рыбалко учился в СШ № 1. Любимая его учительница Е.Ф.Гоппе преподавала русский язык и литературу, поэтому будущий писатель не пропускал занятий литературного кружка, которым руководила Екатерина Федоровна, активно участвовал во всевозможных литературных конкурсах. На одном из школьных конкурсов, посвященном творчеству Н. Островского, победил ученик 8 класса Николай Рыбалко. Н. Островский для него был образцом мужества и силы воли еще в стенах школы.

Вот строки его конкурсного сочинения: "Прямо с книжных страниц Николай Островский вошел в мою жизнь и поселился в ней навсегда, как свой и очень нужный человек. Он захватил меня романтикой отгремевших боев и величиим своего подвига".

В словах будущего поэта предвидение своей судьбы?

Весной 1945 г. на Одерском Плацдарме, потеряв зрение в тяжелом бою, гвардии капитан Николай Рыбалко не видел солнца.

Но источник всего живого на земле, по примеру Н. Островского, всегда был неразделим с ним, в его мыслях:

*Я в сердце как зеницу ока
О солнце память берегу.*

Скорее всего от обостренного чувства к солнцу стихи Николая Рыбалко такие теплые, душевные, наполненные смыслом жизни и желания жить, не взирая на тяготы и быть в ответе за будущее поколение.

*Но знаю я - какой бы ветер
С какой не дул бы стороны,
Я перед будущим в ответе
За наступление весны.*

7 мая 2003 года около Миньковской школы открыт памятник мужественному поэту-фронтовику.

Я жил в такие времена

*Я жил в такие времена,
В такие дни, в такие даты!..
Меня, безусого, война
До срока призвала в солдаты.
И в, краснозвездного, меня
Сто пушек целилось, наверно.
Москву собою заслоня,
Весь мир прикрыл я в сорок первом.
Я жил в такие времена -
Горели руки от работы,
Земля мне золотом зерна
Платила за соленость пота.*

*Припав к динамике щекой,
Я слушал, как, свершая чудо,
На крыльях зрелости людской
В глубины проникали люди.*

*Я жил в такие времена,
Что голова ходила кругом, -
Моя планета и война
Стояли в шаге друг от друга.
Мне вся земля была видна
И зорким днем, и ночью звездной.
И был я ласковый и грозный -
Я жил в такие времена.*

Плацдарм

*Когда я слышу это слово,
Перед глазами всякий раз -
Рубеж дымящейся подковой
И враг в штаны идет на нас.
Плацдарм - горячий мыс надежды,
Земля на правом берегу,
И капли пота на одежде,
И капли крови на снегу.
Следы на склонах каменистых,
На плитах каменных следы.
И за броню три танкиста,
И пять лучей литой звезды.
И полк с земли ракетой поднят,
Шаги впечатались в песок...
Плацдарм - бросок в мое сегодня,
Плацдарм - в грядущее бросок.*

***

*Год рождения двадцать второй.
Рассчитайся на "первый-второй"!
"Первый!"... Вместо второго - молчанье.
Только ветер березы качает
Над звездой, над литой звездой.
Над плитой, над гранитной плитой.
Сколько первых и сколько вторых
Не вернулось с дорог фронтовых...
И живые становятся в строй,
Я и Первый теперь, и Второй,
И в ликующем грохоте дня
Мы по-прежнему просим огня.
Мы стоим у горячих печей,
По ночам вызываем врачей.
И опять, покидая постель,
Мы уходим и в зной, и в метель.
И нужны нам и хлеб, и вода...
Время нас окликает всегда:
Год рождения двадцать второй.
Рассчитайся на "первый-второй"!*

Мать

*Мать - добра...
Мать всегда добра -
Пусть в слезах просидит до утра*

*Из-за нас, из-за глупых нас,
Не смежит до рассвета глаз.
Мать - права...
Мать всегда права -
Пусть суровы ее слова,
Но в душе, в материнской душе,
Нас простила она уже.
Мать - щедра,
Мать всегда щедра -
Пусть лихая придет пора,
В зной - сама без глотка воды -
Защитит тебя от беды.
Мать жива,
Мать всегда жива -
Пусть угасли ее слова,
Пусть над холмиком кружит листва -
Мать - жива!
Мать всегда жива.*

ПІСЛЯМОВА

Завершена розповідь...

Якісь події читач сприймає не за автором, критично. І ми свідомі того, що таке сприйняття матеріалу спричинить нові дослідження відомого в країні району. Хай прийдешні покоління, сприймаючи здобутки і прорахунки своїх попередників, примножують славу рідної землі.

Розповідь про район починалася словами нашого славетного земляка Микити Шаповала, його словами і закінчуємо оповідь:

*Грядущим нашим поколінням
Новим невідомим людям,
Ми залишаєм загадку-видіння
І хвилювання їх грудям.
Це буде відгук наших дзвонів,
Що в наших грудях прогули,
Молитов наших і поклонів,
Благань, жадань, надій, прокльонів,
Що з нами гостро так жили.*

Ось такі люди і події Бахмутчини - історичного краю Східної України. Ми такі єдині у прагненні до добра, у любові до ближнього, бажанні і вмінні працювати, у патріотичному пориві і відданості нашій малій батьківщині - Бахмутчині і великій - нашій вічній Україні. Але і такі різні в проявах цих почуттів, у наших діях - в цьому, однак, вічна філософія людського єства.

Автор висловлює подяку за консультативну та інформаційну допомогу у підготовці та виданні книги Баєву С.А., Бахурцю І.П., Коваленку О.Т., Омеляненку Г.Г., Білецькому В.С., Пірку В.О., Козловському І.А., Сімченко Г.В.

Зміст

Вступ.....	4
Візитна картка району.....	5
Адміністративний поділ.....	7
Заселення.....	12
Природні умови.....	18
Головне багатство.....	28
Поезія землі.....	40
Сільське господарство.....	45
Промисловість.....	67
Велике горе - війна	74
Перебудова сіл.....	82
Соціальна сфера.....	90
Від «перебудови» до незалежності.....	110
Славетні земляки.....	124
Післямова.....	158

Публіцистичне видання

Терещенко Василь Тимофійович

Події і люди Бахмутчини

Редактор Г.В. Сімченко

Коректор К.Ф. Саливон

Комп'ютерна верстка
та дизайн І.А. Венгреньок

Відповідальний
за випуск В.С. Білецький

Підп. до друку 08.01.2006. Формат 60x84 1/16. Папір офсетний.
Друк трафаретний. Гарнітура Times. Ум. друк. арк. 8,84.
Обл. вид. арк. 4,44. Зам. 1-070805. Наклад 450 прим.

Видавниче підприємство "Східний видавничий дім"
(Державне свідоцтво № ДК 697 від 30.11.2001.)
83086, м. Донецьк, вул. Артема, 45
тел./факс (062) 338-06-97, 337-04-80